

KON. MIL. ACADEMIE
BIBLIOTHEEK
Kasteelplein 10
BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIELE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Monument voor
Leidens ontzet nabij
het NS-station
Lammenschans

(zie blz. 443)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke Landmacht en de Koninklijke Luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis
brigade-generaal der infanterie

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

M. W. A. Weers
kolonel van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

H. A. Baaij
luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

ir. H. Lankhorst
kolonel van de technische staf

A. Majiers
kolonel der artillerie

G. A. Numan
brigade-generaal der fuseliers

CORRESPONDENTIE

Adm. Militaire Spectator
p/a Bureau Voorlichting MvD,
Spui 32, Den Haag.
Tel.: (070) 72 14 64

ABONNEMENTEN:

f 25,— per jaar
buitenland f 30,— per jaar
losse nummers f 2,50

ADVERTENTIES:

Kagerdreef 116, Sassenheim
Tel.: (02522) 1 06 46
Contractprijzen op aanvraag

NADruk VERBODEN

inhoud

- 434 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht
- 435 OCOSD: betere start voor KI-officieren vsd
- 437 De Westduitse defensienota 1973/1974, door H. A. Baaij, luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht (II, slot van blz. 365)
- 443 Leiden 1573—1574, door J. Albarda, luitenant-kolonel der artillerie b.d.
- 455 Nieuwe uitgave
- 456 Een projectielontwikkeling voor drachtvergroting, door ir. Th. Roes, majoor van de technische staf
- 463 De defensieve „postuur” van het Romeinse rijk, door J. R. Evenhuis, journalist, Rome
- 469 Meningen van anderen: Land- en luchtmacht als geostrategische consequentie, door J. J. Vaessen, kltz — Rechten versus plichten, door drs. F. G. Eijzenring, maj Klu, en drs. P. E. E. Henssen, wet.ambt DOOP/Klu
- 473 Antwoord op meningen van anderen: Land- en luchtmacht als geostrategische consequentie; Rechten versus plichten, door W. Walthuis, bgen inf
- 475 Meningen van anderen: Rechten versus plichten, door J. P. A. Mekkes
- 476 Uit de vakpers: Het Finse communisme — Operaties in verstedelijkte gebieden — Het moderne pantserinfanteriegevechtsvoertuig

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LuO 68536(23.3/4). Onderdelen, behorende tot de vredesorganisatie van de Koninklijke Luchtmacht, die niet ressorteren onder een der commando's (herdruk).

LuO 72521(23.3/7). Vredesorganisatie commando logistiek en opleidingen (herdruk).

LuO 72522(23.3/8). Vredesorganisatie commando tactische luchtmachtstridkrachten (herdruk).

LaO 73019(55.73/12). Jeugd- en ouderdagen, excursies en open dagen (herdruk).

LaO 74004(55.1/9s)/LuO 74503(55.1/9q). Wijziging boekwerk Regelingen inkomsten militairen Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht.

LaO 74005(55.14/42)/LuO 74504(55.14/43). Kosten verbonden aan het verblijf buiten Nederland van gezinsleden van militairen.

LaO 74006(57/72). Embleem „Explosieven Opruimingsdienst”.

LaO 74007(78/395a)/LuO 74505(78/142a). Interimregeling examens Koninklijke militaire academie 1974.

LaO 74008(55.3/166). Speelautomaten.

LaO 74010(91.1/30). Vaandel Regiment verbindingstroepen.

LaO 74011(09/12)/LuO 74507(09.12). Sociaal-wetenschappelijke onderzoeken bij de krijgsmacht.

LaO 67050(51.14/29). Bevordering, benoeming, tijdelijke benoeming en terugstelling van dienstplichtig personeel der Koninklijke landmacht (herdruk).

LaO 74012(55.73/13)/LuO 74508(55.73/11). Verstrekking van voeding in vredestijd.

LaO 74013(55.5/77)/LuO 74509(55.5/74). Aanvullende verzekering tegen ziektekosten van gezinsleden van militairen wegens verblijf buiten Nederland.

☆

Lamed 026-74(51.15/100)/Lumed 518-74(51.15/93). Kerkelijke feest- en vastendagen voor Israëlitische militairen in 5735 (17 september 1974 t/m 5 september 1975).

Lumed 517-74(75/3e). Bedrijfszelfbescherming en bewaking (BZB).

Lamed 027-74(51.2/105)/Lumed 520-74(51.2/81). Ontslag dienstplichtigen wegens algemene diensteindiging.

Lumed 521-74(23.1/75). Instelling Projectgroep „Personeelsconsequenties Defensienota 1974”.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit schriftelijk kenbaar dienen te maken bij het Ministerie van Defensie, Afdeling CPD, Bagijnestraat 36, Den Haag.

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

VS 17-412/4. Tankschietoefeningen Leopard. Dit voorschrift geeft de commandanten van parate tank- en verkenningseenheden, uitgerust met Leopardtanks, een overzicht van:

1. de verdeling munitie voor het kanon en de mitrailleurs en voor de verdere opleiding van tankbemanningen;
2. het verloop van het schietprogramma voor het schieten op de NAVO-schietbanen te Bergen-Hohne volgens de schietoefeningen omschreven in VS 2-1003/3;
3. baanopbouw en baanschetsen met de mogelijke doelpresentatie vanuit de verschillende vuropstellingen.

Mededelingen van het Bureau Boekwerken en Gedrukte Dienst KMG

4e opgave van wijzigingen op VS 2-1323, 2e druk. 1. Deel B Hoofdstuk VIII is geheel vervangen.
2. Hierin zijn opgenomen NBC-bestrijdingsmiddelen; betreffende de individuele NBC-bescherming met diverse punten uitgebreid; inzake de collectieve NBC-bescherming overzichtelijker opgesteld en met diverse punten aangevuld.

OCOSD: betere start voor KL-officieren vsd

* * Voor de kwaliteitsopbouw van personeel
* dat in een zekere organisatie zal worden bestemd voor het vervullen van essentiële functies, moet als regel vrij veel tijd worden uitgetrokken. Dat geldt wel in het bijzonder wanneer het functies betreft met welke produktie het doelmatig functioneren van de organisatie in haar geheel staat of valt. Naarmate de noodzakelijke voorbereiding meer tijd in beslag neemt, wordt het voor een dergelijke organisatie steeds bezwaarlijker doorlopend te kunnen beschikken over voldoende aantallen personeel dat de vereiste kwaliteit bezit voor het bezetten van die sleutelposities.

Het laat zich begrijpen dat de moeilijkheden nog aanmerkelijk kunnen worden vergroot indien de voorbereidingsperiode niet alleen is gevuld met opleiding, scholing, vorming, ervaringsopbouw en rijping, maar tevens moet dienen voor de een of andere vorm van selectie. In dat geval is het van overwegend belang dat het gehele proces zodanig kan worden beheerst dat er noch in kwantitatief, noch in kwalitatief opzicht behoefte te worden gevreesd voor over- en evenmin voor onderproduktie. Dat impliceert dan wel, dat omvang en inhoud van de betrokken personeelspiramide uiterst nauwkeurig moeten worden berekend én bewaakt. Een eventueel gewenste veiligheidsmarge, in de vorm van een toeslag op de aan de basis instromende personeelsaantallen, kan gemakkelijk leiden tot een aaneenschakeling van niet rendabel te maken investeringen in functionarissen waaraan later geen behoefte bestaat, en dientengevolge tot ernstige frustraties wanneer de aanwezige, tot ontwikkeling gebrachte capaciteiten geen bevredigend emplot kunnen vinden omdat het getal der gekwalificeerde gegadigden het aantal beschikbare functies overtreft.

Daartegenover staat anderzijds dat een te krappe piramide of een onverwacht sterk tussentijds verloop het doelmatig functioneren van de organisatie al evenzeer ernstig in gevaar zal kunnen brengen. Voor het compenseren van tekorten zijn alsdan onvoldoende reserves met de vereiste kwaliteit

aanwezig, terwijl van elders mogelijk aan te trekken personeel de onontbeerlijke opbouw niet heeft meebeleefd en bovendien niet in het interne selectieproces op de proef is gesteld.

Een optimale vulling van de onderscheidene personeelspiramides met de juiste aantallen — niet te veel maar ook niet te weinig — zal daarom steeds het streefdoel zijn voor een verantwoord personeelsbeleid. Daarnaast is het raadzaam, een zo groot mogelijke flexibiliteit te verzekeren door te waken tegen het ontstaan van al te grote kwaliteitsverschillen tussen „verwante” categorieën die ten opzichte van elkaar als een soort reserve zouden kunnen dienen.

Met name op dit laatste punt is er echter in de laatste tientallen jaren eerder sprake geweest van een ontwikkeling in tegengestelde richting. Het sprekendste voorbeeld daarvan is wel te vinden in de divergentie van de opleiding en vorming van de beide categorieën beroepsofficieren van de Koninklijke landmacht, waaraan overigens zojuist een duidelijk halt werd toegeroepen. (Om die reden worden de beide andere krijgsmachtdelen, zonder hen ook maar in het minst tekort te willen doen, in deze beschouwing niet verder betrokken.)

Gedurende een relatief lange periode voor en na de Tweede Wereldoorlog ontlieden de opleidingen van beroeps- en reserveofficieren elkaar niet veel. Hoewel de beroepsofficierspiramide als regel werd gevuld met instroming aan de basis via de opleiding aan de Koninklijke Militaire Academie, kon in voorkomende gevallen in de aanvulling van het bestand worden voorzien door te putten uit het potentieel aan reserveofficieren, die een kortere opleiding hadden gevolgd die hen had voorbereid op de praktische vervulling van de lagere officiersfuncties.

Die vervullingsmogelijkheid werkte alleszins bevredigend toen in de jaren '30 de tot een minimum gereduceerde krijgsmacht op korte termijn moest worden uitgebreid, en evenzeer toen na 1945 de piramide andermaal een forse aanvulling behoefde. In zekere zin vond het bestaan van deze mogelijk-

heid gedurende die periode een symbolische bevestiging in de koppeling van KMA- en reserve-officiersopleidingen bij sommige wapens, waar een voltooide reserveofficiersopleiding ook metterdaad werd gelijkgesteld aan het eerste jaar van de KMA-opleiding.

Naarmate evenwel de aan de beroepsofficier te stellen eisen steeds hoger kwamen te liggen, moest ook voor zijn „voorbereiding” meer tijd worden uitgetrokken. Dat leidde ertoe dat de hiervoor vermelde gelijkstelling niet langer houdbaar was omdat de KMA de volle 3 resp. 4 jaren, en sinds 1960 zelfs 4 resp. 5 jaren, wel móést opeisen voor het leggen van een verantwoord fundament waarop de verdere ontwikkeling van de officier zou kunnen stoeien. In dat proces verwijderde de beroepsofficier zich, bij wijze van spreken, geleidelijk aan steeds verder van zijn collega met de reserve-officiersopleiding.

Toch voorzag juist deze laatste in een essentiële behoefte. Immers, toen de beroepsofficierspiramide naar omvang en inhoud moest worden afgestemd op de aantallen hogere functies in de organisatie voor welke vervulling een kwaliteitsopbouw volgens het KMA-patroon moest worden geëist, bleek die piramide nabij de basis bij lange na niet genoeg personeel te bevatten om alle beroepsofficiersfuncties in de luitenants-, kapiteins- en majoorrang te kunnen vullen. Bijgevolg was het noodzakelijk, een nieuwe categorie beroepsofficieren in te stellen, in het bijzonder bestemd voor het vervullen van dié functies. Onbegrijpelijk was het daarbij, dat de initiële opleiding voor die ontegenzeggelijk zeer belangrijke groep gedurende tal van jaren beperkt bleef... en wel tot de reserveofficiersopleiding, die niet werd uitgebreid, doch van 11 maanden bekort tot een mager half jaar! Deze categorie, bekend als *officieren voor speciale diensten*, is immers in ieder opzicht te beschouwen als de aangewezen reserve voor de KMA-categorie. Zoals hiervoren reeds werd betoogd, behoort dan het kwaliteitsverschil zoveel mogelijk te worden beperkt, maar een verschil tussen enerzijds een wetenschappelijke scholing van 4 resp. 5 jaar, en anderzijds een praktijkgerichte opleiding van 6 maanden kan men bezwaarlijk beperkt noemen.

Het is daarom voor deze waardevolle groep een gelukwens waard dat voor hun carrière nu een aanzienlijk betere basis gelegd gaat worden. Het daarmee belaste *Opleidingscentrum Officieren Speciale Diensten (OCOSD)* is op 2 september jl. in de Trip van Zoudtlandkazerne te Breda van

start gegaan; de officiële opening van het instituut vindt plaats op 2 oktober a.s.

De *doelstelling* van de opleiding luidt:

Het verschaffen aan de officier voor speciale diensten van een algemene basis aan kennis, gerelateerd aan de niveaus in de organisatie waarop de off vsd in beginsel gedurende de beschikbaarheidsperiode zal worden tewerkgesteld.

De vorming van de off vsd tot een leidinggevende functionaris met een voor de vervulling van zijn functie vereiste kwaliteit, met name voor wat betreft zijn deskundigheid en persoonseigenschappen.

Het verschaffen van geschiktheid en bekwaamheid voor het kunnen vervullen van de functie c.q. groep van functies welke dient c.q. dienen te worden vervuld in de periode tussen de opleiding aan het OCOSD en de eerstvolgende voortgezette opleiding.

Deze initiële opleiding is te beschouwen als een vorm van hoger, bedrijfsgericht beroepsonderwijs. De opleiding beslaat een duur van 2 jaar, onderverdeeld in een *Algemene Militaire Opleiding (amo)* van 4 maanden, een *Voortgezette Algemene Opleiding (vao)* van 8 maanden en een *Specialistische Militaire Opleiding (smo)* van 12 maanden.

In deze nieuwe opzet is het ook mogelijk geworden in het vervolg jonge mensen rechtstreeks uit de burgermaatschappij te laten instromen indien zij in het bezit zijn van een havo-diploma met nader aangegeven studiepakket of een geschikt geacht hbo-diploma (hts). In dit laatste geval geldt een aantrekkelijke regeling als vergoeding voor de reeds geleverde inspanning: zij ontvangen een premie en worden bovendien reeds aan het begin van het smo-jaar tot (tijdelijk) eerste luitenant benoemd.

Het huidige Biesma-instituut is in het OCOSD opgegaan. In de 3 jaren die deze beroepsonderofficieren voor het behalen van het havo-diploma zijn toegestaan, volgen zij tevens de vao, en na het behalen van het diploma de smo.

Voor geïnteresseerden zij vermeld dat de relevante gegevens te vinden zijn in de Ministeriële beschikking van 17 juli 1974, Dienst Opperofficier Personeel Kl, Afdeling rechtstoestand, nr Kl 501.621/S. Bovendien zal, zodra het geheel is „ingelopen en warmgedraaid”, in dit tijdschrift een artikel worden gepubliceerd waarin het OCOSD uitgebreid zal worden belicht.

Ook zonder verder inzicht kan evenwel reeds nu worden vastgesteld dat deze nieuwe opleiding een aanzienlijke verbetering inhoudt. En daarmee wensen wij alle betrokkenen van harte geluk.

De Westduitse defensienota 1973/1974

H. A. Baaij

luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

II, slot van blz. 365

Het eerste deel van deze samenvatting van de onzes inziens belangrijkste en, met het oog op de actualiteit, relevante gedeelten uit het „Weissbuch 1973/74 zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Entwicklung der Bundeswehr” behandelde de verdedigingspolitiek van de Duitse Bondsrepubliek en enkele meer algemene facetten van de Bundeswehr (*Mil.Spect.* 143(1974) (8)351). Dit tweede en laatste deel zal zich bezighouden met enkele organisatorische, personeels-, materieels- en financiële aspecten die verband houden met de Bundeswehr.

Het Westduitse ministerie van defensie

In het „Bundesministerium der Verteidigung” komen de informatiekanaalen van o.m. de militaire en administratieve bevels- en informatiesystemen van de Bundeswehr, de NAVO, en de andere organen van de Bondsregering samen.

Voor de landmacht is een commandosysteem in ontwikkeling dat de informatie rechtstreeks vanaf het gevechtstoneel verstrekt en leidt naar de staven waar de beslissingen moeten worden genomen. De eerste fase van dit systeem, dat zowel in tijd van vrede als in de crisis- of werkelijke oorlogssituatie moet kunnen functioneren, is sedert 1973 bij de generale staf van de landmacht in gebruik.

De luchtmacht heeft in 1972 drie met elkaar verbonden rekencentra van het zg. „Eifel”-systeem (Elektronisches Informations- und Führungssystem für die Einsatzbereitschaft der Luftwaffe) in gebruik genomen. Twee dezer rekencentra bedienen divisiestaven, het derde een squadron jagerbommenwerpers. Voorts is in ontwikkeling het zg. „Distel”-systeem (digitales Informationsverarbeitungssystem für taktische Einsatzzentralen der Luftwaffe) dat daarvoor in aanmerking komende aspecten van de planning, commandovoering en controle van de inzet van luchtmachteenheden zal automatiseren. Soortgelijke systemen zijn ook in gebruik bij de beleidsplanning op het ministerie

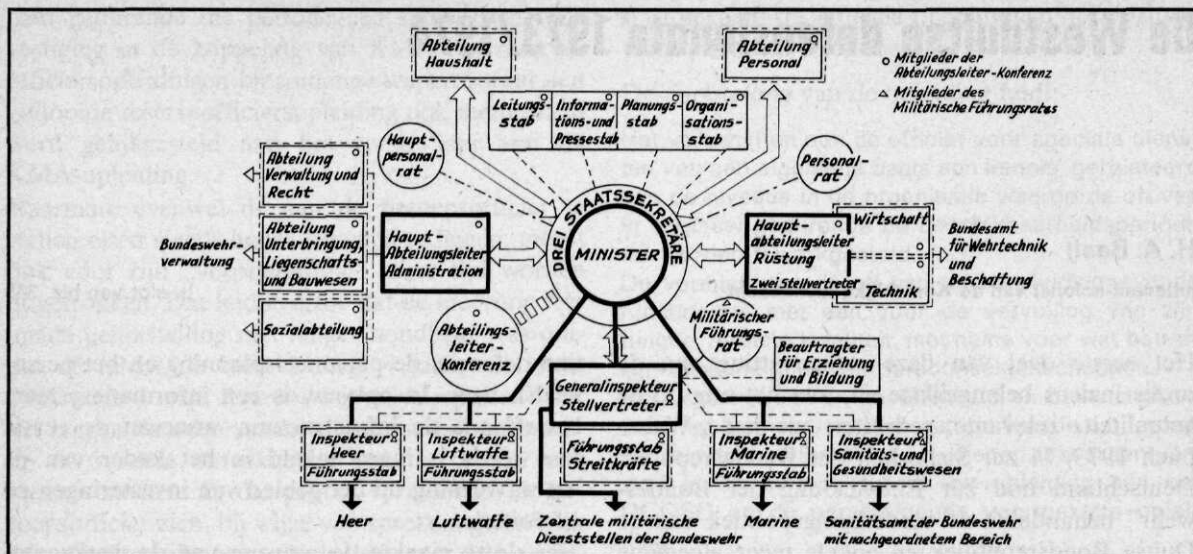
van defensie, de personeelsplanning en het personeelsbeheer. In opbouw is een informatiesysteem betreffende de infrastructuur, waarvan de eerste fase reeds is ingeschakeld in het kader van de besluitvorming op het gebied van investeringen en exploitatie.

Ten slotte maakte de omvang van de werkzaamheden op het gebied van materieelplanning en -beheer het noodzakelijk dat het reeds bestaande informatiesysteem moest worden uitgebreid tot een op dataverwerking gericht management-informatiesysteem waarmee in 1972 werd begonnen.

De beleidsvorming is een der belangrijkste taken van het Bundesministerium der Verteidigung. Op basis van de politieke doelstellingen van de Bondsregering worden doelstellingen en concepties op lange termijn op het gebied van de Westduitse defensie ontwikkeld. Een „Planungsstab”, waarin het ontwerpen van de strategische en defensiepolitieke grondslagen plaatsvindt, staat de minister bij in het formuleren van de doelstellingen en grenzen t.b.v. de beleidsvorming in het ministerie. De General-Inspekteur der Bundeswehr is de direct aan de minister verantwoordelijke functionaris voor de ontwikkeling en realisering van de algemene militaire verdedigingsconceptie. De „Inspektoren” der krijgsmacht delen alsmede de „Inspekteur des Sanitäts- und Gesundheitswesens” hebben deel aan de ontwikkeling van deze algemene militaire verdedigingsconceptie en stellen in het kader hiervan hun behoeften. De „Hauptabteilungsleiter für Rüstung” en de „Hauptabteilungsleiter für Administration” alsmede de „Abteilungsleiter” werken ieder binnen hun ressort aan de militaire beleidsvorming mee. In afb. 4 is de organisatie van het ministerie globaal aangegeven.

In het beleidsvormingssysteem wordt een nauwe samenhang tussen besluit- en beleidsvormingsprocessen als noodzakelijk aangemerkt. De opvatting dat deze beide processen gescheiden dienen te verlopen, wordt als verouderd bestempeld en moet

Afb. 4 Organisatie van het Bundesministerium der Verteidigung (situatie per 1 november 1973)

dan ook worden verworpen. In dit verband moeten de hierboven aangegeven ontwikkeling en de invoering van informatiesystemen als zeer belangrijk worden aangemerkt. Andere, steeds meer aan betekenis winnende, componenten in het gehele planningssysteem zijn de instituten en staven voor wetenschap en techniek.

Personeel

De belangrijkste personeelsproblemen van de Bundeswehr betreffen de handhaving van de algemene dienstplicht, de onbevredigende personeelssterkte van de gevechtseenheden van de landmacht, alsmede het gebrek aan personeel met een 3- tot 15-jarig contract en aan gekwalificeerd burgerpersoneel. Bij het beroepspersoneel komt de sterkte van het beroepsofficierskorps van 20.890 man overeen met de behoefte. Er bestaan echter problemen omtrent de leeftijdsopbouw van dit korps, veroorzaakt door de snelle opbouw van de Bundeswehr en de tekorten aan beschikbare mankracht van de jaargangen 1926-1933. Daardoor moesten meer officieren van andere jaargangen in dienst worden genomen dan voor een evenwichtige leeftijdsopbouw van het korps beroepsofficieren dienstig was. In dit verband was het, voor het opheffen van deze aanmeldingstekorten noodzakelijke, langer in dienst houden van een aantal beroepsofficieren evenmin gunstig.

In de Bundeswehr zijn 30.000 functies voor beroepsofficieren voorzien. Dit aantal in dienst zijnde onderofficieren is sedert september 1971, o.m. als gevolg van een relatief grote overname

van onderofficieren met een kort verband, thans tot 32.210 gestegen. Een en ander vindt zijn oorzaak in het moeten opvangen van een onevenredig grote dienstverlating van oudere onderofficieren in de jaren 1971 en 1972. Het overnamebeleid is vooral gericht op de jongere leeftijdsgroepen aangezien ook in het korps beroepsofficieren de jaargangen 1925-1934 zwak zijn vertegenwoordigd.

Het in het algemeen hoge aantal militairen met een kortlopend verband vindt zijn oorzaak in de neiging van de jonge sollicitanten, zich in eerste instantie voor slechts korte tijd te binden, ook al zijn ze voornemens langer te dienen. Ongeveer 17% gaat vervolgens een langer lopend contract aan, doch het besluit tot een dergelijke verbintenis wordt vaak op een zeer laat tijdstip genomen hetgeen de personeelsplanning van de krijgsmacht in aanzienlijke mate bemoeilijkt.

Het merendeel van het personeel met een 3- tot 15-jarig contract verwacht hiervan belangrijke voordelen voor zijn beroepsmogelijkheden in de burgermaatschappij. De Bundeswehr geeft de, veelal uit minder gekwalificeerde beroepstakken afkomstige, vrijwilligers een bepaalde scholing en doet ze na beëindiging van de contractverplichtingen weer terugkeren in de burgermaatschappij. Op deze wijze werkt de Bundeswehr mee aan een algemene kwaliteitstoename in o.m. de produktie- en dienstverlenende sectoren.

Wat het personeel met een kort-verbandacte betreft, daarvan heeft de Bundeswehr er voor de noodzakelijke sterkte van 7100 man aan officieren met een contract tussen 3 en 15 jaar, slechts 4900

beschikbaar. Weliswaar wordt dit tekort deels opgevuld met officieren met een 2-jarig dienstverband, doch zij kunnen als gevolg van de met deze korte dienstduur verbonden voortdurende personeelwisselingen dit tekort kwalitatief niet opvangen.

Ook bij de onderofficieren is er een tekort aan personeel met een contract tussen 3 en 15 jaar. Dit bedraagt thans een kwart van het benodigde aantal. Opvallend is de stijging van het aantal kortdurende onderofficieren; slechts 30% sloot een contract voor 3 en meer jaren af.

Sedert 1971 is het aantal soldaten met een verbandacte teruggelopen; een der redenen daarvan is de vroegtijdige bevordering van daartoe geschikte manschappen tot onderofficier. Verwacht wordt dat het aantal soldaten met een verbandacte steeds minder zal worden, o.m. omdat een langere dienstduur in deze groep steeds minder aantrekkelijk is gebleken. Wellicht dat de invoering van een nieuwe categorie soldaten, vergelijkbaar met bv. de Amerikaanse „specialist” die onderofficiersfaciliteiten geniet, een oplossing kan brengen voor het vullingsprobleem van functies die specialisten met een langere dienstduur vergen.

In de Bundeswehr dienen thans ongeveer 220.000 dienstplichtigen. Sedert 1 januari 1973 is de tijd van de eerste oefening teruggebracht van 18 tot 15 maanden. Op deze wijze komt thans 75% van het aantal dienstplichtigen van een bepaald geboortjaar voor de vervulling van zijn dienstplicht in aanmerking in plaats van de 60% voordien. Op 1 oktober 1973 bedroeg de verhouding tussen langer dienend personeel en dienstplichtigen 52:48 (streefcijfers 60:40). Talrijke functies, die volgens de planning door langer dienenden moeten worden vervuld, zijn door dienstplichtigen bezet. Voor de landmacht betekent dit o.m. dat de helft van de functies door dienstplichtigen wordt vervuld. Bij een verkorting van de dienstduur tot 12 maanden zou het aandeel langerdienenden in het personeelsbestand tot 75% moeten toenemen en bij een dienstduur van 9 maanden zou dit cijfer 90% moeten worden. De luchtmacht kan, bij een dienstduur van 15 maanden, ongeveer een derde van haar omstreeks 29.000 man dienstplichtigen in specialistische functies tewerkstellen. Bij een verdere dienstduurvermindering kunnen deze functies niet meer door dienstplichtigen worden vervuld en zou hiervoor langer dienend personeel moeten worden aangetrokken.

Voor zover thans kan worden overzien zal de

situatie op de arbeidsmarkt nauwelijks veranderen: het aanbod blijft schaars, de werving voor de Bundeswehr zal zich dan ook geen betere mogelijkheden kunnen scheppen. De dienstplicht en de huidige dienstduur zijn nog steeds belangrijke voorwaarden voor de instandhouding en de gevechtsgereedheid van de Bundeswehr.

Gezien de geografische positie van de Bondsrepubliek zal het zwaartepunt in de personeelsvoorziening steeds bij de landmacht liggen. Dit krijgsmachtdeel heeft voor een adequate vervulling van zijn taak meer dan 50% van het totale dienstplichtigenbestand nodig. Ook in de toekomst zal de landmacht, in verband met het grotere aantal functies waarvoor geen gespecialiseerd personeel nodig is, een groter beroep blijven doen op het dienstplichtigenbestand dan luchtmacht en marine.

In de Bundeswehr vervulden in de herfst van 1973 ongeveer 1600 dienstplichtige officieren hun eerste oefening. Zij zijn allen werkzaam bij de geneeskundige dienst, o.m. als arts, tandarts en apotheker.

Sedert 1969 kunnen dienstplichtigen na een dienstduur van 12 maanden tot onderofficier worden bevorderd en als instructeur worden tewerkgesteld. De dienstduurvermindering van 18 naar 15 maanden reduceerde de tijd gedurende welke deze onderofficieren als instructeur werkzaam kunnen zijn, tot de helft. In verhouding tot hun opleidingskosten is het nut van dienstplichtige onderofficieren voor deze taak dan ook gering.

Het burgerpersoneelsbestand ten slotte bestond in september 1973 uit 180.074 ambtenaren (een kwart van dit aantal zijn vrouwen). Ook in deze categorie zijn er tekorten, die echter in de diverse sectoren nogal uiteenlopen. Zo zijn er in de administratieve sector nauwelijks vakatures, doch in de diverse technische en andere gespecialiseerde functies bestaan grote tekorten.

Enkele algemene personeelsaspecten

Het Witboek geeft enkele interessante gegevens over de militair ten opzichte van de politiek.

Door de verlaging van de leeftijd voor het actieve kiesrecht tot 18 jaar waren bij de Bondsverkiezingen in november bijna alle militairen in actieve dienst kiesgerechtigd. In deelneming aan de verkiezingen en kiesgedrag onderscheiden de militairen zich niet van andere bevolkingsgroepen. Zo nu en dan opduikende berichten, als zouden militairen bijzonder worden aangetrokken tot extreem poli-

tieke richtingen, vinden geen enkele bevestiging in de verkiezingsanalyses. De Bundeswehr biedt ook in dit opzicht een getrouw beeld van de burgermaatschappij. De diverse vertegenwoordigende organen van de Bondsrepubliek tellen 533 vertegenwoordigers die van oorsprong militairen zijn. In 1970 waren dit er 370. Deze toeneming is een bewijs van de grotere bereidwilligheid van militairen in vertegenwoordigende organen zitting te nemen, alsmede van de bereidheid van de burgers de behartiging van hun belangen toe te vertrouwen aan een kandidaat die militair is.

Evenals in de civiele maatschappij hebben ook militairen het recht en de mogelijkheden belangenorganisaties te stichten, hiervan deel uit te maken of daarvoor werkzaamheden te verrichten. De belangen van de militairen worden behartigd door de „Deutscher Bundeswehr-Verband e.V.” en door de „Gewerkschaft Öffentliche Dienste, Transport und Verkehr”. Voor zover de militaire belangen zich niet ertegen verzetten, kunnen na verkregen toestemming beide organisaties in de gebouwen van de Bundeswehr vergaderingen houden.

Ingevolge een dienstvoorschrift van 29 januari 1973 wordt aan militairen een staatsburgerlijke vorming gegeven. Gedurende een eerste-oefeningstijd van 15 maanden zijn ten minste 60 lesuren voor deze vorming uitgetrokken. De wet verplicht alle militairen, in het bijzonder leidinggevenden, tot partijpolitieke neutraliteit. Partijpolitieke activiteiten mogen ook niet in kazernes plaatsvinden.

Wat het straf- en tuchtrecht betreft is de Bondsregering voornemens de wet zodanig te veranderen dat vrijheidsberovende straffen slechts dan behoeven te worden ondergaan indien de militaire discipline zulks gebiedt. Op deze wijze wordt een in het „Strafgesetzbuch” tot uitdrukking komende rechtsgedachte, dat vrijheidsstraffen, ongeacht een gunstige beoordeling van de beklagde, moeten worden voltrokken indien zulks voor de verdediging van de rechtsorde noodzakelijk is, naar het militaire recht doorgetrokken. De voltrekking van vrijheidsstraffen moet n.l. plaatsvinden indien de discipline als rechts- en samenlevingsorde der militairen zulks eist. Voorts wordt een wetswijziging in het vooruitzicht gesteld, die boeteoplegging mogelijk maakt voor alle militaire delicten voor zover althans de militaire belangen of het algemene strafrecht niet een vrijheidsberovende straf noodzakelijk maken. Ten slotte is in juni 1973 het „Wehrpflichtgesetz” gewijzigd in die zin dat dienstplichtigen, die ongeoorloofd afwezig zijn of weigeren dienst te doen, de verzuimde dienstdagen moeten nadienen.

Materieel

Sterk beklemtoont het Witboek de kwestie van de bondgenootschappelijke samenwerking op het gebied van de aanschaf en het onderhoud van het materieel. Een dergelijke internationale samenwerking dient vooral te zijn gericht op een standaardisatie van daarvoor in aanmerking komende wapensystemen. De voordelen hiervan zijn evident: voor de deelnemende landen economische, en voor de samenwerkende strijdkrachten voordelen op het gebied van de logistiek, opleiding en operationele inzet. Bij een gemeenschappelijk ontwikkelingsprogramma dragen verscheidene landen de kosten hiervan en bij een gemeenschappelijke productie wordt door het grotere aantal eenheden de prijs per eenheid geringer. Ten slotte bevordert een dergelijke samenwerking o.m. de economische en politieke integratie in het NAVO-bondgenootschap. Nationale oplossingen werken juist in het nadeel en dwingen veelal daardoor tot export. De ontwikkeling van grotere bewapeningsprojecten zal de Bondsrepubliek dan ook alleen dan nationaal ter hand nemen, indien de pogingen om tot een gemeenschappelijke aanpak te komen niet tot het beoogde resultaat hebben geleid. Op grond van de bovengenoemde filosofie baseert de Bondsrepubliek zich ter zake van materieelaanschaf en -onderhoud op de volgende principes.

- a. De Bondsrepubliek wenst geen autonomie op het gebied van haar bewapening.
- b. Plannen op het gebied van de bewapening worden zoveel mogelijk op die van de bondgenoten afgestemd en gemeenschappelijk gerealiseerd.
- c. In principe dienen naast elkaar lopende ontwikkelingen tussen de bondgenoten onderling te worden vermeden.
- d. De wapenexport beperkt zich in eerste instantie tot de NAVO-bondgenoten.
- e. De nationale bewapeningsindustrie blijft naast de civiele productieprogramma's een zaak van particuliere ondernemers.

Wat dit laatste principe betreft stelt het Witboek dat de Bondsrepubliek zich uit militaire en technische overwegingen, alsmede op grond van de internationale samenwerking, niet alleen tot producten van de civiele industrie kan beperken. Anderzijds is van afhankelijkheid van het Duitse civiele productieapparaat van bewapeningsopdrachten geen sprake. Een zg. militair-industrieel complex bestaat dan ook niet: het aandeel van de militaire opdrachten in de totale Westduitse productie bedraagt minder dan 2%.

Het prestatievermogen van de wapensystemen wordt voortdurend groter. Dit betekent bij de meeste systemen een toenemende complexiteit en daardoor ook hogere kosten. Daarbij komen nog de in het algemeen aanzienlijke prijsstijgingen van de laatste jaren, terwijl de ontwikkelings- en produktiekosten van de opvolgende generaties van een bepaald wapensysteem ook aanzienlijk toenemen. Het voor de investeringen uitgetrokken deel van de begroting heeft hiermee geen gelijke tred kunnen houden. De uitgaven voor de aanschaf van wapensystemen zijn dan ook in de periode 1963-1973 niet alleen reëel maar ook nominaal aanzienlijk achteruitgegaan en wel, ondanks kostenstijgingen, van DM 7,6 miljard in 1963 (aanschaf van de F-104G en de Fiat G-91) tot DM 3,5 miljard in 1974. In het jaar 1972 is het voor de investeringen in wapensystemen bestemde bedrag weer gestegen tot circa DM 4,2 miljard. Een verklaring voor deze ontwikkeling is dat aan het eind van de jaren '60 de eerste uitrusting van de strijdkrachten werd voltooid, doch dat in het begin van de jaren '70 met de vervanging en modernisering van de wapensystemen op grote schaal moest worden aangevangen.

De kosten voor het onderhoud van het materieel hebben zich in de laatste jaren sprongsgewijs ontwikkeld. In de periode 1964-1970 bewogen deze zich rond de DM 1,9 miljard, in 1971 stegen zij tot DM 2,3 miljard en in 1972 waren zij DM 2,7 miljard. Niet alleen de prijsontwikkeling was daarvan oorzaak, maar ook de hogere kosten die nu eenmaal met het intensievere onderhoud van verouderd materieel gepaard gaan.

Het Witboek behandelt uitvoerig de uitrusting van de onderscheidene krijgsmacht delen. Met betrekking tot de landmacht wordt gesteld dat de overmacht van het Warschau-Pact aan tanks en tactische offensieve jachtvliegtuigen dwingt tot een accentuering van de pantserbestrijding en de luchtafweer, met de hoogste prioriteit op de eerstgenoemde. Wat de pantserbestrijding betreft wordt o.m. het volgende gesteld.

- a. Het gezamenlijk met Frankrijk ontwikkelde draagbare pantserbestrijdings geleide wapen van het type Milan wordt bij de zg. „Jägerbataillone” in gebruik genomen.
- b. Een soortgelijk geleide-wapensysteem van Amerikaanse makelij van het type „Tow” wordt ingevoerd bij de luchtlandingspantserbestrijdingscompagnieën.
- c. De inbouw in de Leopard-I (waarvan de Bun-

deswehr er 2160 heeft) van een geïntegreerd vuurleidingssysteem waarmee een hogere trefzekerheid bij het eerste schot wordt bereikt vindt voortgang. Dit geldt ook voor de modificatie van dit type tank, die plaatsing van een nieuwe geschutskoepel inhoudt.

d. De ontwikkelingsfase van de Leopard-II, die vanaf 1978 de nog in gebruik zijnde M-48-tanks moet vervangen, is nagenoeg voltooid.

e. Overwogen wordt hefschroefvliegtuigen met pantserbestrijdingswapens uit te rusten.

Ten aanzien van de luchtverdediging wordt o.m. gewag gemaakt van de in 1973 bij de divisieluchtverdedigingsbataljons ingevoerde 1000 grondluchtraketten van het type „Redeye”, welke categorie, door de man te dragen en af te vuren, grondlucht geleide wapens de Duitse naam „Fliegerfaust” kreeg. In 1976 zullen de divisieluchtverdedigingseenheden worden uitgerust met de „Gepard”, een op Leopard-onderstel gebouwd, met radar uitgerust 35-mm-tweelinggeschut. Ten slotte wordt voor 1980 voorzien in de invoering van de „Roland”, een luchtdoelwapensysteem, gebouwd op het onderstel van een Marder-tank. Het is een gemeenschappelijk Duits-Franse ontwikkeling waarin ook de Verenigde Staten zijn geïnteresseerd.

De zg. „luchtbeweeglijkheid” van de desbetreffende eenheden van de landmacht wordt aanmerkelijk verbeterd met de indienstneming van 110 helikopters van het type CH-53, die medio 1975 voltooid moet zijn.

Ook over de materieelsituatie bij de Luftwaffe geeft het Witboek uitgebreide informatie. Slechts de belangrijkste aspecten zullen hieronder kunnen worden gereleveerd.

Zo werden 175 vliegtuigen van het type Phantom F-4F aangeschaft waarmee 2 luchtverdedigings- en 2 jagerbommenwerpersquadrons worden uitgerust. In de produktie van dit vliegtuig heeft de Duitse industrie, o.m. op het gebied van de straalmotoren en de zg. „traagheidsnavigatiesystemen”, een belangrijk aandeel gehad. Eerder ontvingen 2 verkenningssquadrons hun verkenningsvliegtuigen van het type Phantom RF-4E.

Het prototype van het in ontwikkeling zijnde lichte gevechtsvliegtuig van het type Alpha-jet — een gemeenschappelijke Duits-Franse onderneming — heeft een succesvolle eerste vlucht gemaakt. De Luftwaffe zal dit toestel voor grondsteun en korteafstandsverkenningen inzetten en het zal te gelege-

ner tijd de Fiat G-91 vervangen. Het eerste vliegtuig van de serie komt in de herfst van 1976 ter beschikking. De Duitse bijdrage aan deze coproductie belooft een bedrag van circa DM 2,7 miljard.

Voor wat betreft de in ontwikkeling zijnde MRCA — het Engels-Italiaans-Duitse vliegtuigproject — heeft de in maart 1973 plaatsgevonden eindcontrole van het ontwikkelingsprogramma aangetoond dat het vliegtuig naar verwachting aan de gestelde tactische eisen zal voldoen. De MRCA zal door de Luftwaffe worden ingezet voor counter-air-, interdictie- en grondsteunopdrachten, alsmede voor de bestrijding van vijandelijke aanvalsspitsen bij een verrassingsaanval, en voor gewapende luchtverkenning. Twee squadrons van de Marineluchtvaartdienst zullen op de MRCA worden geconverteerd. Verwacht wordt dat het vliegtuig in 1977 of 1978 in dienst kan worden gesteld.

De aan de NAVO geleide-wapensgordel voor de luchtverdediging deelnemende 36 Duitse batterijen van het type Hawk zullen in de periode 1975-1977 in het kader van het „Hawk Improvement Program” worden gemoderniseerd.

Voor de verdediging tegen luchtaanvallen op geringe hoogte op vitale onderdelen van de Luftwaffe worden 1005 stuks tweeling-22-mm-luchtdoelgeschut aangeschaft waarmee een bedrag van ongeveer DM 1,4 miljard is gemoeid.

Bij de marine zijn voor wat betreft de torpedobootjagers twee moderniseringsprogramma's gaande. De 4 jagers van de Hamburgklasse worden met geleide wapens tegen scheepsdoelen uitgerust. De drie geleide-wapenschepen „Lütjens”, „Mölders” en „Rommel” ondergaan een gedeeltelijke modernisering.

Het onderzeebootbestand is in de loop van 1973 met 2 toegenomen tot 13 boten. Deze uitbreiding zal zich voortzetten totdat de marine in 1976 over 24 hoogst moderne conventionele onderzeeboten zal beschikken.

Financiële aspecten

Volgens de ontwerp-begroting voor 1974, die op 5 september 1973 door de Bondsregering aan het parlement werd aangeboden, zullen de uitgaven een totaalbedrag van DM 134,4 miljard bedra-

gen. Hiervan werd DM 27,55 miljard voor de Bundeswehr uitgetrokken.

Vergeleken met het voorgaande jaar betekent dit laatste bedrag een stijging van 6,7% (de stijging van het gehele Westduitse uitgavenniveau bedraagt 10,5%). Het aandeel van de defensie-uitgaven in het totale uitgavenpakket is van 21,2% gedaald tot 20,5%. Oorzaak hiervan is o.m. de hogere prioriteit die bij de toedeling der financiële middelen is toegekend aan andere onderdelen van overheidszorg, zoals sociale zorg, onderwijs en wetenschappen en milieuhygiëne.

Evenals in de afgelopen jaren zet de stijging der exploitatiekosten zich voort. Voor 1974 is deze begroot op 5,9% hetgeen, vergeleken met de stijging in 1973 van 10%, een gunstig cijfer is. Oorzaak hiervan is o.m. dat de getroffen rationaliseringsmaatregelen bij het materieelonderhoud effect beginnen te sorteren.

De personeelskosten zullen daarentegen met circa 3,5% toenemen.

Voor wat betreft de investeringen wordt in de ontwerp-begroting 1974 een bedrag uitgetrokken van DM 8,82 miljard, een toeneming van ongeveer 8,3%. Voor de aanschaf van militair materieel is hiervan een bedrag van DM 5,2 miljard uitgetrokken, hetgeen een stijging betekent van 7,5%. Een dergelijk budget is voldoende voor het voortzetten van de lopende aanschaffingsprogramma's op lange termijn en voor de aanvang van nieuwe.

De verhouding exploitatiekosten : investeringen (69,3 : 30,7% voor 1973) is in de begroting 1974 gesteld op 68 : 32%.

Voor een goede beoordeling van deze en andere financiële gegevens is het van belang te weten dat, in overeenstemming met een desbetreffend besluit van het Westduitse parlement van 15 mei 1963, de uitgaven ten behoeve van de hulp van de Bondsrepubliek aan West-Berlijn worden opgebracht op de defensiebegroting.

Het aandeel van de defensie-uitgaven, inclusief de hulp aan Berlijn, in het Westduitse bruto nationaal produkt van 1973 is 4,7% (in 1972 was dit 4,8%). Het gemiddelde cijfer voor de gehele NAVO is 5,6% en voor de Europese NAVO-landen alleen 4,4%.

Leiden 1573-1574

J. Albarda

luitenant-kolonel der artillerie b.d.

Vierhonderd jaren zijn er verlopen sinds het historisch vermaarde beleg en ontzet van Leiden. Nog steeds viert de stad op 3 oktober uitbundig feest. Men zou zich kunnen afvragen welke zin het heeft, deze dag uit 1574 te blijven herdenken. Welnu, als men zich indenkt hoezeer de inwoners van Leiden en de andere Hollanders hebben geleden en welke offers zij hebben moeten brengen, en als men bovendien beseft van hoe groot belang het behoud van de stad is geweest voor Prins Willem van Oranje

De boekwerken waarin onze vaderlandse geschiedenis werd vastgelegd, staan bepaald niet bol van epische loftrompetterijen die de veronderstelling zouden kunnen wettigen dat de Nederlanders hun hart aan het krijgsbedrijf hebben verpand. Toch zijn er wel degelijk schitterende wapenfeiten en soms opzienbarende overwinningen in geboekstaafd die allerminst mogen worden beschouwd als uitsluitend het werk van een enkele zeldzame heldenfiguur. Integendeel, onze historie getuigt ervan dat het met de gemiddelde Nederlander kwaad kersen eten kan zijn als men hem te na wil komen: hij staat zijn man als het erop aan komt, en onder goede leiding kan hij opmerkelijke daden stellen bij de verdediging van het Erf der Vaderen. Sommigen daarop betrekking hebbende jaartallen en zelfs data, staan in het volksgeheugen gegrift om nooit te vergeten. Nevenstaande beschrijving roept zo'n jaar en dag in de herinnering terug en wel omdat het nu 400 jaar geleden is dat de heldhaftige verdediging van het belegerde Leiden succesrijk werd beëindigd.

Het artikel werd, in enigszins andere opbouw, eerder gepubliceerd in „Mars et Historia”, het orgaan van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie (secretariaat Savelsbos 325, Zoetermeer), die een warme belangstelling zeer zeker verdient.

Redactie

en voor de bevrijding van ons land, dan ligt een bevestigend antwoord wel voor de hand.

Het eerste beleg

Leiden kreeg in die jaren tweemaal een beleg te doorstaan. De eerste maal duurde het van 31 oktober 1573 tot 21 februari 1574.

Alva, die eerst Haarlem had veroverd (13 juli 1573) maar daarna voor Alkmaar had gefaald (8 oktober 1573), had een nieuw plan voor de verdere vermeerstering van de Nederlanden ontwikkeld. Aan de voltooiing daarvan kwam hij echter nooit toe, want begin december 1573 werd hij op last van Philips II vervangen door Don Louis de Requesens, Groot Bevelhebber van Kastiliën.

De IJzeren Hertog Alva, door wiens toedoen meer dan 18.000 mensen in de Nederlanden waren omgebracht, ijde zelfs op zijn sterfbed, in 1582 in het Portugese Tomar nog over de zwaarste tijd van zijn leven, waarin zijn missie in de Lage Landen was mislukt. Het is verklaarbaar dat hij dat moeilijk kon verkroppen, want alleen Holland en Zeeland waren in opstand, en het Hollandse gebied was in tweeën gedeeld doordat Amsterdam Spaans was gebleven en Haarlem weer was veroverd.

De Requesens kon beschikken over een troepenmacht van niet minder dan 60.000 man. Zijn krijgsplan was erop gericht, maximaal gebruik te maken van de reeds aanwezige scheiding tussen Noord- en Zuid-Holland, en die beide deelgebieden partieel op de knieën te brengen. Omdat de harde strijd om Haarlem en het beleg van Alkmaar al zware verliezen aan de Spaanse legers hadden gekost, wilde de nieuwe bevelhebber liefst geen slag meer leveren en daarom besloot hij tot een nieuwe tactiek. Hij legerde zijn troepen op zodanige punten dat de steden geïsoleerd werden van het omliggende platteland. Zodoende zou de aanvoer van levensmiddelen worden afgesneden en de steden zouden door uithongering tot overgave worden gedwongen. Dat was aantrekkelijker en doeltreffender dan tegen de wallen te moeten

Magdalena Moons en Franciscus de Valdez

stormen, vooral ook omdat het zware geschut ontbrak waarmee de nodige bressen in de stadsmuren moesten worden geschoten. De ervaringen in Haarlem en Alkmaar hadden de Spanjaarden geleerd, dat een stormloop weinig kans had zonder die vuursteun als de muren bovendien bemand waren met verdedigers die onprettige verrassingen in petto hielden als kokend lood en hete olie, ongebluste kalk en brandende pekkransen.

De taak, Leiden te vermeesteren, werd toebedeeld aan Don Francisco de Valdez, die ook onder Alva reeds successen had behaald toen hij in het najaar van 1573 naar Rijnland was gezonden en Den Haag, 's-Gravenzande en Vlaardingen veroverde en vervolgens, bij het nemen van het fort van Maaslandsluis, onder de gevangenen genomen bezetting ook 's Prinsen vriend Marnix van Sint Aldegonde in zijn macht kreeg.

Deze De Valdez nu had de Haagse Magdalena Moons als vriendin, en het beleg van Leiden was dus wel een kolfje naar zijn hand.

De Leidenaars behoefden zich aanvankelijk weinig zorgen te maken over de levensmiddelen; de voorraden die voor Haarlem hadden moeten dienen waren nog in Leiden aanwezig en gebrek hoefde niet te worden geleden. De nieuwe tactiek van De Requesens, waarin de honger de plaats zou innemen van de gewapende aanval, was ook nog niet

bekend. En wat nog beter was: de Spaanse troepen braken in het voorjaar van 1574, plotseling en onverwachts, het beleg op.

Ontlastingsaanval mislukt

Lodewijk van Nassau had, mede dank zij Franse steun, voldoende geld weten bijeen te brengen om in Duitsland een leger te kunnen aanwerven van 6000 man voetvolk en omstreeks 3000 ruiters. Dat leger zou moeten aansluiten bij de troepen van de Prins die zich in de omgeving van Bommel bevonden. Bovendien zou een uit Frankrijk onderweg zijnd leger eveneens te hulp komen. Het ontmoetingspunt daarvoor was Maastricht, dat onverdachte Oranje-sympathieën had, en vanwaar men rekende op bijkomende baten, zoals versterking door toeloop van lokale en regionale Prinsgezinden. Een belangrijk aspect, omdat het onvoldoende bewapende en slecht geoefende huurleger ongemotiveerd was: het vocht alleen als de soldij op tijd werd uitbetaald.

Het pakte evenwel anders uit. De Requesens had de dreiging tijdig onderkend en daarom een sterk garnizoen in Maastricht gelegerd. Dat versperde de mogelijke opmars naar Brussel — toentertijd nog de hoofdstad der Lage Landen — en daarom boog Lodewijk, die in de leiding terzijde werd ge-

staan door zijn broers Hendrik en Jan, in noordelijke richting af langs de rechter Maasoever. Buiten zijn weten werd hij op de linkeroever, als in een evenwijdige achtervolging, geschaduw door de Spanjaarden onder Sancis d'Avila. Hun betere discipline stelde hen tot snellere voortgang in staat. Zij trokken de Nassaus voorbij, passeerden de Maas over een schipbrug bij Grave en grendelden de invalsweg naar de Betuwe af.

Bij Mook kwam het op 14 april tot een treffen met de troepen van Lodewijk en Hendrik — Graaf Jan was op weg naar Keulen om te trachten gelden los te krijgen voor de betaling van het krijgsvolk — waarvan het ingegraven voetvolk zich niet kon handhaven en de ruiters de kansen niet wisten te doen keren. De beide Nassaus, 36 en 24 jaar oud, sneuvelden — op de buitenmuur en in de kerk van Heumen bevinden zich hun gedenktekens — evenals het merendeel van hun troepen. De dreiging uit het oosten was voor de Spanjaarden afgewend, en de troepen van De Valdez, die bij Leiden waren weggetrokken om zo nodig mee te helpen het gevaar te bezweren, behoeften geen grendelstellingen te betrekken en zelf geen slag te leveren.

Maar Leiden had de samenhang niet begrepen en de geboden gelegenheid onbenut laten voorbijgaan. Toen op 21 februari 1574 de belegeraars hun schansen hadden ontruimd, achtte men het gevaar geweken: de voorraden werden niet aangevuld, deels uit geldgebrek, deels uit domme nalatigheid, en de waarschuwingen van de Prins werden genegeerd. Sterker nog, men ontsloeg het garnizoen en verzuimde zelfs de Spaanse schanswerken rond de stad, aan de Kaag en aan de Oude Wetering, te slechten.

Hernieuwd beleg

De gevolgen van deze kortzichtigheid lieten zich pijnlijk gevoelen toen, in de nacht van 25 op 26 mei 1574, De Valdez' troepen terugkeerden en tot hun verbazing constateerden dat hun bedje nog steeds gespreid lag. Met 6000 à 7000 man Spaanse, Duitse en Waalse troepen — ten dele over land aangekomen uit het Utrechtse en ten dele per schip over de Haallemmermeer aangevoerd uit Amsterdam — werd het beleg hervat. In de loop van het beleg zou die sterkte geleidelijk worden opgevoerd tot omstreeks 10.000 man, waartegenover de Leidenaars vrijwel uitsluitend de eigen burgerij konden stellen: een weinig gebruikelijke situatie in die tijd van huurlegers.

Uit Haarlem komende werd de noordelijke sector van de ring rond de stad bezet: Noordwijk, Rijns-

burg en Valkenburg werden door de Spanjaarden genomen. Een schans in laatstgenoemd dorp werd ontruimd door de daar staande vijf vendels Engelsen — 500 man — onder bevel van Edward Chester. Maar, ongelooflijk, Leiden liet hen niet binnen de wallen omdat men — rampzalige zuinigheid — advies van de Prins wenste alvorens de koorden van de beurs losser te maken, en in afwachting daarvan weinig prijs stelde op niet vechtende maar wel etende krijgslieden. De Spanjaarden waren minder afkerig van deze versterkingen, en huurden hen wel in.

Aan de oostzijde verschanste de Spaanse voorhoede onder Don Louis Gaytan zich in Leiderdorp. Bij een verkenning door een dertigtal Leidse vrijbuiters onder hopman Andries Allertsz, sneuvelde deze laatste officier die de stad nog had. De overlevenden werden in de stad teruggedreven en de vijand ging voort met het sluiten van de ring.

Bij de schans bij de „Goudsche Sluis” en bij het versterkte Alphen weerde de Engelse bezetting zich dapper. Driemaal moesten de Spanjaarden, onder Don Martin d'Ajala, storm lopen en driemaal werden zij onder grote verliezen teruggeslagen. De vierde maal werd echter de bezetting uiteengedreven en de schans genomen. De Hollander Gerrit van der Laan kon met nog enkele andere vrijbuiters naar Leiden ontkomen.

Zoetermeer en Leidschendam werden bezet, en over Voorburg werd de aansluiting tot stand gebracht met de troepen die Den Haag gingen bezetten. Wel wist hopman Nicolaas Ruichhaver bij de Geestbrug zo lang stand te houden dat de geuzgezinden nog naar Delft konden uitwijken, maar op 27 mei was daar ook het pleit beslecht en haalde Den Haag Don Louis met gejuich binnen.

Vervolgens werden in het zuiden de stellingen bij Maaslandsluis en Vlaardingen weer veroverd; daarbij sneuvelde Gaytan. Verder werden de Hoornburg, Pijnacker, Nootdorp, Schipluiden en het klooster Sion bezet. Gelukkig slaagde de vijand niet erin, de schans aan de Poldervaart, tegenover Zwetbrug tussen Delft en Overschie, in handen te krijgen. Dientengevolge kon de verbinding tussen Delft en Rotterdam worden opgehouden. Een verwoede poging van niet minder van 27 Spaanse elite-vendels onder bevel van een der bekwaamste aanvoerders, Julian Romero, eindigde op 26 juni in een slachting: 400 doden en evenveel gewonden tegen een verlies van 20 man bij de Geuzen.

De omsingeling voltooid

De tactiek van De Requesens voorzag minder in

het smeden van een ononderbroken ring dan in het beheersen van de wegen die naar de belegerde stad voerden. Het gevolg was, dat tussen de Spaanse posities door nog wel infiltraties mogelijk waren, maar geen verplaatsingen van konvooien of grotere troepenformaties. Langs die sluipwegen was het tot in september nog mogelijk met boodschappen in en uit de stad te komen, maar de verbinding werd steeds moeilijker omdat de afsluiting steeds meer werd vervolmaakt.

Aan de zijde van waar het ontzet zou kunnen komen, het zuiden, sloot een driedubbele gordel van schansen en versterkte dorpen de stad in. Van de stad af gerekend liep de eerste linie van Leiderdorp met een boog om Leiden heen over Lammen naar Ter Wadding, een schans tussen Leiden en Valkenburg. De tweede linie werd gevormd door de versterkte dorpen Leiderdorp, Zoeterwoude en Voorschoten. De derde linie liep van Den Haag over Leidschendam, Zoetermeer, Benthuizen en Hazerswoude naar Alphen. Bleiswijk en Hillegerberg dienden als voorposten.

Ook aan de noordzijde was de insluiting zó volledig dat aldaar evenmin aanvoer mogelijk was. De linie liep daar van het fort aan de Dwarswetering over de Quakel naar De Voskuil nabij Oegstgeest. De totale insluiting bestond uit 22 schansen en 27 forten, een respectabele wurgband.

Passieve belegeraars, actieve belegerden

Dat het niet tot grote gevechten kwam lag aan de passieve tactiek van de Spanjaarden. Tijdens kleinere gevechten en uitvallen uit de stad ging het echter fel toe en kende men aan beide zijden geen pardon. In de nacht van 29 juli bijvoorbeeld werd door de vrijbuiters en schuttersvendels de schans Boschhuizen bestormd, die ten westen van de stad lag. Bronkhorst, de gouverneur van de stad, had voor ieder vijandelijk hoofd 24 stuivers uitgelooft.

Bij deze aanval werd een soort handgranaat of Molotov-cocktail gebruikt, nl. glazen flessen gevuld met kruit waarin een brandende lont. Bij deze aanval kregen de Leidenaars tien gewonden waaronder de Kapitein van de Schutterij Bartholomees Havikszoon, die op een draagbaar de stad werd ingedragen en even later aan zijn verwondingen overleed. Onder de Spanjaarden en Italianen telde men wel honderd doden.

Ook aan een soort „kaapvaart” waagden de Leidenaars zich. Met bootjes voeren zij naar de Haarlemmermeer en overvielen daar de proviandschepen uit Amsterdam. De Spanjaarden waren

door deze snelle en onverwachte actie volkomen verast. De buit was groot: 300 hammen, 100 tonnen bier, 2½ vat boter en 2½ ton buskruit en bovendien zelfs goud, zilver en damast.

De ingeslotenen

Binnen de belegerde stad kon bepaald niet worden gesproken van een eensgezinde bevolking. Niet iedereen was tegen de Spanjaarden en in moderne termen zou men kunnen zeggen dat er een vrij sterke Vijfde Colonne binnen de muren aanwezig was. Deze zg. „glippers”, de Spaansgezinden, berokkendende Prinsgezinden evenveel kwaad als de Spanjaarden zelf. Door fluistercampagnes, het verspreiden van valse geruchten en daadwerkelijke hulp aan de vijand trachtten zij de bevolking te beïnvloeden en het stadsbestuur te bewegen de stad over te geven. Uit protest tegen het volhouden van de weerstand tegen de belegering en mede uit protest tegen de honger legden de glippers in september 1574 een uitgemergeld lijk voor de deur van burgemeester Van der Werf.

De Amsterdamse ingenieur Bilkamer verstrekte een volledige kaart van Leidens omstreken, met alle toegangswegen erop, aan de Spanjaarden. Jonker Van Matenesse van Wybisma, een uitgeweken burger, speelde een voorname rol onder deze glippers.

De stad had in die tijd vier burgemeesters. Drie daarvan waren slap en weinig geneigd het beleg lang vol te houden: dit waren Cornelis van Noorden, Cornelis van Zwieteren en Jan Halfleiden. Alleen Pieter Adriaanszoon van der Werf, burgemeester sinds 17 mei 1573, en zijn trouwe gemeentesecretaris Jan van Hout, oud 31 jaar, waren en bleven standvastig onder de moeilijkste omstandigheden. Toen eens een oproerige menigte van wel 300 mannen en vrouwen van hem de overgave van de stad óf de uitdeling van voedsel eiste, sprak hij de beroemd geworden woorden:

Mijne vrome Spits-broeders en Mede-borgers, eens heb ik eed gedaen den Vaderlande en deze Stad, dien hoope ik door hulp van den Gever alles goets standvastelijk te houden.

Spyse heb ik niet, en moet dog eens sterven, op wat wijze is mij om 't even, 't zy my de doot van vriend of vyand toekome: soo u mijn lighaem dan ter baet strecken kan, ryt het t'uwen nootdrift onbeschroomlijk van een, en deelt so wijt als 't strecken mag, ik ben des getroost, en offer het vrijwillig de Gemene zaek ende uwe behoeften op.

De leiding berustte verder bij de gouverneur van de stad namens de Prins, mr. Dirk van Bronkhorst,

Pieter Adriaansz. van der Werf

een bekwaam man, waarmee bovendien niet viel te spotten. Hij liet op 28 juni in de Breestraat een galg oprichten als waarschuwing aan hen die aan muiten dachten of valse geruchten verspreidden. Hij stierf helaas op 6 september aan de pest, toen de moeilijkste tijd nog komen moest. Zijn dood was daarom voor de goede zaak een groot verlies. De nieuwe door de Prins voorgedragen commissarissen waren Jonkheer Johan van der Does, Heer van Noordwijk en diens oom Jacob, beide onwankelbaar trouw. Oom Jacob was echter te oud om metterdaad de leiding op zich te nemen, maar hij bleef een goede raadgever en een grote steun voor zijn neef. Deze was gelukkig zowel vlot met het zwaard als met de pen: na het sneuvelen van Andries Alertsz werd hij militair bevelhebber van de stad. De voedselsituatie verslechterde inmiddels vrij snel. De stad had aanvankelijk broodgraan voor twee maanden, maar hield het uiteindelijk bijna vijf maanden uit. Voorraden waren er vrijwel niet en aanvoer was uitgesloten. Wel kon men nog ge-

bruik maken van de tuinen, die vlak onder de stadsmuren waren gelegen, en van het vee dat daar graasde. Men wilde dat vee zo laat mogelijk slachten omdat daarmee de melkvoorziening ook zou eindigen, en die melk was juist hard nodig voor de vele zieken.

Op 10 juli begon de rantsoenering van een half pond brood per dag, begin augustus die van vlees. Op 5 augustus werd een aanvang gemaakt met het bakken van moutkoeken, deze waren nauwelijks te eten.

Het is moeilijk voor degenen, die de hongerwinter in West-Nederland in de beide laatste oorlogsjaren van de Tweede Wereldoorlog niet aan den lijve hebben ondervonden, zich een voorstelling te maken van hoe wanhopig uiteindelijk de toestand in Leiden werd. Vooral toen na 2½ maand beleg de pest zich bij de honger schaarde en ook zijn tol ging eisen: honderden doden vielen daardoor. Men heeft het totale dodental berekend op 6000, dat wil zeggen de helft der bevolking.

De vergelijking met de Duitse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog blijkt in meer dan één opzicht op te gaan. Wie zich aan de „Arbeitseinsatz” wilde onttrekken dook onder, en wie de door de Spanjaarden gevorderde hand- en spandiensten niet wilde leveren, moest zich schuilhouden. Een Zoetermeerse boer, die weigerde te gaan „schansgraven”, dook overdag onder in zijn roeiboot tussen het riet en sloop 's nachts naar huis om te eten. In de laatste weken voor het onzet moest hij dag en nacht schuilblijven en van zelfgevangen vis leven, omdat de Spanjaarden zich in zijn boerderij hadden ingekwartierd.

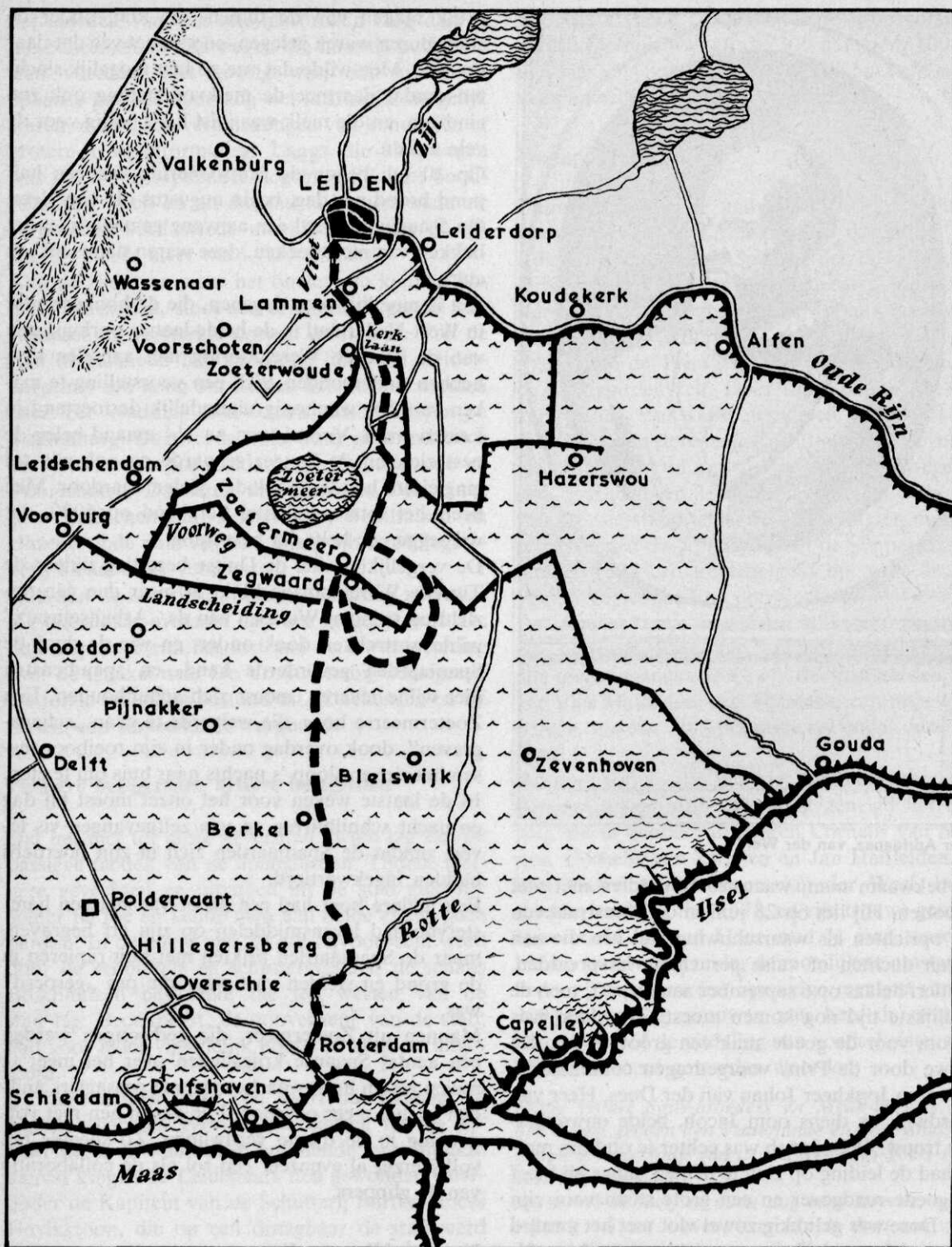
Een andere boer had een groot vat met een hamstervoorraad levensmiddelen op zijn erf begraven, maar de Spanjaarden prikten met hun rapieren in de grond en stelden vast waar die pas „geroerd” was.

Mannen uit Zoetermeer, die gedwongen werden een aantal Spaanse krijgslieden over het meer te roeien zetten hun zwaarbewapende passagiers midden op het meer overboord en zagen hen met voldoening in de diepte verdwijnen. Zo speelde het volksverzet al evenzeer een rol als de collaboratie van de glippers.

Voorbereiding van het onzet

Het was inmiddels aan een ieder wel duidelijk dat er drastische stappen nodig waren om de benauwde veste te ontzetten. Het ehech van de Mookerhei was nog niet vergeten, en gelden om een nieuwe poging over land te wagen, waren er niet. Er was

---> Vaarroute der Geuzen

--- Dijken

--- Plaatsen waar water werd doorgelaten

Het geïndeundeerde gebied

geen alternatief dan het onder water zetten van het land om Leiden, waardoor de Spanjaarden tot de aftocht zouden worden gedwongen. Dat plan kon echter alleen worden uitgevoerd als de Staten van Holland ermee instemden en dat vergde allereerst het overwinnen van de weerstand der zg. Pardonisten, die het hoofd in de schoot wilden leggen en ingaan op het herhaalde, verleidelijke „algemene pardon” dat De Requesens had aangeboden. Maar het lot dat achtereenvolgens Mechelen, Zutphen, Naarden en Haarlem had getroffen verschaftte weinig grond voor optimisme, en de Pardonisten bleven dan ook in de minderheid.

Er waren overigens aan het inundatieplan nog tal van moeilijkheden en onzekere factoren verbonden, zoals:

- tot hoe ver zou het land onderlopen, ver genoeg of te ver?
- zou het water Leiden wel kunnen bereiken en lag de stad niet te hoog?
- zouden de vaartuigen der Geuzen niet te veel diepgang hebben?
- welke wijkplaatsen voor mens en dier uit het te inunderen gebied zouden er overblijven?
- hoe zou later het land weer drooggemaakt kunnen worden?

Het beantwoorden van dergelijke vragen zou voor ons, beschikkende over perfecte stafkaarten, geen enkel probleem opleveren. Op grond van de toentertijd beschikbare summierere gegevens was het zeker niet eenvoudig.

Tegenstanders zeiden dat Leiden en Rijnland hoger lagen dan Schie- en Delfland en dat het water nu eenmaal niet omhoog kon klimmen. Voorstanders echter voerden aan dat de Staten toch niet voor niets half Holland onder water zouden zetten als er niet de zekerheid was dat daarmee Leiden kon worden gered. De bevolking offerde zich hiertoe op en werd in deze opoffering verenigd. De rijken doordat hun vruchtbare landerijen en boomgaarden door het zoute water werden overstroomd en voor lange tijd onbruikbaar waren, de armen omdat hun hoeve verloren ging met alles wat erin stond; alleen het vervoerbare konden zij redden. Om het plan te doen slagen was een harde noordwestenwind nodig, die samenviel met hoogtij, en dat zou in deze snikhete zomer waarschijnlijk niet spoedig voorkomen. Een warme voorstander van het plan was de landsadvocaat Paulus Buys, door wiens toedoen Leiden zich in 1572 voor de Prins had verklaard.

Fruin (blz. 90) schrijft over dit plan:

Het was een waagstuk; het wel of kwalijk slagen hing van onvoorziene omstandigheden af. Het al om het al op het spel zetten, was in dien tijd de leus van onze kloekmoedige voorvaderen. Hun was de vrijheid van denken en geloven, het volksbestaan, de onafhankelijkheid, de zelfregering het hoogste goed niet alleen, maar het eenige goed, het al. Om dat te behouden was geen prijs te hoog en geen waagstuk te vermetel. Zij hebben alles op het spel gezet — en zij hebben alles gewonnen. Een les en een voorbeeld voor alle tijden.

Op 30 juli gaven de Staten toestemming om de dijken door te steken. „Beter bedorven land dan verloren land”. Toen de beslissing eenmaal was genomen, werd met voortvarendheid aan de uitvoering gewerkt. De Geuzen uit Zeeland werden door de Prins opgeroepen. Het bevel over de vloot werd opgedragen aan Louis de Boisot, die zich naar Rotterdam begaf om met de Prins de grootte van de vloot, de uitrusting en het soort van schepen te bespreken. In Rotterdam, Gouda en Delft werden een paar honderd platboomde schuiten met geringe diepgang, *plempen* of *pramen* geheten, gereed gemaakt. Deze waren bestemd voor het vervoer van soldaten, krijgs- en mondvoorraad. Verder kwamen er zeventig *galeien* met een wat grotere diepgang, 1½ à 2 voet, en sterker van bouw. Hierop werden 3 of 4, soms 5, kleine vuurmonden, de zg. *gotelingen*, geplaatst. Voorts werden in Rotterdam nog zeven grotere schepen, *kromstevens* geheten, klaar gelegd.

De boten werden bemand door de Geuzen, rauwe, in het gevecht geharde lieden die niets of niemand ontzagen, maar wel gedisciplineerd waren en de bevelen van hun commandanten opvolgden. Een aantal hunner was de geloofsvervolgingen ontvlucht en droeg ten teken daarvan een metalen halve maantje op de muts met het opschrift „Liver Turcx dan Paus”. Het krijgsvolk bestond niet alleen uit Geuzen en Nederlandse pioniers, maar ook uit Walen, onder kolonel De Noyelles, en Fransen onder kolonel La Garde. Verder hadden verscheidene Nederlandse edelen en aanzienlijke burgers zich bij de vloot gevoegd, o.a. de Heren Van Boetselaer van Carnisse, Guillaume de Maulde Sieur de Mansart, en de 27-jarige Haagse advocaat Johan van Oldenbarneveldt.

Bij plakkaat van 1 augustus werd aan alle inwoners van de drie waterschappen Delf-, Schie- en Rijnland, voor zover zij niet woonden binnen besloten of beschanste plaatsen, opgedragen zich binnen acht dagen met have en vee te begeven naar een stad of sterkte „onder gehoorzaamheid

Platboomde schuiten

van de Prins". Kort nadien werd de termijn met nog eens acht dagen verlengd.

Op diezelfde 1e augustus begon het werk met het doorsteken van de IJsseldijk op niet minder dan zestien plaatsen tussen Gouda en IJsselmonde. De Statenleden jhr. Willem van Palestijn en jhr. Daniel van Wijngaarden hielden persoonlijk toezicht. Op 3 augustus was de Prins, vergezeld door de landsadvocaat mr. Paulus Buys, zelf aanwezig bij het doorsteken van de Maasdijk ter weerszijden van het dorp Capelle. De Prins was toen al ziek; hij was vermagerd en koortsig, leed onder de zorg over het ongelukkige Leiden en werd verteerd door onzekerheid over het lot van zijn beide broers van wie hij sinds de slag bij Mook geen enkel bericht meer had ontvangen. Zijn malaria, opgelopen in de moerassen rond Rotterdam en de grote hitte van die zomer velden hem op 10 augustus dwongen hem het bed te houden; gelukkig kon hij na enkele weken, hersteld, de leiding weer op zich nemen.

Leiden houdt vol

In de laatste dagen van augustus zag een aantal Leidenaars kans de stad te verlaten. Op 27 augustus leverde een stel vrijbuiters, die het nietsdoen beu waren nu de strooptochten buiten de wallen onmogelijk waren geworden, en die wel weer eens bier wilden proeven, hun vaandel in en slaagde erin, onbemerkt door de Spaanse linies te sluipen.

Ook een deputatie uit de bevolking — Jan Claesz. Roos, de waard van de herberg „In de Hoyberch" uit de Breesstraat; Fransz Cornelisz, een bakker, en Cornelisz Evertsz, een slager — wist langs sluipwegen op 28 augustus naar Rotterdam te ontkomen om bevestiging te zoeken van de ook in Leiden doorgesijpelde geruchten dat de Prins zwaar ziek, misschien al overleden, zou zijn.

Het bericht dat Leiden het kon blijven volhouden fleurde de door zijn geneesheer Peter Foreest uit Alkmaar behandelde zieke danig op, en de deputatie kon met geruststellend nieuws in de nacht van 29 op 30 augustus in Leiden terugkeren. Daar verzwegen zij de ernstige ziekte van de Prins, maar vertelden enthousiast van de voorbereidingen tot het ontzet, die zij met eigen ogen hadden gezien. Grote lantaarns aan de, uit de 14e eeuw daterende, St Pancrastoren konden in Delft worden waargenomen en dus wist men daar dat de behouden teruggekeerde delegatie het moreel der belegerden had opgevijseld.

Er kwam echter nauwelijks schot in, want het water wilde maar niet stijgen. Plaatsen als Delft waren eilanden geworden, volgepakt met dakloze vluchtelingen uit het ondergelopen platteland, maar er kon nog niet boven de landerijen worden gevaren. Bij een proefvaart van Boisot in de avond van 5 september, waarbij tevens moest worden verkend waar de hoofdaanval zou moeten plaatsvinden, kwam het wel tot schermutselingen nabij Bleiswijk, maar Leiden lag nog ver. En binnen die

stad steeg de nood met de dag; velen stierven op straat.

Op 4 september had De Valdez een dreigbrief gezonden waarin hij de stad waarschuwde voor de komende verschrikkingen als zij zich niet overgaf. Op 6 september werd een grote vergadering belegd, waarbij aanwezig waren de vroedschap, de edelen, de aanzienlijke burgers en de kapiteins en wachtmeesters der schutterij. De beide laatste groepen bleven, met de Heren Van der Werf en Van der Does, ondanks de aandrang van de meerderheid om toe te geven en met de vijand te onderhandelen, de zaak van de Prins trouw. In hun voordeel was de ruzie tussen de veldheer De Valdez en de Spaanse stadhouder over Holland en Utrecht, de burger Don Ferdinand de Lannoy, die elkaar de eer van de capitulatie van Leiden misgunden.

Op 8 en 10 september werd binnen de stad wederom vergaderd; de meerderheid was vóór capitulatie, maar toen Jan van Hout, de secretaris, naar de namen vroeg van wie er nu eigenlijk vóór, respectievelijk tegen waren, aarzelde men zich als voorstander te laten registreren. Uiteindelijk werd besloten, schriftelijk beroep te doen op De Lannoy — daarmee was de capitulatie van de baan, maar veel had het niet gescheeld — en voorts te wachten op bericht van de Prins.

De vloot op weg

Op 10 september verliet Boisot met zijn geuzenvloot Rotterdam. Voor zover de boten door ondiepten niet konden varen, werden zij door de in het water staande mannen eroverheen getrokken; want men moest nu vooruit. De eerste hindernis was de „Landscheiding”, een hoge dijk die reeds dateerde van voor 1313 en die juist van Leidschendam naar het oosten was aangelegd met het doel het land tegen overstromingen te behoeden. Het kwam tot een licht gevecht met de Spanjaarden die uit Zoetermeer en Wilsveen waren gekomen, maar op 11 september werd deze dijk veroverd en 's nachts doorgestoken.

In Leiden steeg de hoop, want men had het kanonvuur aan de Landscheiding gehoord. Maar nog steeds kwam het water niet hoger.

Achter de Landscheiding, en evenwijdig daarmee, lag een tweede dijk, de Groeneweg, die nu dus aan de beurt kwam. Gelukkig werd hij niet verdedigd zodat het geen moeite kostte deze te bezetten en door te steken. Daarachter volgde een derde parallelweg, de Voorweg, en daar was het dat De Valdez zijn verdediging had ingericht met 3000

man en enig geschut. Een moeizaam gevecht ontwikkelde zich. De opstelling van de kanonnen op de schuiten was primitief, de terugloop deed de planken splijten en beschadigde de boten. Vaak kon men niet behoorlijk richten en werd er maar op goed geluk geschoten. De Voorweg was zo sterk ingericht dat de Geuzen met hun klein-kalibergeschut onvoldoende konden uitrichten; zij hadden zwaarder geschut nodig, maar dat betekende meer gewicht en de consequentie daarvan was een grotere diepgang. Er was wel belegeringsgeschut beschikbaar, maar dat was uiteraard niet ter plaatse en de daarvoor benodigde boten evenmin. Het aanschaffen en geheel gereed maken van zulke boten zou ook weer 4 à 5 dagen duren.

In de nacht van 15 op 16 september keerden boodschappers, die uit Leiden naar de Prins waren gezonden, met antwoordbrieven in de stad terug. Het vinden van boden werd steeds moeilijker, vooral daar het erom ging zekerheid te hebben dat zij na hun missie ook weer binnen de ongelukkige stad wilden terugkeren. In 's Prinsen schrijven werd bevestigd dat inderdaad op 11 september de Landscheiding was veroverd en doorgestoken. Tevens werd de benoeming bekrachtigd van jonkheer Van der Does tot commissaris in plaats van wijlen Heer Dirk van Bronkhorst. Deze briefwisseling gaf de burgers nieuwe moed. De uitgeputte lichamen kregen als het ware meer kracht, en de leuze „Leiden behouden is Holland behouden” onderstreepte het belang van het standvastig volhouden voor de goede zaak.

Inmiddels werden bij de Voorweg zwaardere wapens aangevoerd: op 16 september keerde La Garde terug met de geschutsmeester Asseliers en vier platboomde korenschuiten elk met een zg. „halve kanon”, dat met een dracht van ruim 600 meter en een gewicht van 2200 kg kogels van 26 pond kon verschieten. De boten waren ingericht met dubbele planken als borstwering en daartussen natgemaakte netten.

De volgende dag, 17 september, was alles tot de aanval gereed. Er ontstond een hevig gevecht waarbij al het geschut met dat van de vijand duelleerde; men kon het in Leiden weer horen. Tegen de middag echter braken de Geuzen het gevecht af om te beraadslagen waar men beter zou kunnen aanvallen, want hier kwamen zij er niet door. Mr. Pieter Wasteel, namens de Prins raad in het leger, ging in de richting Zoetermeer inlichtingen inwinnen. De scheepstimmerman Wolfert Adriaans adviseerde om niet uit Delfland, maar uit Schiedland in Rijnland binnen te dringen.

Maar zonder het te weten stonden de Geuzen

Jonkheer Johan van der Does

er veel beter voor dan het zich liet aanzien. Het steeds stijgende water verontrustte de Spanjaarden hevig, en op 18 september sloegen de eersten bij Noord-Aa op de vlucht. Ook de Leidenaars waren daarvan nog onkundig want na het kanongebulder van 17 september viel een lange pauze, tot op 21 en 22 september opnieuw het kanon sprak. De ware situatie was hen echter niet bekend. De raad van Zoetermeeders, verder oostelijk van de vastgelopen aanval aan de Voorweg een nieuwe aanval te wagen omdat daar het water al hoger stond, er minder obstakels in de vorm van dwarswegen waren en de daar verschanste Spanjaarden al voor het water waren gevlucht, was wijs gebleken. De Geuzen vielen nu onder Bouchard aan op Zegwaard en onder Citadelle op Benthuizen. De Duitse bezetting aldaar zocht hogere en dus drogere gronden op en de ochtend daarna, op 20 september, konden beide plaatsen worden bezet.

De Spanjaarden, ongerust door deze doorbraak en door het nog steeds stijgende water, ontruimden

op dezelfde dag hun buitenste linie en weken terug op Zoeterwoude. Dat gaf de Geuzen de kans Zoetermeer te bezetten met drie vendels onder kapitein Cret, waarna op 22 september de Voorweg kon worden doorgegraven.

Maar nog steeds kwam het water niet hoog genoeg om ongehinderd te kunnen varen; daarvoor was 18 duim nodig en het peil was niet hoger dan 6 duim. Steeds hachelijker werd de toestand der belegerden die hunkerden naar redding. Op 22 september ging men in Leiden voor het eerst over tot het slachten van paarden. De melkkoeien werden nog even gespaard, men had de melk, zoals gezegd, hard nodig voor de vele zieken. Het rantsoen voor één persoon was begin september al gesteld op 2 pond vlees, been en afval inbegrepen, per vier dagen; later werd dat verruimd tot 3 dagen. Verder at men de aanwezige katten en honden op en, indien men ze nog kon vangen, ook ratten en muizen. Wingerdbladeren werden gekookt met zout en paardevet. Kraamvrouwen kregen een kwart beschuit per dag; bier werd gebrouwen uit haverdoppen en wijnruit, men ging zelfs over tot het eten van paardedarmen.

Na het geschutvuur op 22 september hadden de belegerden weinig van acties bespeurd. In de verte was de Geuzenvloot zichtbaar, maar er scheen niet te worden gevochten. De volledig van de buitenwereld afgesloten stad had ook geen verbinding met de Prins meer, behalve zo af en toe een vuurpijl. Op 25 september werd daarvoor een oplossing gevonden dank zij de schutterijvaandrig Willem Cornelisz die acht postduiven bezat, die hij als voedsel voor zijn oude moeder had bestemd maar ze nu afstond om ze naar Delft te laten smokkelen. In de avond van de 28e september, de dag waarop voor het eerst stukken gezouten huid werden uitgedeeld, keerde de eerste duif terug op het nest met bemoedigend nieuws: de herstelde Prins was op de vloot aangekomen en het ging er nu om, te blijven volhouden.

De dag daarop wakkerde eindelijk de wind aan. Een felle noordwester stuwde het water op en ook de hoge gebieden kwamen blank te staan. Toen bovendien op 1 oktober hoog tij met deze wind samenviel steeg het water tot drie voet en de boten konden de vaarten en weteringen, waarin zij geblokkeerd waren door de versterkingen bij Zoeterwoude en Leiderdorp, verlaten om over het overstroomde land op Leiden af te gaan.

In de nacht van vrijdag 1 op zaterdag 2 oktober veroverden de Geuzen de Kerklaan die daarna werd doorgestoken. Na een kort treffen bij Zoeterwoude vluchtten de daar gelegerde Spanjaarden.

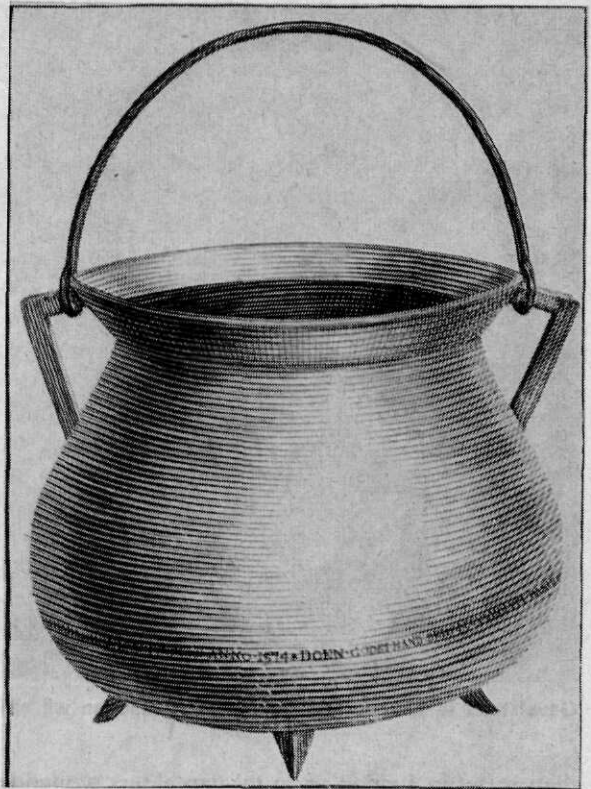
In de loop van die zaterdag steeg het water voorbij de Kerklaan nog niet voldoende voor een ongehinderde vaart, maar de ongeduldige Geuzen sjouwden en sjorden zelf hun boten over de ondiepten.

Te elfder ure ging het nog bijna mis met de stad: in de nacht van 2 op 3 oktober stortte nabij de Koepoort een deel van de Leidse stadsmuur in. Een vastberaden aanvaller had gemakkelijk de uitgeputte bevolking kunnen overweldigen, maar zo'n actie had weinig zin nu de Geuzen op het punt stonden de belegeraars in de kraag te vatten.

De traditie van hutspot, haring en wittebrood

Tussen de stad en de Geuzenvloot lag nog één enkele schans, die bij Lammen, bezet door 300 Spanjaarden met 24 stukken geschut. Versperringen in het water voor de schans en de vele ondiepten noodzaakten de Geuzen tot een „uitgestegen”

Willem Corneliszoon, 1574 vernoemd Duivenbouden

Hutspotketel

aanval op de schans, die anders de doorvaart naar de stad door de Vliet zou blijven beletten. Het tijdstip voor de aanval was bepaald op 3 oktober in de vroege ochtend, en de belegerden waren met postduiven daarvan verwittigd. Uit de stad zou dan ook gelijktijdig een uitval tegen de schans worden ondernomen.

Maar die zondagochtend was het zo ongewoon stil dat men een valstrik vreesde. Een weesjongen, Cornelis Joppenzoon, die in de voorbije nacht vanaf de wallen veel beweging en een lange rij lichtpuntes had waargenomen, veronderstelde dat hij de brandende musketlonten van de vertrekkende Spanjaarden had gezien, maar niemand wilde hem geloven. Om een weddenschap van zes Hollandse guldens bood hij aan te gaan kijken. Op afstand gevolgd door twee vrijbuiters verdween hij in de schans, om even later weer op te duiken, zwaaiend met zijn muts: de schans was leeg.

Geen wonder, want een van de postduiven die het aanvalsplan overbrachten was in De Valdez' handen gevallen en die had zijn kapitein Borja, die de schansbezetting aanvoerde, opdracht gegeven zijn mensen te sparen en de schans te ontruimen.

Behalve de gewonnen weddenschap was Cornelis Joppenzoons onmiddellijke buit een grote koperen ketel met *hutspot* van rundvlees en pruimen. Sinds-

Gevelsteen te Leiden, met inscriptie: Nu mogen wij afdrogen / ons lang bekreten oogen / Want Leiden is ontzet

dien is het in Leiden en in tal van elders wonende Nederlandse gezinnen traditie, op 3 oktober huts-pot te eten.

De Geuzen, die bij de Koepoort arriveerden met hun platboomde schuiten, deelden, als eerste medicijn tegen de honger, haring en wittebrood aan de bevolking uit. Ook dat voedsel is nu al vier eeuwen lang traditie.

Vreugde, zuivering en beloning

Leiden was ontzet, Holland gered. De gezamenlijke krachtsinspanning van Zeeuwse matrozen, Franse soldaten, pioniers en roeiers uit Holland, de Prins met zijn medewerkers, de Staten van Holland, de burgers van Gouda, Rotterdam, Dordrecht en andere Hollandse steden, en vooral de gewone burgers uit Leiden, was bekroond met een glorieus ontzet na vier maanden van beleg.

De vreugde was onbeschrijflijk. Op diezelfde zondagochtend stroomde de menigte naar de uit 1211 daterende St Pieterskerk, waar de 82-jarige Pieter Cornelisz een dankdienst hield.

De Prins, op die dag in Delft, ontving het bericht terwijl hij in de kerk zat. Hij liet het nieuws van de kansel voorlezen, en was binnen 24 uur zelf in Leiden waar hij zijn intrek nam bij Dirk Jacobsz van Montfoort op het Rapenburg. Gedurende zijn verblijf in de stad, tien dagen lang, regelde hij alles

en voerde onder meer een „zuivering” van het stadsbestuur uit.

In Leiderdorp kon de vijand zich ook niet lang meer handhaven. Hij week uit naar Alphen, dat echter ook spoedig moest worden ontruimd. Alleen in de duinstrook, o.a. bij Wadding op een half uur gaans van de Wittepoort, bleven de Spanjaarden nog tot november standhouden.

De vrees, dat men niet zou weten hoe het land weer moest worden drooggemaakt, bleek overbodig: reeds op 4 oktober draaide de wind en dreef met kracht het water naar zee terug. Nog in datzelfde jaar viel het land weer droog en kon er zelfs weer vee worden geweid.

Voor haar standvastigheid werd de stad een beloning in het vooruitzicht gesteld. Zij mocht kiezen tussen enige maanden vrijdom van belastingen, en een universiteit. Gelukkig voor de latere geslachten viel de keuze op het laatste.

Op 6 januari 1575 ontving Leiden het octrooi van de oprichting van de universiteit:

... bij advys van onsen lieven Neve, Ridder van onser Ordere, Wilhelm Prince van Oraignien, Grave van Nassau etsc ...

De beloning kwam de stad toe

... ten aansien van den grooten laste ende noot van den krijgh, bij hemlyuden in alder getrouwicheyt gedragen.

En de schenker, aan wie de Prins zijn advies had uitgebracht, was

Philips, bij der Gracien Gods Coninck van Castilien . . .

Op 8 februari 1575 vond de inwijding plaats, en de eerste curator en bibliothecaris was jonkheer Johan van der Does die zich tijdens het beleg zo uitstekend had geweed.

De schuttersvaandrig Willem Cornelisz, wiens postduiven zo'n belangrijke functie hadden vervuld, werd eveneens beloond. Behalve de gouden draagpenning die de stad hem schonk, werd hem ook de familienaam Van Duyvenbode verleend, met het geslachtswapen dat thans nog de gevel van Rapenburg 10 siert: de twee Leidse sleutels in rood op een zilveren schild, met in de vier kruispunten een blauwe duif.

Literatuur

R. Fruin — *Het Beleg en Ontzet der Stad Leiden in 1574*. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage (1874).

R. H. Bremer — *Van opstand tot koninkrijk*. Buyten & Schipperheyn, Amsterdam (1969).

D. Wijnbeek — *Leidens ontzet*, 4e dr. Born, Assen (1948).

A. Severinus — *Oorspronkelijke Beschrijving van de vermaerde Belegering en 't Ontzet der Stad Leiden*, 5e dr. Wed. A. Honkoop & Zn, Leiden (1674).

NIEUWE UITGAVE

Geschichte und Militärgeschichte — Wege der Forschung, door Ursula von Gersdorff e.a., 381 blz. Uitg.: Bernard & Graefe, Frankfurt, 1974. Prijs: DM 36,—.

Voor de militaire geschiedschrijver is de samenhang van een groot aantal verschillende disciplines, die mede de loop der gebeurtenissen hebben bepaald, al meer en meer tot een boeiend probleem en een interessante uitdaging geworden. Kon hij vroeger nagenoeg volstaan met het beschrijven van de krijgshandelingen en het

daaruit trekken van militair belangrijke lessen, thans verlangt men van hem dat zijn beschrijving en analyses zich ook richten op de niet-militaire aspecten en dat hij opheldering verschafft over de mate van invloed die is uitgegaan van factoren die tot andere wetenschapsgebieden behoren.

De verwevenheid met die andere sectoren dwingt hem ertoe, zich te laten bijstaan door deskundigen uit die disciplines, dan wel in een volgend stadium van zijn onderzoek te streven naar een synthese waarin de resultaten van de navorsingen van die anderen mede zijn geïntegreerd. Het gevolg daarvan is, dat ook de militaire geschiedschrijving zich heeft ontwikkeld tot een methodische vakdiscipline waarin projectonderzoek en internationale samenwerking evenzeer als in andere wetenschappen gebruikelijk zijn.

Op deze ontwikkeling wordt nu een verhelderend licht geworpen in het zojuist verschenen boek *Geschichte*

und Militärgeschichte. Het bevat weliswaar weinig nieuws, want het is een bloemlezing van achttien essays van evenzovele historici, bijeengebracht door dr. Ursula von Gersdorff, een der steunpilaren van het Militärgeschichtliches Forschungsamt in Freiburg. Het belang is echter, dat deze anthologie juist die artikelen heeft gebundeld die — als gevolg van hun gespreide publikatie, zowel naar plaats als naar tijd — voor de geïnteresseerden in feite ontoegankelijk of althans moeilijk toegankelijk waren.

Onder de auteurs bevinden zich experts als Hahlweg, Hillgruber, Liddell Hart en Wallach, en uit de bundeling van hun bijdragen met die van de andere deskundigen blijkt een bonte schakering van verschillende methodieken en wetenschaps-theoretische richtingen, waarvoor stellig ook buiten de militaire kring een uitgebreide en onzes inziens alleszins verdiende belangstelling mag worden verwacht.

W. WALTHUIS, bgen inf

Een projectielontwikkeling voor drachtvergroting

ir. Th. Roes

majoor van de technische staf

Deze bijdrage sluit aan bij het artikel „Drachtvergroting voor geschut” van majoor ir. J. T. Kramer (*Mil. Spect.* 142(1973)(12)545).

De voornaamste maatstaven voor de prestaties van een artillerieprojectiel zijn:

- de dracht;
- de uitwerking;
- de nauwkeurigheid en de spreiding;
- de vluchttijd.

Bij gegeven atmosferische condities, aanvangssnelheid, positie en richting van de vuurmond worden de prestaties, in concrete getallen uitgedrukt, bepaald door het ontwerp en de constructie van het projectiel.

Nu is, in het algemeen, de ontwerper niet vrij in de keuze van de parameters, en de verschillende eisen waaraan een projectiel moet voldoen zullen dikwijls strijdig zijn. Zo is het vrij eenvoudig een projectiel te ontwerpen met een grote dracht, korte vluchttijd en een kleine spreiding, maar de uitwerking van dat projectiel zal dan waarschijnlijk gering zijn.

De voornaamste taak van de ontwerper is het juiste compromis te vinden tussen dracht, nauwkeurigheid en effectiviteit.

In afb. 1 is het verband aangegeven tussen het projectielgewicht en de dracht.

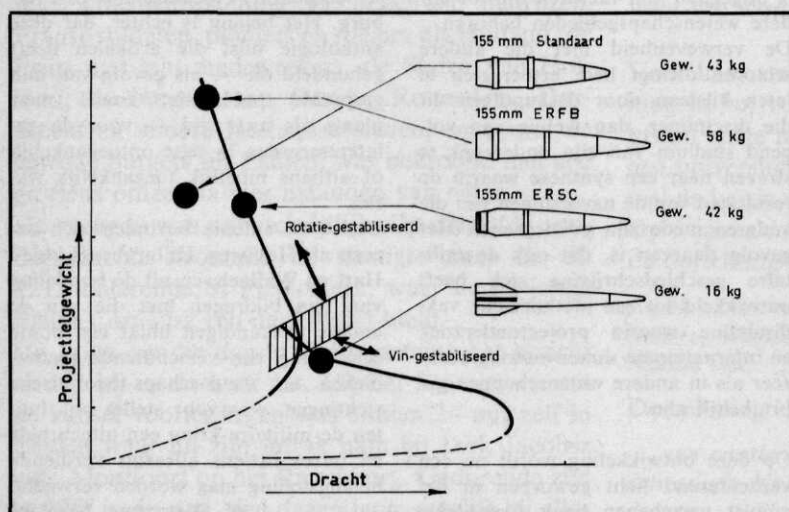
Indien het projectiel goed is gedimensioneerd en de metaal/springstofverhouding juist is gekozen, dan is het projectielgewicht tevens een maat voor de effectiviteit.

Gezien de relatief lage uitwerking is een vin-gestabiliseerd artillerieprojectiel niet in beschouwing genomen. De eisen voor dracht en uitwerking zijn zodanig dat de ontwikkeling is gericht op een subkaliberprojectiel met hetzelfde gewicht als het huidige 155mm-projectiel, de bg M107, nl. ca. 43 kg. De ontwikkeling is uitgevoerd door Space Research Corporation te Montreal (Canada), in samenwerking met Eurometaal Zaandam voor wat betreft de produktie en produktiemethoden.

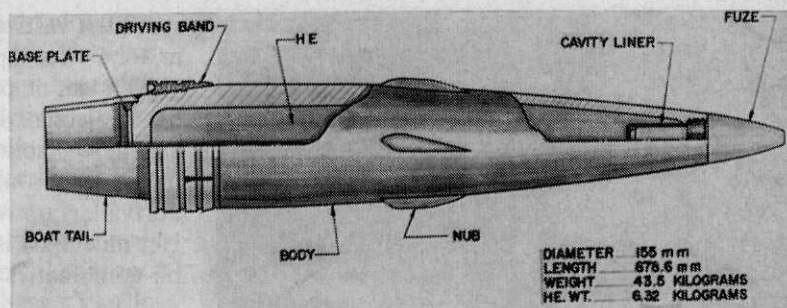
Het projectiel ERSB-155mm „Experimental Round Sub Bore” (ERSB), is in Nederland bekend onder de naam SRC-granaat. Het is een slank projectiel, voorzien van nokken en een afwerpbare geleideband (afb. 2).

De belangrijkste punten voor de ontwikkeling zijn:

- de projectielvorm met betrekking tot luchtweerstand, stabiliteit en opslaghoek;
- de ballistische kap;
- de positie en de stand van de nokken;

Afb. 1 Relatie projectielgewicht—dracht

Afb. 2 Het SRC-projectiel

- de geleideband;
- de effectiviteit;
- de produktiemethoden, gerelateerd aan de kostprijs.

In verband met de omvang van dit artikel zullen de twee laatstgenoemde aspecten niet worden behandeld.

Luchtweerstand

Een projectiel dat zich voortbeweegt door de lucht veroorzaakt in die lucht diverse storingen, zoals turbulentie en, bij voldoende hoge snelheden, schokgolven.

Door de lucht wordt op het projectiel een krachtsysteem uitgeoefend dat in een orthogonaal assensstelsel wordt ontbonden. De aërodynamische krachten die op het projectiel werken, worden voorgesteld door een resultante met een bepaalde grootte en richting. Het aangrijpingspunt van deze resultante ligt op de lengteas van het projectiel en wordt drukpunt genoemd. Bij een rotatie-gestabiliseerd projectiel ligt dit drukpunt voor het zwaartepunt; de afstand tussen drukpunt en zwaartepunt is o.a. afhankelijk van de projectielvorm.

Tijdens de vlucht is de stand van het projectiel zodanig dat de lengteas een hoek maakt met de raaklijn aan de baan van het zwaartepunt in het desbetreffende punt. Aangezien een juiste Nederlandse benaming ontbreekt, wordt voor deze hoek de Engelse benaming „yaw-hoek” gehanteerd.

De component van de luchtweerstand in lengterichting wordt berekend alsof de lengteas van het projectiel samenvalt met de raaklijn aan de baan (yaw-hoek is nul). Daarna wordt een correctiefactor erbij opgeteld om de invloed van de yaw-hoek te verwerken.

Ook zonder diepgaande beschouwingen zal het duidelijk zijn dat de luchtweerstand gunstiger is naarmate de yaw-hoek kleiner is. Wanneer de yaw-hoek nul is, zijn de voornaamste bronnen voor de luchtweerstand de schokgolven, wrijvingskrach-

ten en zuiging aan de achterkant van het projectiel.

Het aandeel van deze verschillende bronnen in de totale luchtweerstand is weer sterk afhankelijk van het snelheidsniveau. Aangezien artillerieprojectielen in het algemeen zowel in het subsone, het transsone als in het supersone snelheidsgebied komen, zal de vorm steeds een compromis zijn. Verder zal een projectiel met een minimale luchtweerstand door vorm en afmetingen stabiliteitsproblemen kunnen veroorzaken.

De vorm van het SRC-projectiel is met behulp van een computermodel geoptimaliseerd en aan de hand van windtunnel- en schietproeven bevestigd. Speciaal aan het slanke achterstuk („boattail”) zijn veel proeven besteed. Door een lang achterstuk met een scherpe hoek wordt de zuiging in het subsone en transsone snelheidsgebied sterk vermindert, tenminste zolang de luchtstroming de projectielwand niet loslaat. Het drukpunt wordt hierdoor echter in ongunstige zin (voorwaarts) verschoven.

De projectielvorm is zodanig dat het verschil in dracht tussen het SRC-projectiel en de standaardgranaat groter wordt naarmate de aanvangssnelheid hoger ligt.

Stabiliteit

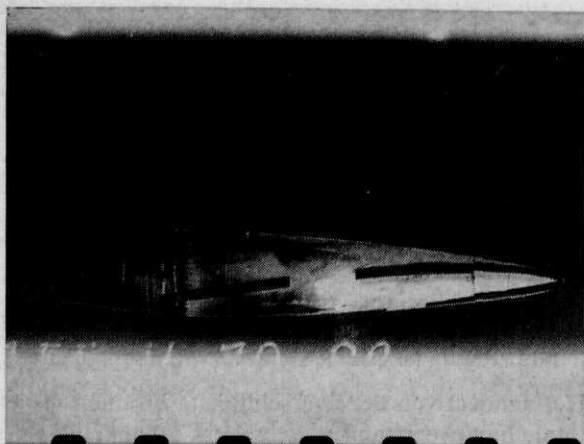
De problemen rond rotatie-gestabiliseerde projectielen zijn diepgaand behandeld door een groot aantal auteurs. Aangezien „luchtweerstand” en „stabiliteit” essentiële zaken zijn bij een nieuw projectiel, worden de voornaamste begrippen hier toch nog aangeduid.

In de literatuur worden drie stabiliteitsbegrippen gehanteerd.

Statische stabiliteit

Een projectiel is statisch stabiel wanneer het drukpunt achter het zwaartepunt ligt. Afwijkingen in de projectielstand worden automatisch door de

Afb. 3 Stabiliteitsproef projectiel in de vlucht

luchtweerstandskrachten gecorrigeerd. Dit is het geval bij vin-gestabiliseerde projectielen. De overige projectielen zijn altijd statisch instabiel. Stabiliteit kan hierbij worden verkregen door het projectiel voldoende snel te laten roteren.

Gyroscopische stabiliteit

Deze wordt in de literatuur meestal aangeduid met de factor S of Sg.

De gyroscopische stabiliteit kan als volgt worden berekend:

$$S = \frac{I_x n^2}{4 I_y M}; \text{ hierin is}$$

I_x = traagheidsmoment om de lengteas;

I_y = traagheidsmoment om een dwarsas;

n = rotatiesnelheid;

M = een moment uitgeoefend door de luchtweerstand en afhankelijk van o.a. de projectielvorm, de snelheid en de luchtdichtheid.

De afstand tussen zwaartepunt en drukpunt speelt hierbij een belangrijke rol.

M wordt vastgesteld in een windtunnel en door middel van een schietproef.

Wanneer S tussen 0 en 1 ligt, is het projectiel instabiel en het zal op korte afstand voor de loop al gaan tuimelen. Voor gyroscopische stabiliteit moet S groter of gelijk zijn aan 1. Meestal wordt nog een veiligheidsmarge ingebouwd, om variaties in de parameters op te vangen, zodat geëist wordt dat S groter is dan ca. 1,3.

Afb. 3 is een foto, gemaakt tijdens de bovengenoemde stabiliteitsproeven met het SRC-projectiel.

Dynamische stabiliteit

Deze wordt onderzocht zodra de gyroscopische

stabiliteit vaststaat. De dynamische stabiliteit komt in feite neer op het snel uitdempen en gedempt blijven van de precessie- en nutatiebewegingen van het projectiel. Projectielen die niet of nauwelijks aan deze stabiliteitseis voldoen, kunnen gaan tuimelen in het laatste deel van de baan. Er kunnen kortvallers optreden, en de spreiding zal groot zijn. Het moeilijkst is aan de stabiliteitseisen te voldoen bij combinaties van de volgende omstandigheden:

- hoge elevaties;
- een snelheid juist onder de geluidssnelheid;
- temperaturen van ca. -20°C ;
- luchtdichtheid van 110% tot 115%.

Op het schietterrein te Nicolet, Quebec (Canada) is een speciale opstelling gemaakt om onder de bovengenoemde omstandigheden te kunnen vuren (afb. 4).

Opslaghoek

Iedere artillerist kent het begrip opslaghoek. In de praktijk zal hij zich daarom niet behoeven te bekommeren aangezien de opslaghoek in de schoots tafels en Fadacprogramma's is verwerkt. Bij de ontwikkeling van een projectiel bestemd voor lange dracht, waarbij aan de spreiding scherpe eisen worden gesteld, verdient dit aspect echter wel de gelijk de nodige aandacht.

Afb. 4 Hoge elevatie, lage temperatuur

De opslaghoek wordt o.a. veroorzaakt door trillingen van het kanon waardoor het projectiel aan de monding een snelheidscomponent in dwarsrichting meekrijgt, en doordat de projectielas bij het verlaten van de monding al een hoek maakt met de verlengde zielas („initial yaw”). Verder is symmetrie in het projectiel nog van invloed.

Een grote yaw-hoek aan de monding veroorzaakt grotere variaties in luchtweerstand en zal daardoor een grotere spreiding tot gevolg hebben. Van invloed op deze begin-yaw-hoek zijn o.a.

- een goede gasafdichting;
- een grote afstand tussen de geleideband en de voorste centrering (nokken) van het projectiel in de loop;
- de projectielvorm, met de name de „boattail”.

Hierna zullen enkele aspecten van het projectiel worden behandeld waarin de bovenomschreven ballistische eisen zijn verwerkt.

Ballistische kap

Het prototype van het SRC-projectiel was voorzien van een ballistische kap voor een optimale vorm met betrekking tot de luchtweerstand.

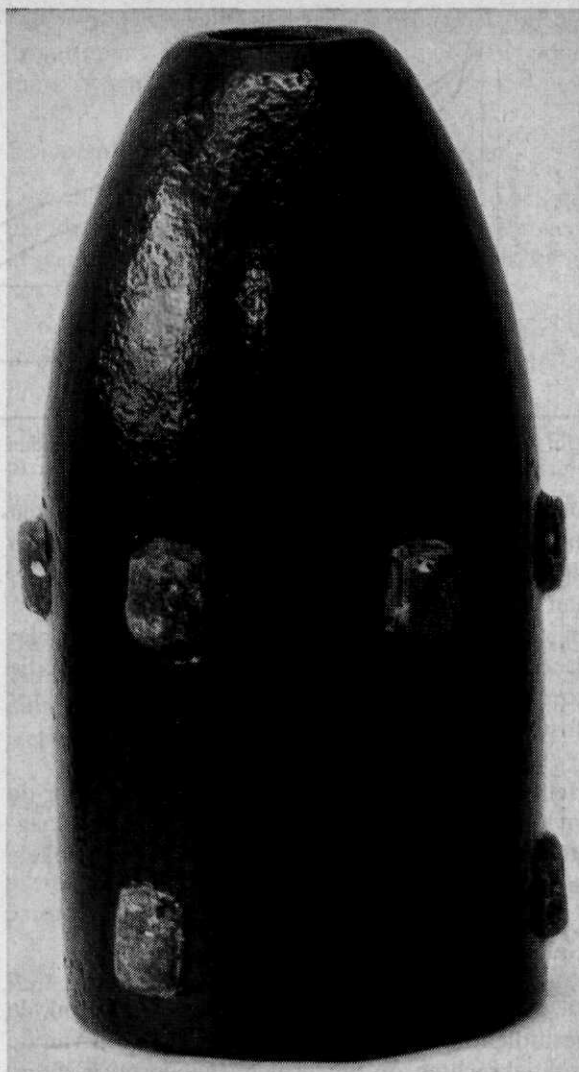
De eisen betreffende transport en het gebruik van de bij de Koninklijke landmacht gevoerde buizen laten toepassing van een ballistische kap niet toe. Het projectiel moest dientengevolge geheel worden herzien om het ogief aan te passen aan de buisvorm. Deze aanpassing heeft een drachtverlies tot gevolg gehad.

Nokken

Nokkenprojectielen zijn al in een vroeger stadium van de artillerie gebruikt. Het doel van de nokken was tweeledig, nl. het centreren van de granaat in de schietbuis en het geven van rotatie aan het projectiel. Deze nokken liepen in de trekken van de vuurmond. Afb. 5 toont de granaat van 16 cm voor het getrokken voorlaadkanon.

De nokken bij het SRC-projectiel *lopen evenwel niet in de trekken*, maar vervullen alleen de functie van centrering in de loop.

De plaats van de nokken op het projectiel vormt weer een compromis tussen luchtweerstand, gedrag in de loop en opslaghoek. Wanneer nl. de nokken achterwaarts worden verplaatst, neemt de frontoppervlakte van het projectiel af, waardoor de luchtweerstand wordt gereduceerd. De afstand tussen de geleideband en de voorste centrering wordt

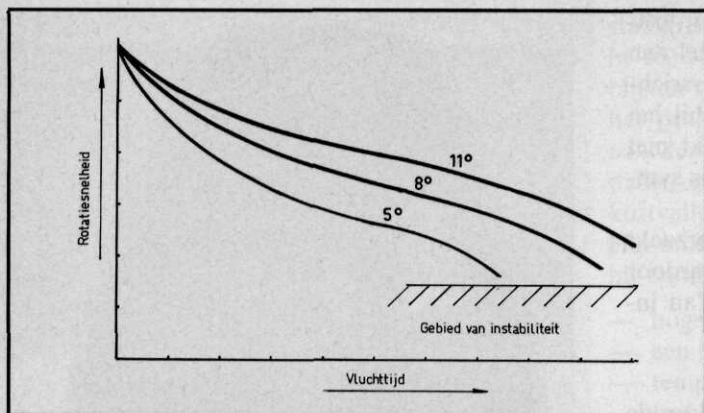

Afb. 5 Nokkenprojectiel 16 cm, voorlader

hiermee ook kleiner, hetgeen ongunstig kan zijn voor het gedrag in de loop en de begin-yaw-hoek. Daardoor kunnen loopspijtage en spreiding weer ongunstig worden beïnvloed. In het definitieve ontwerp zijn, vergeleken met het prototype, de nokken zover naar achteren verplaatst dat het verlies in dracht ten gevolge van het laten vallen van de ballistische kap juist wordt gecompenseerd.

De hoek, die de nok maakt met de lengteas van het projectiel, is ook nog van belang. Nokken evenwijdig met de lengteas geven de gunstigste resultaten voor de luchtweerstand. Door deze nokkenstand wordt echter de rotatiesnelheid van het projectiel zo snel afgeremd dat bij langere vluchtijden instabiliteit kan optreden. In afb. 6 is de invloed aangegeven die de nokkenstand heeft op de afneming van de rotatiesnelheid. Bij het eindontwerp is de nokkenstand gefixeerd op ca. 8°.

Afb. 6 Rotatieafneming bij verschillende nokkenstanden

De rotatiesnelheid tijdens de vlucht wordt gemeten met een zg. „spinsonde”; dat is een buis die een signaal uitzendt waarvan de frequentie gelijk is aan de rotatiesnelheid.

In aërodynamisch opzicht hebben de nokken niet de optimale vorm. De eisen voor massaproductie vormen hier de beperkende factor in relatie tot kostenaspecten.

Het onderzoek naar de optimale vorm en naar de invloed van de nokken op speciaal de grenslaagstroming om het projectiel zal zeker nog enkele jaren in beslag nemen.

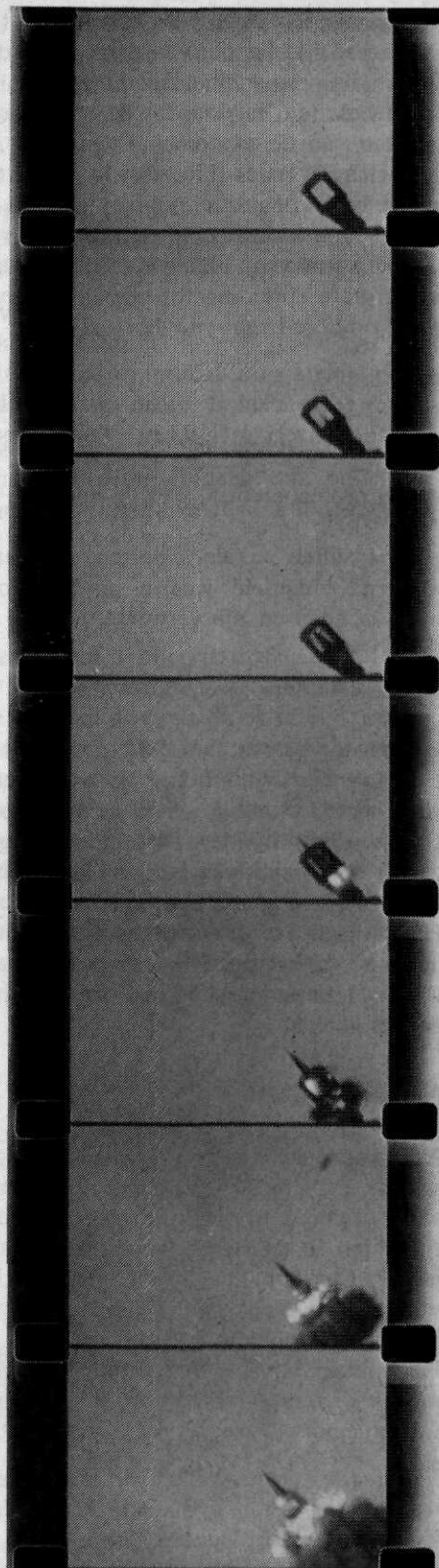
Geleideband

De geleideband heeft een tweeledige functie, nl. de gasafdichting in de loop en het overdragen van de rotatiekrachten op het projectiel. Hierbij is uitgegaan van de eis dat het projectiel bruikbaar moet zijn in de in ontwikkeling zijnde 155mm-vuurmonden binnen de NAVO.

Dit houdt o.a. in dat de geleideband geschikt moet zijn in zowel vuurmonden met een constante spoed als in vuurmonden met een progressieve spoed. Tevens moet de geleideband de optredende maximumgasdrukken kunnen weerstaan, die zeer hoge waarden bereiken.

Om een voldoende grote dracht te bereiken is het noodzakelijk dat de geleideband aan de monding wordt afgeworpen. Hierbij moet de geleideband zodanig vergruizen dat geen gevaar voor het personeel ontstaat of dat schade aan het materieel wordt toegebracht.

Een geleideband bestaande uit kunststof is de enige oplossing die aan al deze eisen kan voldoen. Bij de ontwikkeling heeft de geleideband de meeste aandacht opgeëist, speciaal betreffende materiaalkeuze en kwaliteitsbeheersing.

Afb. 7 Het projectiel verlaat de schietbuis

In afb. 3 is duidelijk te zien dat de geleideband geheel is afgeworpen.

Uit snelbeeldopnamen (afb. 7) blijkt dat de gasafdichting goed functioneert: het projectiel bevindt zich buiten de loop voordat de eerste gaswolken zichtbaar worden.

Overige proeven

Met het ontwerp worden ook de proeven uitgevoerd die voor elk nieuw projectiel zijn vereist. Aangezien deze proeven niet specifiek zijn voor het SRC-projectiel zal met een korte aanduiding worden volstaan.

Veiligheidsproeven

Inerte en met springstof gevulde granaten worden met overdruk verschoten, ten einde na te gaan of de bij het schot op de projectielen werkende krachten kunnen worden weerstaan. De inert gevulde projectielen worden geborgen en nagemeten. Het verschil in afmetingen voor en na het schot mag niet meer bedragen dan enkele tienden van een millimeter.

Verschervingsproeven

Deze dienen om de scherfmassaverdeling, de scherfsnelheid en de snelheidsafnemering te bepalen (afb. 8).

Windtunnel- en schietproeven

Worden gedaan ter bepaling van de aërodynamische parameters van het projectiel. Bij de baanberekening wordt gebruik gemaakt van een driedimensionaal model, zodat niet slechts de baan van het zwaartepunt maar tevens de invloed van

een aantal bewegingen van het projectiel om het zwaartepunt worden berekend („modified point mass system”).

Schootstafelberekeningen en schietproeven

De schootstafel moet worden geschoten, o.a. omdat de opslaghoek niet is te berekenen. De verkregen gegevens worden daarna nog verwerkt in het Fadacprogramma.

Bepaling van transport- en opslaginvloeden op het projectiel

Dit geschiedt door een aantal proeven zoals valproeven, schud- en trilproeven, temperatuurwisselproeven, zoutsproeitest, enz.

Bepaling van de parameters voor de inwendige ballistiek

Deze wordt verricht bij gebruik van het projectiel samen met de bestaande of nieuw in te voeren ladingen, zoals de invloed van een afwijkend projectielgewicht op de aanvangssnelheid.

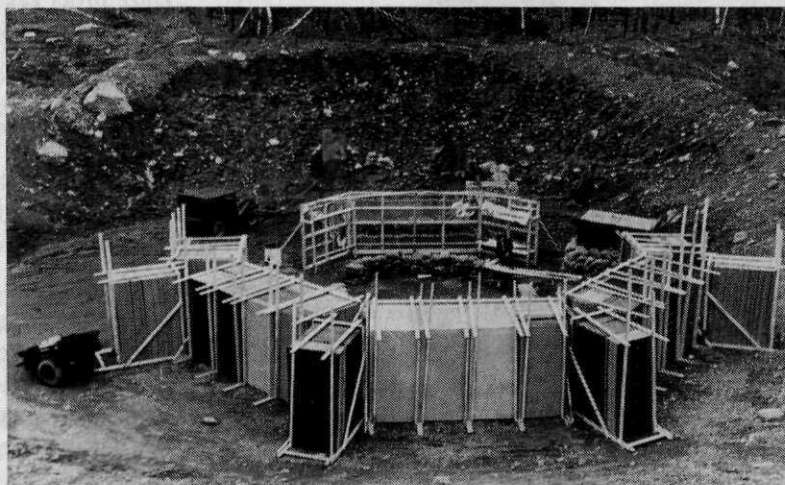
Transport- en laadmogelijkheden

Onderzoek naar de mogelijkheden om de granaat te transporteren en te laden met de aanwezige apparatuur in de 155mm M109 (afb. 9 en 10).

Schietproeven om de projectiel/buiscombinaties te testen

Loopslijtagebepaling

Gewoonlijk wordt hiervoor met twee lopen net zo lang geschoten tot de lopen zijn uitgesleten. Gezien de zeer hoge kosten van deze proef in verband met

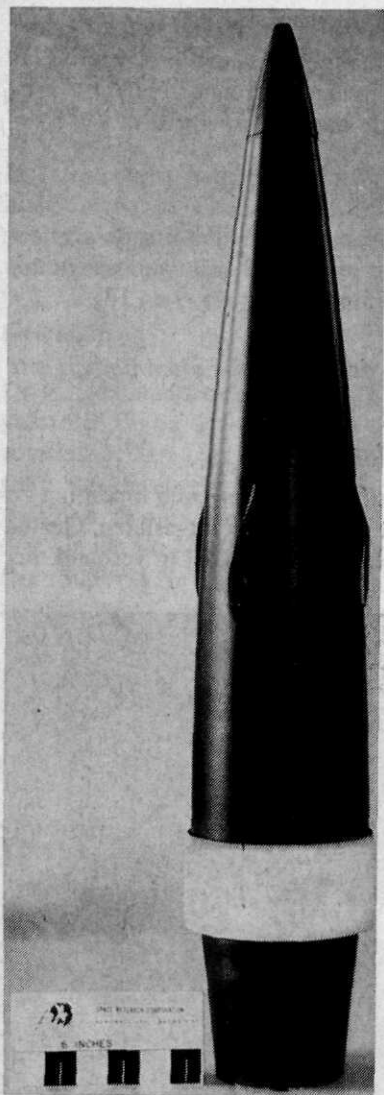
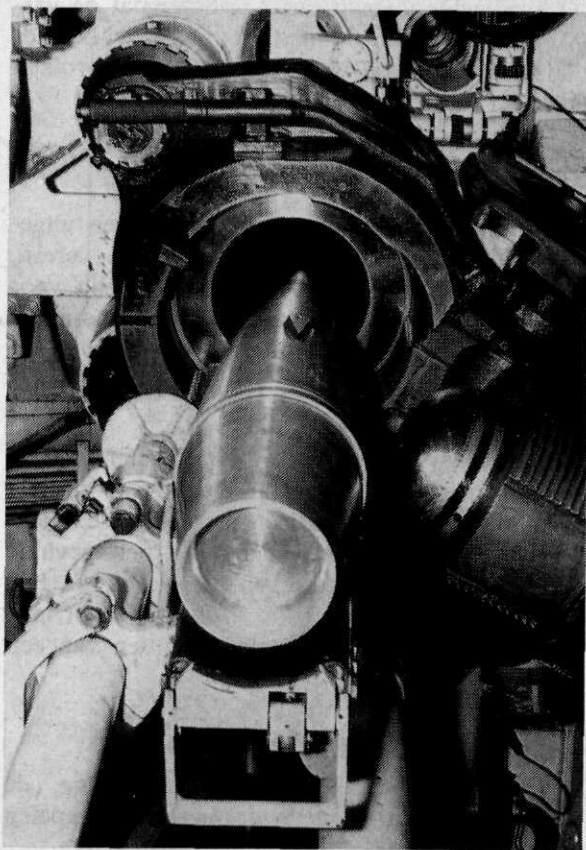
Afb. 8 Arena voor springproeven

Afb. 9 Prototype op de laadgoot

Afb. 10 Prototype in de M109

Afb. 11 Het resultaat van de ontwikkeling

het munitieverbruik wordt deze proef met alle andere proeven gecombineerd, door de loop voor en na iedere proef te meten.

Ontwikkeling en beproeving van de verpakking

Gebruikersbeproeving

Deze proef zal pas later kunnen worden uitgevoerd wanneer is bewezen dat het projectiel aan alle veiligheidseisen heeft voldaan.

Slotbeschouwing

Het eindresultaat van de ontwikkeling is een projectiel dat de grens van het maximum dat haalbaar is dicht is genaderd (afb. 11).

Na uitvoering en evaluatie van de bovenbeschreven proeven zal worden beslist over invoering bij de Koninklijke landmacht. In dat geval zal het SRC-projectiel worden ingevoerd als *brisantgranaat* nr 122, een eerste stap naar een munitiepakket dat is aangepast aan de wensen van de gebruiker.

De defensieve „postuur” van het Romeinse rijk

J. R. Evenhuis

journalist, Rome

Over de ondergang van het Romeinse rijk bestaan zoveel interpretaties dat men door de „bomen” die de historici hebben opgezet, nauwelijks nog een bos ziet.

Daarbij heeft een zeer voor de hand liggend aspect van deze kwestie, namelijk de zuiver militaire kant van het rijk, lang niet altijd de aandacht gekregen die het verdiende. Het resultaat is geweest dat er over het Romeinse leger, zijn omvang, zijn organisatie en zijn leiding, nogal rudimentaire begrippen de ronde doen.

Aan de ene kant stellen velen zich dat leger als een soort superleger voor. Want hoe had Rome anders zo lang kunnen bestaan? Anderen, waarschijnlijk mede beïnvloed door de geschiedenis van het Christendom dat in zijn begintijd zeer vijandig tegenover de Romeinse staat stond — later zou dat zéér veranderen — zijn veel negatiever ingesteld en spreken misschien zelfs van „militarisme”.

De waarheid ligt, zoals meestal, ook hier in het midden.

Om met dat „militarisme” te beginnen, direct twee opmerkelijke feiten.

— In de militaire geschiedenis van Rome is nergens een instituut aan te wijzen dat als kristallisationspunt van zo’n militarisme had kunnen dienen. Een Generale Staf in onze moderne zin ontbrak bijvoorbeeld geheel. Ook een vast opperbevel over de strijdkrachten was onbekend. Ja, in zekere zin waren er in Rome zelfs geen generaals of kolonels. De spil van alles was de centurio, en wanneer men deze „honderdman” met een kapitein gelijkstelt, grijpt men hoog. De hoogste commandoposten werden tot ver in de derde eeuw meestal bezet door magistraten, zonder enige specifieke militaire opleiding. Voor beroepsmilitairen moest men niet in de hogere maar in de lagere rangen zijn en dat is dan ook de reden waarom wij over een typische Romeinse centurio eigenlijk veel meer weten dan over een typische Romeinse „generaal”; men kan dat begrip slechts zeer overdrachtelijk gebruiken.

— Het Romeinse leger heeft nooit meer dan een half tot één procent van de bevolking uitgemaakt; een feit dat pas in de laatste tijd meer tot de mensen is doorgedrongen nu er ook op het populaire vlak belangstelling voor deze zaak is gegroeid. Marsden [1] heeft de numerieke verhoudingen zeer treffend weergegeven door de volgende vergelijking: op het strand van Duinkerken wachtten in 1940 336.000 Engelsen op verscheeping over het Kanaal; die overblijfselen van het Britse expeditieleger waren, wat het aantal manschappen betreft, het maximum waarover ooit een Romeins keizer kon beschikken om aan alle grenzen zijn rijk in stand te houden.

De niet-Romeinse hulpstroepen (auxilia) waren bij dat getal inbegrepen. Beperkt men zich tot de legionairs, de enige ware soldaten van Rome, dan was de beroemde Romeinse orde op ca. 150.000 man gebaseerd: een defensiemirakel, dat momenteel ook anderen dan uitsluitend de historici van de oude stempel bezighoudt. De Romeinse militaire geschiedenis raakt „in”, wellicht mede om deze reden.

À leur infériorité en tant qu'hommes civilisés, les Romains ont su remédier par un faisceau d'inventions militaires de toutes sortes . . .

zegt Pflaum, een goede kenner van de materie [2]. Numeriek gesproken, hadden de Romeinen niet veel om tegen de zee van barbaren aan hun grenzen in te zetten. Wat mensenmateriaal betreft, leek de zaak vrijwel hopeloos.

Nous sommes émerveillés quand on nous apprend que les troupes romaines n'ont jamais compté plus de 400.000 hommes, ce que par rapport au territoire de l'Empire paraît absolument dérisoire . . .

aldus weer Pflaum.

De Romeinen hielden een streek dan ook vaak niet meer dan symbolisch bezet. Algerije en Marokko waren daarvan opmerkelijke voorbeelden. De Romeinse invloed kan men daar nu nog duidelijk ontwaren, maar véél Romeinse troepen zijn

er nooit geweest. Anders dan de Spanjaarden en de Fransen, hebben de Romeinen ook nooit enige poging ondernomen om het Rif te pacificeren: zij hadden er eenvoudig de soldaten en tevens het geld niet voor. Spanje lag, zolang het rijk bestond, feitelijk open voor een inval uit Afrika, te meer daar ook in Zuid-Spanje nauwelijks een legionair stond.

Men moet zich het Romeinse rijk dus niet al te „militaristisch” voorstellen. Militaire operaties werden steeds getoetst aan het criterium of zij wel lonend waren; anders zag men er in Rome liever van af. Zo berustte feitelijk alles op wat men tegenwoordig misschien een „credible deterrent posture” zou noemen.

Het heeft er de schijn van dat er nog nooit zoveel belangstelling voor de militaire inspanningen van het oude Rome heeft bestaan als juist tegenwoordig. Dat kan vreemd lijken, vooral als men bedenkt hoe technologisch de moderne oorlogvoering is geworden: waar blijft immers in dit verband de marcherende, kamperende en klaarblijkelijk tegen elke vijand van Rome opgewassen legionair die zo kenmerkend was voor de militaire successen, eerst van de Romeinse republiek en later van het keizerrijk?

Tot die sterk herleefde studie van de militaire verhoudingen in het oude Rome schijnt dus op het eerste gezicht niet veel aanleiding te bestaan. Toch ziet men overal niet slechts historici maar ook defensie-experts zich aan die taak wijden. Aan de zaak zit blijkbaar een kant die zijn waarde ook voor het heden nog heeft.

Een Zweedse generaal, Nils Skoeld, heeft onlangs met grote nadruk gewezen op de fouten die worden begaan door landen die voor hun verdediging alles verwachten van (feilbare) militaire technologieën. In laatste instantie komen de factoren weer terug die altijd aan het begin van een goede verdediging hebben gestaan, namelijk de zuiver menselijke en fysieke. Vietnam wat de Amerikanen betreft, en nu ook het Midden-Oosten wat de Israëli's aangaat, hebben het bewijs gebracht dat een technologische superioriteit op de duur niets oplost. Ook al krijgt de soldaat nieuwe middelen, dan nog kan een zorgvuldig opgebouwd maar zielloos instrumentarium door de inwerking van die menselijke factoren zwaar worden geschokt en mogelijk zelfs ontkracht.

All the paraphernalia of modern war have failed to shake the foot-soldier. He may be blown out of existence, but he stays where he is until this happens.

The war of the future is to be directed against the civilian population who, it is anticipated, will capitulate. Experience in London made even this hope questionable, and whether the specialities of the atomic scientists will achieve it is yet unknown . . .

aldus schreef in 1960 enigszins ironisch een man, die in 1944 de slag om Caen had meegemaakt. Het klonk ouderwets maar wellicht móét men dat soms zijn om in de toekomst weer gelijk te krijgen. Het is zeer goed mogelijk dat het vermoeden, dat er ook in dit opzicht weinig nieuws onder de zon te verwachten valt, mede een verklaring inhoudt voor de nieuwe belangstelling voor de oude Romeinen. De literatuur over dit onderwerp is al bijna niet meer bij te houden [3]. Ook klassiek geworden werken worden dikwijls herdrukt, niet in de laatste plaats die van de fenomenale kenner van deze materie *Alfred von Domaszewski* (1856-1927). Zo kwam van diens studie „Die Rangordnung des römischen Heeres” (Bonn, 1909) in 1967 een tweede druk uit, en in 1972 zijn enkele van zijn beste opstellen over de uiteenlopendste aspecten van de Romeinse legerorganisatie opnieuw verschenen [4]. Domaszewski, een geboren Oostenrijker die later professor werd in Heidelberg, ontwikkelde zich om zo te zeggen tot een tijdgenoot van de legioenen. Zoals anderen de geschiedenis van een enkel regiment willen kennen en er ten slotte dan ook letterlijk alles van weten, was Domaszewski op de hoogte van de lotgevallen van bijna elk Romeins legioen dat overigens in getalsterkte overeenkwam met een goed bezet regiment (ca. 6000 man). Hij bouwde daaruit een mozaïek op dat het Romeinse leger als het ware opnieuw present deed zijn. Een kennis zei eens van hem:

Met alle keizers was hij óf persoonlijk bevriend óf hij had er ruzie mee. Voor een groot deel hing dat ervan af of zij goed of slecht met hun legioenen omgingen, of zij deze goed inzetten, of zij niet waren vergeten deze of gene verdienstelijke centurio op tijd te bevorderen, en wat dies meer zij. Domaszewski „speelde” met de gewapende macht van een heel wereldrijk zoals anderen met een collectie tinnen soldaten. Alles en iedereen kon hij plaatsen. Hij wist beter waar een legionair eerder had gevochten dan Napoleon het van zijn soldaten wist, waarbij dan maar in het midden moet worden gelaten of die interviews van deze laatste met zijn oude snorrebaarden zo echt waren als zij leken.

Dat een geleerde aan het begin van onze eeuw het militaire aspect van een gehele imperiale structuur van tweeduizend jaar eerder in zijn hoofd kon hebben, heeft op het eerste gezicht ongetwijfeld iets onaannemelijks. Maar er is iets anders dat tegenwoordig nog vreemder klinkt: het Romeinse

rijk was, militair gesproken, gebaseerd op de loyaliteit, de tucht en de bekwame inzet van ten hoogste 25 à 30 „regimenten” legionairs; niet méér, want de schatkist verbood dit.

Over de dislokatie van die legioenen zijn wij soms goed geïnformeerd. Tacitus (Annalen IV, 5) vermeldt er voor het jaar 23 een aantal van vijftientwintig, die als volgt waren verspreid: acht aan de Rijn — voor Germanië en Gallië —, drie in Spanje, twee in Noord-Afrika, twee in Egypte, vier in Syrië, vier aan de Donau, en twee in Dalmatië. Italië zelf had niet één enkel legioen: Rome werd beveiligd door speciale troepen, negen cohorten Pretorianen (4500 man), die keizer Augustus had opgesteld.

De militaire toestand wijzigde zich vervolgens vaak. Zo eiste de verovering van Engeland onder keizer Claudius sinds het jaar 43 drie legioenen, en ook Syrië en de Donaugrens dienden te worden versterkt. Het totale aantal legioenen werd echter nauwelijks verhoogd. Onder keizer Trajanus (ca. 100), in een periode van grote militaire activiteit, werd een maximum van dertig legioenen bereikt. In Spanje waren intussen de drie legioenen gereduceerd tot één, Noord-Afrika en Egypte deden het eveneens met slechts één legioen en aan de Rijn bleken ten slotte vier legioenen voldoende om Germanië en Gallië volledig onder controle te houden.

Dit laatste was des te merkwaardiger, omdat de Rijn grens in de eerste eeuw van onze jaartelling het militaire probleem bij uitstek van het rijk vormde. Er deden zich daar meer dan eens situaties voor die in Rome bijna tot paniek leidden, zó zeer leek er soms het systeem van de Pax Romana — gebaseerd op de aanwezigheid van net zoveel troepen aan de grenzen als de lang niet onuitputtelijke schatkist toeliet — te falen.

Iedereen heeft zeker wel horen verluiden dat keizer Augustus eens moet hebben uitgeroepen: „Varus, geef mij mijn legioenen terug!” Dat was zeker niet zomaar de opwelling van een man in een officiële positie, die daarmee een sentimentele duit in het zakje wilde doen. Neen, de drie legioenen die Varus in het jaar 9 in het Teutoburgerwoud verloor, stelden de keizer voor een immens probleem van militaire reorganisatie: het rijk had onder zijn bewind een militair „corset” van om en nabij 25 legioenen. En in die verhoudingen betekende Varus’ nederlaag dat in het Teutoburgerwoud meer dan een tiende van de gehele Romeinse strijdmacht ten onder was gegaan.

Het uitgangspunt was, dat een Romeins legioen nooit van een barbaarse tegenstander verloor, laat

staan dat het werd vernietigd. Dat is merkwaardigerwijs ook slechts bij hoge uitzondering gebeurd. Een Romeins legioen liet zich bijna niet overwinnen. Vandaar dan ook dat de (mis)slag van Varus in Rome als zo’n grote catastrofe werd beschouwd.

De idee van de onoverwinnelijkheid van de Romeinse legioenen zou later in West-Europa nog eens een grote rol spelen.

In de *Discorsi*, Machiavelli’s belangrijkste en ook actueelste werk, omdat het zich vooral bezighoudt met de vraag wat er in orde moet zijn in een staat en een maatschappij indien zij willen blijven voortbestaan, komt hij meermalen over defensievraagstukken te spreken. Dat onderwerp interesseerde hem zeer. Zijn *Arte della guerra* was overigens het eerste militair-wetenschappelijke geschrift van betekenis in de moderne tijd, waarin na duizend jaar de traditie van de antieke en, vergeleken met de Middeleeuwen, al zeer „wetenschappelijke” oorlogvoeringstheorie weer werd voortgezet.

Machiavelli zelf hield de *Arte della guerra* dan ook voor verreweg zijn beste werk. Over het posthume schandaalsucces van *Il Principe* (De vorst) zou hij waarschijnlijk zeer ongelukkig zijn geweest, als hij het had beleefd. Maar nu het nageslacht steeds meer zijn *Discorsi* ter hand neemt, verbaasd over de vele waardevolle punten, juist voor onze maatschappij, die daarin aan de orde worden gesteld, is een zekere rechtvaardigheid hersteld.

Zo noemde het Londense weekblad *New Statesman*, in het algemeen zeker geen orgaan dat veel voor „oude rommel” over heeft, in zijn editie van 10 mei 1974 de Machiavelli van de *Discorsi* „onbetwistbaar de beste van alle schrijvers over conflict en harmonie in een vrij regeringssysteem”.

In dat geval is één ding te hopen, en wel dat ook de defensiecriticus Machiavelli tot zijn recht zal komen. Bijvoorbeeld, het volgende *Discorsi*-citaat — dat bij ons weten de Zweedse generaal Skoeld zeker niet voor ogen stond toen hij onlangs voor de verdediging van Zweden weer nagenoeg hetzelfde voorstelde — heeft nog in het geheel niets aan actualiteit ingeboet:

Er is geen defensie zo gevaarlijk en nutteloos als een met veel lawaai en zonder orde. Menigeen houdt het voor iets overbodigs een volk, zonder dat het noodzakelijk is, een leger te geven. Dat kan immers gebeuren indien de nood aan de man komt! Een verstandig man denkt daar anders over. Hij zal nooit toelaten dat men naar de wapens grijpt zonder dat er eerst een geordende organisatie bestaat en bepaalde bevelen kunnen worden gegeven. Een commandant moet, als een zeeman voor een klip, oppassen voor

een toestand waarin ongeordende burgers wapens in handen krijgen. Dan loopt alles mis. In de eerste plaats moet hij tevoren weten wie er wapens zullen dragen en onder dienst zullen komen; vervolgens moet hij hebben kunnen bepalen aan wie zij moeten gehoorzamen, waar zij zich moeten verzamelen en waar zij hun opstellingen moeten innemen. Dan moeten ook nog allen die hieraan niet meedoen, nauwkeurig bevel krijgen thuis te blijven en daar op hun wijze ook een verdediging in te richten.

Een goede defensie laat zich volgens Machiavelli nooit eenvoudig improviseren. In dit verband onderscheidt hij de volgende drie soorten legers.

1. Waarin de moed berust op de discipline. Zo was het volgens hem bij de Romeinen.

In een goed leger mag niets zonder speciale voorschriften gebeuren. In het Romeinse leger — dat alle legers zich tot voorbeeld moeten nemen omdat het de wereld heeft overwonnen — kon niet worden gegeren, niet geslapen, niets ingekocht en in het algemeen geen huiselijke of militaire taak worden verricht zonder dat er een bevel van de consul was. Legers waar het anders toegaat, zijn geen echte legers. Misschien richten zij soms wat uit, in blinde woede, maar met moed heeft dat niets te maken.

2. Waarin hard wordt gevochten zonder discipline. Deze legers bereiken nooit hun doel daar zij, als zij niet onmiddellijk succes boeken, beginnen te versagen. Dit was volgens Machiavelli typisch voor de oorlogvoering van de Galliërs.

Zij hadden buiten hun onstuimigheid niets waarop zij konden vertrouwen. Koelde die af, dan streden zij onmiddellijk veel slechter. De Romeinen vchten aan het einde even goed als aan het begin, ja beter. Door hun discipline kwamen zij des te beter op gang, naarmate de slag zich ontwikkelde.

3. Waarin noch goede vechters noch discipline bestaan. Zo staat het, zegt Machiavelli, met onze Italiaanse legers.

Zij zijn volkomen waardeloos en tenzij zij met een tegenstander te doen krijgen die zich toevallig uit de voeten maakt, zullen zij wel nooit een overwinning behalen.

De oude Florentijn — men kan het niet ontkennen — heeft scherp gediagnostiseerd, en zelfs geprofeeteerd. Want wie zou in zijn beschrijvingen van het tweede en derde type niet ook de Galliërs en Italianen van de 20e eeuw herkennen?

In principe had Machiavelli ten aanzien van de onoverwinnelijkheid der Romeinse legioenen misschien gelijk. Er kwam overigens nog een tweede

punt bij dat hij niet vermeldt: de technische voor-sprong die de legioenen op hun tegenstanders hadden. Het was zeker geen technische voorsprong die indruk op óns zou kunnen maken — hij is vrijwel beperkt tot een „artillerie” van pijlen en stenen die, in plaats van door mensen, door machines („machinamenta”, zegt Tacitus) werden gelanceerd — maar tegenover barbaren die niet over iets dergelijks beschikten kon het zeer beslissend zijn. Zo schrijft Marsden:

In its day the imperial legion stood in the same relation to most of its opponents as a modern armoured division stands to a mass of irregulars armed with rifles alone.

Toch mag hierbij niet worden vergeten dat de on-overwinnelijkheid der Romeinse legioenen niet van de legioensoldaten alleen afhing. Wij zagen reeds dat zij onder het bevel van niet-professionele „generaals” werden geplaatst. Waren dezen voor hun taak niet berekend, dan kon het tot de schande komen dat een legioen zijn adelaars verloor of, zoals in het Teutoburgerwoud, compleet werd vernietigd.

De opstelling van een nieuw legioen was in Rome een geweldig besluit. Sommige keizers, bijvoorbeeld Tiberius, hebben tijdens hun regering niet één nieuw legioen gecreëerd; een andere, Trajanus, die bijna steeds op campagne was, ook slechts twee (II Trajana, XXX Ulpia). Geen wonder dat het geval Varus de Romeinen altijd bleef heugen. Het bleef ook niet bij deze misrekening alleen. De Batavenopstand van 70/71 bracht opnieuw een geweldige crisis teweeg. Het optreden van Claudius Civilis mocht dan niet direct tot de vernietiging van hele legioenen leiden, het resultaat was wél dat vier legioenen moesten worden ontbonden, en in feite kwam dat voor de defensie van het rijk op hetzelfde neer: I Germanica, IV Macedonica, XV Primigeniae en XVI verdwenen uit de geschiedenis alsof zij in de pan waren gehakt.

Zo kostten de moeilijkheden aan de Rijn grens in zeventig jaren aan Rome zeven legioenen, ongeveer een kwart van zijn elitetroepen die, evenals later de regimenten in de Westeuropese landen en in Rusland, door hun tradities de moeilijkst vervangbare van zijn strijdkrachten waren.

In totaal heeft het Romeinse leger tussen Augustus en Hadrianus, een eeuw later, zeven van zijn legioenen in de strijd verloren (drie tegen de Germanen, twee tegen de Daciërs en twee tegen de Joden) en vier andere werden ontbonden omdat zij, slecht geleid en versagend, de naam van Rome te schande hadden gemaakt.

Interessant is dat men na het jaar 71 van dergelijke moeilijkheden aan de Rijn grens niets meer hoort. In het bijzonder de verhouding tot de Bataven ontwikkelde zich blijkbaar weer uitstekend, te oordelen naar wat Tacitus vervolgens daarover heeft geschreven. De Bataven hielden ook geenszins op, loyaal voor het rijk te vechten. De opstand van Claudius Civilis — de naam zegt al dat het meer een interne mouterij dan een externe volksopstand was — bleef een episode.

In Tacitus' *Germania* wordt van de Bataven behalve andere goede dingen gezegd, dat zij niet door Romeinse belastingen worden „vernederd”. Zij hadden dit te danken aan hun dapperheid en aan hun trouw jegens Rome. Liever dan tributen van hen te eisen, „reserveerden” de Romeinen de Bataven voor hun oorlogen (*bellis reservantur*). Deze beschrijving bij Tacitus (hoofdstuk 29) is een van de vele bewijzen van wat men een (geslaagde) Romeinse voorloper van een hedendaagse Vietnamiseringspolitiek zou kunnen noemen. Waar zij konden, trokken de Romeinen zich namelijk uit de directe oorlogvoering terug en lieten daarna de verdediging van de grenzen van het rijk over aan lokale hulpkrachten, de „auxilia”. Dat systeem heeft, op slechts weinig misrekeningen na, wonderwel gewerkt: van 71 n. Chr. tot ver in de derde eeuw heerste aan de Rijn ononderbroken vrede. Aan de andere kant was dit echter ook slechts mogelijk doordat de Romeinen leerden hun veldheren in bedwang te houden. Speciaal aan de Rijn waren nogal wat problemen voortgekomen uit het feit dat de laatsten daar wel eens al te flamboyant wilden zijn.

Het grote keerpunt was hier wel de weigering van Tiberius, de opvolger van Augustus, om de briljante troepenaanvoerder Germanicus, die eigenmachtig en met veel succes diep in Duitsland binnenrukte, in laatste instantie zijn fiat te geven en hem eventueel zelfs naar de Elbe te laten trekken. Een episode die in veel opzichten herinnert aan de tegenstelling Truman-MacArthur ten aanzien van de Japoe, al moest Germanicus dit meningsverschil over de militaire politiek dan met de dood bekopen.

De keizers stonden overigens dikwijls — evenals tegenwoordig de presidenten van de Verenigde Staten die vaak met die keizers worden vergeleken [5] — voor de keus van een militaire politiek als middel tot een doel of als doel op zich zelf; en in het algemeen kozen zij zeker niet het avontuur. Zelfs de latere zogenaamde soldatenkeizers, ja juist zij, waren in dit opzicht redelijker dan wel eens van hen wordt aangenomen.

Problemen van militaire personeelsvoorziening speelden in deze overwegingen steeds een grote rol. Eén van de voornaamste ontdekkingen die men ten aanzien van het Romeinse rijk heeft gedaan is namelijk, dat het niet alleen over opvallend weinig soldaten beschikte maar ook nog de grootste moeite had die te werven. Het leek wel alsof, naarmate het rijk groter werd, de lust om het te „bemannen” afnam. De laatsten der keizers waren zelfs gedwongen, om deze reden de soldatenstand erfelijk te maken.

Zo begrijpt men tot op zekere hoogte waarom een gespecialiseerde regimentshistoricus-in-het-veelvoud, zoals Domaszewski, toch zoveel kon weten van het totale militaire aspect van Rome. Er was geen sprake van een massaleger, en de onderdeelshistorie bepaalde tevens het geheel.

Men kan het proces van de steeds toenemende soldatenschaarste vrij nauwkeurig nagaan.

De *lichting* overleefde niet eens de republiek. Reeds Marius (ca. 100 v. Chr.) moest er de *werving* voor in de plaats stellen. Wie zich lieten werven, waren in de eerste plaats de proletariërs. Zij zijn vaak voorgesteld als een amorfe groep, als was in de handen van ambitieuze veroveraars, maar de werkelijkheid was wel anders. Zij wisten heel goed hun rechten te doen gelden. De mouterijen waren in het Romeinse leger dan ook een groot probleem zolang het Italiaanse element nog het belangrijkste was.

Waarschijnlijk was dit een van de redenen waarom steeds meer een beroep werd gedaan op niet-Italiaanse elementen. In de eerste helft van de eerste eeuw leverde Italië nog 65% van het legioenpersoneel. In de tweede eeuw zakte de Italiaanse bijdrage snel tot een zuiver symbolische waarde van ongeveer één procent. Uit de stad Rome kwam al in de eerste eeuw bijna geen enkele legioensoldaat meer. Intussen hadden echter de vreemdelingen meer belang bij het voortbestaan van Rome gekregen dan Rome zelf. De legioenen bepaalden trouwens wie er in Rome keizer zou zijn.

Het Romeinse rijk zou vrij snel ten onder zijn gegaan als het even Romeins had willen blijven als later het Britse rijk Brits. Het koos voor een totaal andere weg. Of liever: deze keus werd door anderen voor de Romeinen gedaan.

Die wending is wel eens vergeleken met wat er van het Britse rijk zou zijn geworden indien Sikhs en Goerkha's hadden bepaald wie koningin Victoria zou opvolgen.

Maar zelfs het Rome van de soldatenkeizers kreeg steeds meer moeilijkheden met de recrutering van soldaten voor een goede defensie. Een knelpunt was speciaal de soldij. De soldatenkeizers gingen

gebukt onder een vliegende inflatie (een verschijnsel waarvan men toen nog niets begreep en dat men met irreële prijsedicten te lijf ging); als gevolg daarvan was de soldij steeds op de kosten van levensonderhoud ten achter.

Fiscale kwesties dient men dus steeds in het oog te houden als men zich rekenschap wil geven van de vraag waarom het Romeinse rijk door zo weinig soldaten werd verdedigd.

Een uitgesproken bezuinigingspolitiek voerde bijvoorbeeld Tiberius. Om het aantal legionairs te beperken, hield hij star vast aan een diensttijd van 20 jaar, zoals Augustus had ingevoerd. Tevoren diende een legionair echter slechts 16 jaar. Vele legionairs wilden nu naar de oude regeling terug omdat zij dan eerder in het genot van hun veteranpensioen (land of geld) werden gesteld. Om deze kwestie braken grote muiterijen uit. Tiberius hield echter voet bij stuk, omdat hij zich door de beheerders van de schatkist liet overtuigen dat Rome zich deze gunst beter niet kon veroorloven. De gewone soldij voor de legionairs was ook al niet aan de hoge kant (225 denarii per jaar). De pretorianen in Rome ontvingen driemaal zoveel en hadden bovendien wél het voordeel na 16 jaar te kunnen afzwaaien. Dit zette veel kwaad bloed tussen pretorianen en legionairs: één van de redenen waarom keizers, die hun verheffing aan de pretorianen te danken hadden, bij de legionairs zelden populair waren en meestal ook weer snel het veld moesten ruimen.

Een veel minder grote rol speelde de beloningskwestie bij de hulptroepen ver van Rome. De meesten daarvan dienden vol ijver 25 jaar, om na afloop naar huis te kunnen gaan met de trotse titel van Romeins burger: zij beschouwden dat kennelijk als hun allerbeste soldij, en bij hen lag de zaak op deze ideële basis dus nog het gunstigst. In 212 verleende keizer Caracalla echter alle onderdanen van het rijk zonder meer het burgerschap. Het is nog steeds niet precies duidelijk

waarom hij dat deed. Sommigen zien er slechts een demagogische geste in. Anderen geloven dat de recrutering van soldaten weer eens op een bijzonder moeilijk punt was gekomen en dat Caracalla zich daaruit redde door van de „auxilia” eenvoudig legioenen te maken. Een „echte” Romein kreeg men toen voor de krijgsmacht al nauwelijks meer. Tacitus beschreef (*Historiae* I, 88) de adel al als „oorlogsvreemd” en de ridderschap als „ongeschikt voor de dienst”. Keizer Gallienus trok daaruit in 261 de laatste consequenties: hij verbóód verdere deelneming van zulke Romeinen aan de verdediging. Het einde kwam spoedig daarna.

In zijn *Epitoma rei militaris* (ca. 400 n. Chr.) zou de laat-Romein Vegetius dan nog eens de criteria samenvatten waardoor de militaire kwaliteiten van de oudere Romeinen konden worden verklaard. Daarbij legde hij veel nadruk op de samenhang van en het goede onderlinge verband tussen de onderdelen waaruit het Romeinse leger was opgebouwd (centuriën, cohorten van zes centuriën en legioenen van tien cohorten).

De omstandigheid dat zij slechts een klein leger konden opstellen, maakten de Romeinen goed door hun soldaten zo persoonlijk mogelijk op elkaar in te stellen.

Robert Graves, de Engelse schrijver die mede door zijn boeken over Romeinse keizers en veldheren zo bekend is geworden, heeft daaruit een conclusie getrokken die ook voor de huidige gespecialiseerde eenheden nog zou kunnen gelden:

Fighting courage in the sense of esprit de corps cannot, it seems, continue to increase beyond the largest number of fighting men who are personally known to each other by sight and reputation — say eight or nine hundred, which is battalion strength — unless years of service are prolonged, as among the Romans, to twenty or more years. American attempts to use the division as a unit for morale do not seem to have been successful in either world war.

Literatuur

1. E. W. Marsden — *Greek and Roman artillery*. Clarendon Press, Oxford (1969).
2. H.-G. Pflaum — Forces et faiblesses de l'armée romaine du Haut-Empire; in: *Problèmes de la guerre à Rome*. Mouton, Den Haag (1969).
3. G. Webster — *The Roman army of the first and second centuries AD*. Black, Londen (1969).
G. R. Watson — *The Roman soldier*. Thames and Hudson, Londen (1969).
4. E. Gabba — *Esercito e società nella tarda repubblica romana*. La Nuova Italia, Florence (1973).
5. R. MacMullen — *Soldier and civilian in the later Roman Empire*. Harvard Univ. Press, Harvard (1963).
4. A. von Domaszewski — *Die Rangordnung des römischen Heeres*. Beihefte Bonner Jahrb., dl 14 (herdr.). Böhlau, Keulen (1967).
- A. von Domaszewski — *Aufsätze zur römischen Heeresgeschichte* (herdr.). Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt (1972).
5. Vgl.: A. M. Schlesinger jr. — *The imperial presidency*. Houghton Mifflin, Boston (1973).

MENINGEN

VAN ANDEREN

Land- en luchtmacht als geostrategische consequentie

Tegen mijn gewoonte in wil ik reageren op bovengenoemd artikel van redactiezijde in het augustusnummer van de Militaire Spectator die ik als lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap krijg toegestuurd.

Drie redenen zijn daarvoor aanwezig.

- Het gebrek aan logica in het artikel.
- De onjuiste weergave van geschiedkundige feiten.
- Het „hinein-interpretieren” van de vermeende les uit het verleden in de huidige situatie.

Tot mijn spijt moet ik u zeggen dat ik alleen maar kan instemmen met de conclusie van het artikel: „Het veiligstellen van onze maritieme belangen is een fictie indien de geostrategische consequentie wordt genegeerd”, maar dan wel in een andere zin dan door de schrijver wordt bedoeld.

Ad a

Terecht wordt uitgegaan van het gegeven dat de belangen van Nederland in het verleden en heden primair lagen en liggen in het handelsverkeer, en derhalve op zee. Een logische consequentie daarvan was en is de maritieme gerichtheid van de nationale strategie in het verleden en de bondgenootschappelijke strategie heden. Dat heeft niets te maken met „gevoelsmatige invloeden” of „een traditioneel vooroordeel” ten faveure van de marine. Overigens: wat is er tegen de frisse zeewind die uit de geschiedenisboekjes komt waaien? Zonder nadere motivering suggereert de schrijver dat dit een verwerpelijke zaak zou zijn. Ik ben daarentegen van

mening dat het een volkomen normale zaak is wanneer men de geschiedenis bestudeert van een land dat ter zee welvaart en grootheid verwierf.

Ad b

De schrijver stelt dat de lessen uit de geschiedenis in de juiste context dienen te worden geplaatst. Dat is nu precies wat hij niet doet bij het weergeven van de gebeurtenissen rond het rampjaar 1672. Het is een krachtige over-simplificatie, te stellen dat er „wel in de buidel werd getast voor een krachtige oorlogsmarine maar dat de landzijde van minder belang werd geacht en in feite verwaarloosd”.

In werkelijkheid had de Republiek der Verenigde Nederlanden net de maritieme conflicten achter de rug die we nu kennen als de Eerste en Tweede Engelse oorlog (1652-1654 en 1665-1667). Geen wonder dat uitrusting en geoefendheid van de vloot op een hoger plan waren dan die van het leger.

Het expansieve Frankrijk zag kans om de in 1668 gesloten Triple Alliantie tussen Zweden, Engeland en de Nederlanden te ondergraven. Het in 1670 te Dover gesloten geheime verdrag tussen Lodewijk XIV en Karel II weekte Engeland los uit dit verbond. Dat betekende dat de Republiek op zee werd bedreigd door de ontrouwe bondgenoot Engeland en te land door Frankrijk, gesteund door Keulen en Munster. Het is vooral door het briljante optreden van De Ruyter geweest, dat de Republiek de in 1672 uitgebroken oorlog heeft overleefd. Hij belette een landing op de kust van de verbonden Engelse en Franse vloot. Zodoende won hij tijd voor de strijd te land, waar men uiteindelijk erin slaagde de Fransen tot staan te brengen voor de Hollandse waterlinie. Politiek werd de tijdwinst benut om Europa te hulp te roepen: Brandenburg, Spanje en Oostenrijk. Met

hun hulp werd Frankrijk gedwongen het veroverde gebied te ontruimen en vrede te sluiten.

Ad c

De les uit 1672 is, dat de Republiek alleen niet in staat was zich op twee fronten te verdedigen tegen de twee verbonden opkomende wereldmachten. Net als nu was Nederland ook toen aangewezen op bondgenoten voor een gemeenschappelijke verdediging.

Hoe is momenteel de geostrategische positie in Noordwest-Europa? De expansie van de Sovjet-Unie is te land tot staan gebracht. Langs het ijzeren gordijn is een pat-situatie ontstaan, mede gebaseerd op de afschrikking van kernwapens. De enige mogelijkheid voor expansie vindt Rusland op zee en deze wordt dankbaar benut. Daar, waar de levensaders van onze welvaart en ons voortbestaan liggen, zijn een toenemende Sovjet-activiteit en -invloed waar te nemen.

Unaniem was het oordeel van objectieve waarnemers in de commissie Van Rijkevorsel, dat de grootste aandacht van onze defensie-inspanning maritiem gericht diende te zijn. Het stemt tot zorg dat uit de Defensienota 1974 blijkt, dat behalve land- en luchtmacht ook de marine een veer moet laten. Tussen het huidige, reeds nu verouderde materiaal en de vervangende eenheden zal een gat vallen.

Ieder — die het goed meent met de Nederlandse defensie — zal bezorgd zijn over de geringe bereidheid meer middelen beschikbaar te stellen voor de strijdkrachten. Het laatste dat gebeuren moet, is een controverser tussen de krijgsmacht delen over de verdeling van de (te) magere oogst. Teleurgesteld ben ik over de — wellicht onbedoelde, maar in ieder geval onmiskenbare — verkapte aanval op de marine. Dat deze gebeurt met onzuivere argumenten van redactiewege in een semi-officiële publikatie van de

Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht is dubbel grievend. Ook en vooral voor defensie geldt, dat een huis dat intern verdeeld is, niet lang stand zal houden.

Ik hoop — en verwacht — dat bovenstaand weerwoord op zo kort mogelijke termijn een plaats mag krijgen in de Militaire Spectator.

J. J. VAESSEN, kltz

Rechten versus plichten

Hoewel ik mij realiseer dat het wellicht niet gebruikelijk is te reageren op een editoriaal, is de inhoud ervan voor mij aanleiding geweest mijn eigen opvattingen over de aangeduide problematiek op schrift te stellen. Het onderwerp is naar mijn mening nl. dermate belangrijk en actueel, dat een veelzijdige oordeelsvorming ter zake stellig gerechtvaardigd is.

Ik moge u daarom een bijdrage aanbieden, bestemd voor de rubriek „Meningen van anderen”. Gezien het grote belang dat u en ik klaarblijkelijk aan dit onderwerp hechten, moge ik u verzoeken mijn reactie te willen accepteren en deze onverkort in een van de volgende nummers te willen doen opnemen.

Ofschoon ik geenszins twijfel aan de ernstige bedoelingen die aan bovengenoemd editoriaal (*Mil. Spect.* 143(1974)(7)289) ten grondslag liggen, kan ik de vrees niet onderdrukken dat de schrijver zich mogelijk wat al te krachtig heeft afgezet tegen bepaalde veranderingen in het relatiepatroon van rechten en plichten (o.m. met betrekking tot de krijgsmacht). Ik meen daarom naar aanleiding van deze publikatie enkele kritische kanttekeningen te moeten maken.

Nu verdient een onderwerp als het onderhavige eigenlijk een brede benadering, maar wegens tijdgebrek

kan ik niet op alle aangehaalde aspecten van het editoriaal kritisch en polemisch ingaan, vandaar mijn slechts fragmentarische reactie.

Om te beginnen betreur ik het dat de schrijver nogal gezwollen en rigide taal heeft gebruikt, die bovendien soms zelfs imperatief overkomt. Ik weet niet of dat opzettelijk is gedaan, bv. om de ernst van zijn betoog en/of de actualiteit van de aangesneden problematiek te onderstrepen, maar het lijkt mij zeker niet ondenkbaar dat sommige lezers alleen daarom al met tegenzin over de inhoud van het daarin besloten pleidooi zijn gaan nadenken.

Bezwaarlijk acht ik ook het sterk abstraherende en generaliserende karakter van het betoog, te meer omdat de daarin aangevochten groeperingen en personen niet met name zijn genoemd. Evenmin zijn de rechten en plichten gedefinieerd en gedifferentieerd naar de vraag voor wie zij (zouden) gelden. Eerst uit het tweede gedeelte van het editoriaal blijkt dat de schrijver (vooral?) het stakingsrecht voor militairen op het oog heeft.

Verder maken ook de vaak cryptisch gestelde verwijten — in het overigens royaal van uitroptekens en cursief gedrukte woorden voorziene betoog — het niet eenvoudige commentaar „to the point” te leveren. Ik moet mij derhalve in mijn reactie baseren op het door mij terzake gevormde *totaalbeeld*.

Bij elke overpeinzing van rechten en plichten zou men er steeds van moeten uitgaan dat deze verschijnselen *exponenten* zijn van waardeoordelen, idealen, strevingen en behoeften. Tevens dient men erop bedacht te zijn dat ze uitingsvormen zijn van *bewustwordingsprocessen*. Wil men dus over verschuivingen in het patroon van rechten en plichten spreken (of, zoals de schrijver doet, o.a. de volgorde daartussen ter sprake brengen), dan zal men zeker bij een

evaluatieve beschouwing zowel de oorzakelijke achtergronden als de consequenties niet mogen veronachtzamen. Verder zijn rechten en plichten doorgaans zo nauw met elkaar verweven of vaak veronderstellen zij elkaar zo duidelijk, dat het mij onjuist voorkomt om rechten en plichten — evenals de feitelijke ontwikkelingen waarvan ze een geïntegreerd deel vormen — te schematiseren tot een tegenstelling. Ook lijkt het mij uit den boze om één van beide verschijnselen ten opzichte van het andere te verabsoluteren. Als men — ook in de krijgsmacht — het nakomen van plichten eenzijdig beklemtoont of als een sacraal gebeuren beschouwt — in dit verband vind ik de foto op het omslag van het desbetreffende MS-nummer (met de verwijzing naar het editoriaal) ietwat pathetisch-heroïek aandoen, terwijl het mij ook opvalt dat de schrijver o.m. spreekt van „het hoogste gebod” en „de categorische imperatief” — ontstaat het gevaar dat men ook kritiekloos gaat worden ten opzichte van willekeurige en ongefundeerde wilsoplegging c.q. machtsuitoefening. Aansluitend bij hetgeen de schrijver zegt over de op alle leden van de krijgsmacht rustende plicht tot mede-functioneren (op zich zelf ben ik het daar volstrekt mee eens), stel ik dat deze leden echter ook het recht hebben om zich over dat mede-functioneren een eigen, onafhankelijk oordeel te vormen (als zij dat wensen). Zo zou ik nog talloze voorbeelden kunnen aanhalen van rechten en plichten die als het ware in elkaar besloten liggen. Trouwens, wie de diverse paragrafen over het personeelsbeleid in de nieuwe defensienota goed leest, kan daaruit zonder veel moeite concrete voorbeelden van die onderlinge verwevenheid destilleren. Een ander bezwaar vind ik 'schrijvers lichtvaardige en simplificerende constatering „dat het nu reeds een ingeworteld gebruik is geworden

hen die niet bereid zijn voetstoots in te stemmen met iedere nagestreefde verandering te verhuizen als „conservatief” enz.”. Ik vind het gevaarlijk om het elkaar etiketteren door antagonistische groepen — overigens een eeuwenoud sociaal verschijnsel — lichtvaardig te betrekken op ontwikkelingen die zich op macroniveau voltrekken. Evenmin vind ik het juist om de tegenstelling progressief—conservatief (whatever that may be) zonder meer te relateren aan het onderscheid revolutie—evolutie.

Ook al zegt schrijver dat het hem niet gaat om de juistheid van de op deze of gene groepering geplakte etiketten, daarvóór laat hij duidelijk zijn afkeer blijken van sommige progressieve personen en groeperingen. Uiteraard ben ik allesbehalve een sympathisant van groepen die zich richten op het afbreken van het legitieme bestaan en functioneren van de krijgsmacht. Verder ben ik niet blind voor de gevaren van een te ver doorgevoerde verzwakking van het normbesef ten aanzien van het nakomen van plichten, maar ik erken de noodzaak dat veranderingen soms alleen door een spronggewijze ontwikkeling — men mag dat voor mijn part een „revolutionaire” aanpak noemen — tot stand kunnen worden gebracht. Voorts ben ik van mening dat elk lid van de krijgsmacht ten volle deel mag (moet kunnen) hebben aan het integrale rechten- en plichtenpakket van iedere staatsburger, met dien verstande dat daarin inderdaad beperkingen kunnen worden opgelegd als de situatie (en niet iedere willekeurige gezagsdrager) daartoe noopt. Anders gezegd die beperkingen behoren uitzondering te zijn en niet regel. Ik meen trouwens dat deze opvatting ook is terug te vinden in de desbetreffende teksten van de recente defensienota.

Ik stem vanzelfsprekend in met de typering door de schrijver van de

krijgsmacht als instrument van de overheid. De uitweiding hierover heeft bij mij echter de indruk gewekt dat schrijver het bestaan en het functioneren van de krijgsmacht mogelijk verabsoluteert (ook andere beroepsbeoefenaren hebben overigens veelal de neiging de betekenis van hun beroep en zijn instellingen c.q. organisaties sterk te accentueren). Voorts meen ik dat, zoals ook in dit editoriaal is gedaan, in de oordeelsvorming omtrent de defensie-inspanning de bijzondere status en de eigen identiteit van de krijgsmacht nogal gauw en lang niet altijd terecht, worden gestipuleerd. Meestal gebeurt dit om de uniekheid van de krijgsmacht geloofwaardiger te maken, ten einde daarmee van het algemeen-maatschappelijke waarden- en normenstelsel afwijkende regels, verwachtingen, verplichtingen e.d. te rechtvaardigen. Overigens doen wij er goed aan te bedenken dat het bezit van typische kenmerken en vereisten niet het monopolie is van de krijgsmacht. Zo is bijvoorbeeld ook een willekeurige knopenfabriek ergens in den lande in bepaalde opzichten bijzonder en uniek. Dat de krijgsmacht de veiligheid van de samenleving moet verzekeren is uiteraard een onwrikbaar feit. Maar in tegenstelling tot de schrijver ben ik er huiverig voor om dan maar in één adem ook te spreken over het waarborgen van de „vrijheid en onafhankelijkheid” van de bevolking.

Ik kan mij namelijk voorstellen dat groepen van de bevolking een eventuele bedreiging van hun vrijheid en onafhankelijkheid niet in eerste instantie als een externe bedreiging zien. Het kan dan zijn dat zij voor hun eigen leefsituatie en voor die van anderen, meer heil verwachten van intra-nationale, maatschappelijke hervormingen dan van een militair apparaat. Ik zeg niet dat daarmee ook maar op enigerlei wijze het bestaansrecht van de krijgsmacht discutabel zou moeten worden. Wel

memoreer ik dit, omdat ik mij realiseer dat het in een eventuele oorlog eerder zal gaan om het verdedigen van maatschappelijke/ideologische stelsels dan van staatsgrenzen. En binnen de context van deze stelsels kunnen vrijheid en onafhankelijkheid voor onze diverse bevolkingsgroepen zeer uiteenlopende betekenissen hebben, met dienovereenkomstig ook uiteenlopende appreciaties voor de middelen waarmee deze „waarden” zouden moeten worden gegarandeerd.

Ten slotte treft het mij dat de schrijver van oordeel is dat gezin, school en samenleving zich „bedroevend weinig gelegen laten liggen” aan de voorbereiding van een keuze, die plicht laat prevaleren boven persoonlijk recht. (In deze zin heb ik althans het gestelde daarover door de schrijver geïnterpreteerd.) Als schrijver inderdaad heeft bedoeld te zeggen dat gezin, school en samenleving zich meer op militaire vereisten moeten instellen, vrees ik dat hij uitgaat van een controversiële veronderstelling, namelijk dat gezin, school en samenleving er zouden moeten zijn voor de krijgsmacht. Ik geloof dat het omgekeerde het geval is: wij leden van de krijgsmacht zijn er voor de totale samenleving. Bovendien zou het onjuist zijn om in de Nederlandse samenleving een serviliteit te veronderstellen of te wensen, die dienstbaar zou moeten worden gemaakt aan het functioneren van de krijgsmacht; waarin een adequaat plichtsbesef weliswaar niet mag ontbreken, doch waarin door overaccentuering ervan gedragingen gemakkelijk tot voorwerp van spot of ridiculiteit kunnen worden.

Het in het onderhavige editoriaal vervatte pleidooi maakt op mij een ietwat archaïstische indruk. Het getuigt mijns inziens van een aprioristische angst voor ingrijpende veranderingen. Ook lijken bepaalde opvattingen van de schrijver, zeker

voor wat betreft hun intentie, niet in overeenstemming te zijn met de geest van waaruit bijvoorbeeld in het Interimrapport van de Stumik (november 1972) en de jongste defensienota het verschijnsel van rechten en plichten wordt benaderd. Al met al heb ik helaas niet de overtuiging gekregen dat het denken over rechten en plichten, zoals dat in het editoriaal tot uiting komt, erg bevorderlijk zal zijn voor de verdere humanisering van de menselijke verhoudingen in de krijgsmacht.

drs. F. G. EIJSENING, maj Klu

★

Hoewel niet gebruikelijk meen ik gezien de ernst en het belang van het onderwerp, te moeten reageren op de inhoud van het editoriaal in het juli-nummer van uw blad. Ik spreek de hoop en het vertrouwen uit dat u tot een onverkorte plaatsing van deze bijdrage zult kunnen overgaan.

Het editoriaal in het juli-nummer van dit blad prikkelt mij tot het maken van kritische kanttekeningen. Eerder heeft majoor drs. F. G. Eijsenring reeds commentaar geleverd, waarbij ik mij geheel kan aansluiten. Toch meen ik er goed aan te doen daaraan nog de volgende opmerkingen toe te voegen. De ernst van de zaak rechtvaardigt mijns inziens een bezinning c.q. discussie in brede kring.

Het betoeg van de schrijver maakt de indruk uiting te zijn van een sterk rigide en formalistisch denken. Uit de staatkundige fundering van de krijgsmacht als instrument van de overheid ter waarborging van de soevereiniteit van de staat leidt schr., via de these van de bijzondere status van de krijgsmacht, een (voor militairen) universele ethische norm af, namelijk: „eerst plichtsvervulling, dan pas genot van rechten (voor

zover deze al kunnen worden toegekend)”. Het is goed te bedenken dat het principiële bestaansrecht van de krijgsmacht ten diepste is gebaseerd op de vigerende politieke wilsovereenkomst in het Nederlandse volk, waarbij overigens duidelijke verschillen bestaan over concrete doelstellingen en normen van uiteenlopende aard die aan de krijgsmacht moeten worden opgelegd. Zoals aan elke doelorganisatie wordt ook aan de krijgsmacht de eis van effectiviteit gesteld. Dit abstracte principe dient echter te worden geconcretiseerd in hoofd- en sub-doelstellingen. De mate waarin de krijgsmacht effectief functioneert, d.w.z. de haar opgedragen taak uitvoert, kan langs vier hoofdlijnen bij benadering worden gemeten. Het defensiebeleid, dat een geïntegreerd beleid dient te zijn, omvat de operationele, de financiële, de materiële en de personele beleidssfeer. Elk hiervan hanteert een eigen typerend complex van normen en doelstellingen. Zeker in vredes-tijd gaat het niet aan één van deze beleidssectoren te verabsoluteren ten koste van de andere. De recente Defensienota stipuleert uitdrukkelijk de gelijkwaardigheid van deze beleidssferen. De doelstellingen en normen voor het personeelsbeleid kwamen en komen in belangrijke mate uit de burgermaatschappij. De nota spreekt zich uit voor een zo volledig mogelijke gelijkstelling van het personeelsbeleid bij de relevante ontwikkelingen in de burgermaatschappij. De minister laat hier in principe de consequenties van de maatschappelijke ontwikkeling toe in de krijgsmacht, doch behoudt zich het recht voor, ter wille van de militair-operationele effectiviteit — waar nodig — beperkingen aan te brengen.

In de Defensienota wordt als zulk een beperking met name genoemd het niet kunnen verlenen van daadwerkelijk stakingsrecht aan militairen. Na lezing van de nota kan wor-

den geconcludeerd, dat de overheid zich duidelijk heeft uitgesproken vóór het zo veel mogelijk erkennen van rechten van militairen, in de overtuiging dat dit de totale effectiviteit van de krijgsmacht niet schaadt, ja zelfs mogelijk ten goede komt. Zij heeft dit klaarblijkelijk gedaan overeenkomstig de tegenwoordige inzichten betreffende het functioneren van mensen als wezens die in staat zijn rechten en plichten harmonisch te combineren.

Overigens lijkt er weinig grond voor de vrees van de schrijver voor de consequenties van stakingsrecht voor militairen. Indertijd leefde bij werkegevers de vrees dat de effectiviteit van hun bedrijven ernstig zou worden geschaad door de invoering van het algemene stakingsrecht voor werknemers. Zo de geschiedenis ons al wat kan leren, is het dan niet dat het kapitalistische produktiesysteem zich zeer wel heeft kunnen handhaven onder tegemoetkoming aan de eisen van arbeiders?

Ten slotte nog een opmerking over de twijfel van de schrijver of de krijgsmacht bij de huidige krap toegemeten opleidingstijd nog wel in staat mag worden geacht haar leden adequaat voor te bereiden op het doen van de juiste keuze tussen recht en plicht.

Het heeft er de schijn van dat opleiding en morele vorming hier niet worden onderscheiden. Als het goed is leert de mens in de vorming die hij vanaf het begin van zijn leven reeds ondergaat — in gezin, familie, school en vele andere samenlevingsverbanden — dat rechten en plichten geen tegenstelling vormen, evenmin een volgorde ten opzichte van elkaar dienen te hebben, doch elkaar aanvullen en veronderstellen. Een al te grote bijdrage van de krijgsmacht aan de morele vorming van de mens is hopenlijk overbodig!

drs. P. E. E. HENSSEN,
wet. ambt. DOOP/Klu

ANTWOORD

OP MENINGEN VAN ANDEREN

Land- en luchtmacht als geostrategische consequentie

De voor een rechtvaardige zaak in het strijdperk getreden middeleeuwse ridder moet wel heel vreemd hebben opgekeken als de handschoen, die hij ter uitdaging toewierp aan zijn tegenpartij, volkomen onverwachts voor diens neus werd weggegrist door iemand die met recht en reden mocht worden beschouwd als een medestander van de uitdager. En zeer zeker zou hij die handschoenenraper verdenken van méér dan *gebrek aan logica* wanneer die hem zou te lijf gaan onder de strijdleus „Ik val aan, want gij belaaft mij!”.

Na het lezen van bovenstaande reactie kan ik mij die bevreemding voorstellen: kltz Vaessen zag immers kennelijk over het hoofd dat mijn handschoen was bedoeld voor de „hogere niveaus in den lande” die „het beleid bepalen” en „prioriteiten *toekennen*” aan de onderscheidene krijgsmacht delen, en níét voor een van die krijgsmacht delen! Om die reden betreur ik zijn heetgebakerde entree in de arena, te meer omdat ik nu genoodzaakt word tót én parade én riposte: het mij verweten gebrek aan logica lijkt mij een weinig elegante slag in de lucht als die bewering op geen enkele wijze wordt geadstrueerd. Mijn editoriaal suggereert in genen dele dat de zeewind uit onze geschiedenisboekjes iets verwerpelijs zou zijn, maar waarschuwt wél dat jeugdsentimenten als „Hojo, hojo, het zegat uit” een weinig rationele grondslag bieden voor een verantwoorde strategie.

Datzelfde geldt, *mutatis mutandis*, evenzeer voor de lessen uit de geschiedenis: dat de aan de toenmalige Zuiderzee gelegen provinciën destijds

over eigen oorlogsbodems beschikten — waarmee in voorkomend geval de Staten zelfs naar Schokland, Urk of Marken zouden kunnen uitwijken — is in het proces van schaalvergroting meer dan achterhaald. Ook zonder de Afsluitdijk zou deze „zee” niet veel meer zijn dan een uitstulping van de Noordzee, waar het bestaan van separate provinciale oorlogsvloten van iedere zin ontbloeit zou zijn. Het behoeft geenszins een gebrek aan logica te doen veronderstellen wanneer men een dergelijke schaalvergroting zich ook zou zien uitstrekken tot de Noordzee, als zijnde een soort van „baai” van de wereldzeeën.

Een dergelijke benadering is zeer zeker niet bedoeld als een stoot onder de Koninklijke-marinegordel. Zij kan dan ook niet worden afgedaan met de dooddoener „onzuiver argument”. Indien dat wel zo ware, zou geen enkele poging tot wetenschappelijke heroriëntering ooit ook maar de geringste kans van slagen kunnen hebben.

Het spijt mij daarom te moeten vaststellen dat de onzuivere argumentatie juist spreekt uit het betoog van mijn opponent: hij acht de strategische pat-situatie te land een feit (!), „mede gebaseerd op de afschrikking van kernwapens”, maar verzwijgt dat — quod bene notandum — die zélfde nucleaire afschrikking dan toch evenzeer onverkort zal komen te gelden voor elk ander strijdtoneel, en dus óók voor de maritieme sector!

Het spijt mij daarenboven dat hij — „intern verdeeld huis”? — het uitplukken van verscheidene land- en luchtmachtveren in de Defensienota 1974 klaarblijkelijk minder betreurt dan dat het hem zorg baart dat daarnaást „ook de marine een veer moet laten”.

Nogmaals, en tot goed begrip: ik wierp mijn handschoen níét toe aan de Koninklijke marine. Ik hoopte de

beleidsbepalende autoriteiten, bóven de afzonderlijke krijgsmacht delen, te kunnen bewegen tot een herbezinnen op de prioriteitsstelling, hen daarbij in overweging gevende dat „vlagvertoon op alle wereldzeeën”, openhouden van de zeewegen” en „bescherming van de handelsvaart” een *zinnelijke* zaak worden wanneer de thuishavens verloren gaan. Wie die intentie niet heeft begrepen, kan misschien het onderwerpelijke editoriaal nog eens — goed — nalezen.

W. WALTHUIS, bgen inf

Rechten versus plichten

Wanneer inderdaad, zoals majoor Eijssens commentaar mij te verstaan geeft, een subjectieve aversie tegen de verpakking zou leiden tot het verwerpen van de inhoud, zou het voor mij weinig zin hebben op zijn bijdrage in te gaan. Immers, ik moet bekennen wel enige moeite te hebben met het onderdrukken van de lichte tegenzin die mij bekruipt als ik — mede geleid door Van Dale, die ik herhaaldelijk raadpleeg als het erom gaat zelf een passende formulering te kiezen dan wel vast te stellen wat een ander precies bedoelt — de emballage bezie waarin hij zijn kritiek verpakt op mijn vormgeving, met inbegrip zelfs van typografische details als uitroeptekens en cursiveringen.

Waar het schr. ontbreekt aan tijd om polemisch op alle aspecten in te gaan, ontbreekt mij daartoe de lust. Ik acht de lezer niet gebaat bij mogelijke haarkloverijen over de *letter* van het gestelde wanneer gelijktijdig de *geest* daarvan zou worden veronachtzaamd. Zolang de *principes* niet worden losgelaten is het van minder belang of het vogeltje archaïsch dan wel eigentijds ge-

bekt is. En mocht er bij mijn opponenten onzekerheid bestaan over de geest en de principes waaraan ik mijn editoriaal wijdde, dan geef ik gaarne in kort bestek opheldering, met excuses voor het onduidelijk overkomen van mijn bedoelingen.

Uitgangspunt voor mijn stellingname was en is de, ook door herhaalde verwijzingen naar de recente Defensienota of Stumikrapporten niet zonder meer weg te nemen, *bezorgdheid* over het al dan niet verzekerd zijn van het functioneren van onze krijgsmacht. De bijzondere status daarvan, gelegen in haar, tot in het extreme geval, *garanderen van de soevereiniteit* stelt haar onder de overheid — die zonder haar zelfs geen overheid zou kunnen zijn — waardoor zij in concreto wordt belast met het verzekeren van de veiligheid van de samenleving. (Dat die samenleving heterogeen is, en individuen als ook groepen bevat die autonoom zouden willen kiezen voor het verbreken van iedere solidariteit met die gemeenschap, beschouw ik als een realiteit waarmee de overheid zal rekening houden bij de bepaling van haar algehele beleid, niet uitsluitend voor wat de defensie betreft.) In dat *overheidsinstrument* heeft elk lid van de krijgsmacht een samenstel van formele zowel als materiële rechten en plichten, variërende van het *recht om bij de gewapende macht te dienen* tot en met de *plicht tot ongehoorzaamheid* in bijzondere gevallen. Het volledige gamma van mogelijkheden ligt daarin terecht besloten, want wie zou kunnen pal staan voor waarden die hem zelf niet zouden toekomen?

De keuze uit die mogelijkheden is moeilijker naarmate recht en plicht meer tegengesteld zijn; daarop duidt mijn vergelijking van het recht om te leven met de plicht, dat on-

vervangbare goed in de waagschaal te stellen: dat ik daaromtrent niet de aan de wijsbegeerte ontleende term van *categorische imperatief* zou mogen bezigen, komt mij onbegrijpelijk voor.

Het volledig vrijlaten van de keuze — en zeker niet alleen waar het stakingsrecht in het geding zou zijn — brengt het functioneren van de krijgsmacht in gevaar. Het lijkt mij ongerijmd dat de overheid zelf haar eigen instrument tot onwerkzaamheid zou willen doemen; ergo, ik vraag haar, aan die keuze *richting* te geven en *normen* te stellen. Daarmee bepleit ik zeer zeker niet een terugdraaien van de klok naar de eertijdse blinde gehoorzaamheid, maar wel de noodzaak tot *sturen* van de *verantwoordelijkheid* van de mens die van nature allerminst tot altruïstische zelfopoffering geneigd is. Het was in die zin, en geenszins ten faveure van enigerlei militaristische voorbereiding, dat ik sprak van gezin, school en samenleving. In dat verband ook meen ik dat de krijgsmacht niet zal kunnen volstaan met opleiden, doch dat wel degelijk de *vorming* daarvan niet mag of kan worden los gezien. Samenhangende daarmee zou ik dan ook willen beklemtonen wat drs. Henssen in zijn laatste alinea schrijft: „Als het goed is . . .” Hoe verleidelijk het ook moge zijn het personeelsbeleid te richten op een krijgsmacht-in-vredetijd, het is mijn overtuiging dat dit instrument zal moeten worden gewogen en beoordeeld naar zijn vermogen tot functioneren onder de moeilijkst denkbare omstandigheden. Vandaar niet alleen mijn bezorgdheid, doch ook die van velen met mij.

Behalve de beide voorgaande reacties, waaruit een in velerlei opzicht treffende consensus spreekt, bleek tot mijn geruststelling mijn bedoeling op anderen wel iets duidelijker

te zijn overgekomen. Als regel worden dergelijke adhesiebetuigingen niet op schrift gesteld, en in deze rubriek verschijnen zij dan ook slechts sporadisch. Ook thans meende ik aanvankelijk daaraan voor de gedachtenwisseling geen behoefte te hebben. Bij nadere overweging wilde ik echter de lezers een „pro” naast vorenstaand „contra” niet onthouden, te meer omdat het aanbod daartoe werd gedaan door de eminente staatsleerdeskundige prof. dr. J. P. A. Mekkes, die zich desgevraagd bereid verklaarde, na lezing van majoor Eijzenrings visie, zijn instemmend schrijven zodanig aan te passen dat het meer op discussie dan op adhesie zou worden afgestemd.

Gezien het door hem vertolkte standpunt moge ik mij onthouden van commentaar op zijn hiernavolgende bijdrage. W. WALTHUIS, bgen inf

Rechten versus plichten

Bezinning of vergissing?

Met ingenomenheid en niet zonder bewondering voor de erin getoonde waardige reserve, hadden wij kennis genomen van het editoriaal „Rechten versus plichten” in het julinumnummer van dit tijdschrift, toen ons majoor Eijssenring's hiervoren afgedrukte reactie met gelijke titel onder ogen kwam.

Hoe is het mogelijk, aldus onze eerste reactie, dat men zo evident kan misverstaan? Het door hem ter inleiding gereleveerde „tijdsgebrek” moet de gestudeerde schrijver wel ernstig parten hebben gespeeld. Zo ver kunnen wij toch menselijk niet van elkaar af staan, dat de één spontaan door de eenvoud van de bijdrage en de „deemoed” der voorpagina-illustratie wordt getroffen en de ander gaat spreken van „gezwollen en rigide taal” c.a., resp. van „pathetisch-heroïek”. En dit laatste nog wel bij de foto van de laatste rustplaats, die juist het omgekeerde tot uitdrukking brengt. Vermoedelijk heeft een combinatie van leeftijd en ongecontroleerd optimisme onze criticus in de weg gestaan. En dit vermoeden wordt sterker bij het volgen van zijn psychologiserend sociologiseren.

Ergens spreekt hij over ontwikkelingen op „macroniveau”. Wij zijn er nieuwsgierig naar waar hij dit niveau aantreft, want hij onderricht ons, dat men „bij elke overpeinzing van rechten en plichten er steeds van (zou) moeten uitgaan dat deze verschijnselen *exponenten* zijn van waardeoordelen, idealen, strevingen en behoeften. Tevens dient men erop bedacht te zijn dat ze uitingsvormen zijn van *bewustwordingsprocessen*. Wil men dus over verschuivingen in het patroon van rechten en plichten spreken (of . . . . o.a. de volgorde daartussen ter sprake brengen),

dan zal men zeker bij een evaluatieve beschouwing zowel de oorzakelijke achtergronden als de consequenties niet mogen veronachtzamen”. De cursiveringen (zie boven over „rigide”) zijn van de auteur.

Echter: op „macrokosmisch niveau” zouden wij dan toch eerst moeten onderzoeken, of rechten en plichten in waarheid „exponenten zijn van . . .” (zie boven). Het zou wel eens kunnen zijn dat wij heel ergens anders uitkomen dan bij subjectieve waardeoordelen, enz.

Dáár zou stellig geen plichtsgetrouw soldaat zijn leven voor mogen veil hebben en geen bewind zou bevoegd zijn dit te eisen. Het zou geen zin meer hebben, op deze basis over verhouding van rechten en plichten ook maar te discussiëren. Slechts de voor het ogenblik bovendrijvende mácht zou het uitmaken, zoals wij dit uit de dictaturen kennen.

Rechten en plichten dragen deze naam geldig alleen dán wanneer erkend wordt dat zij berusten op een *achtergrond*, die ten diepste aan elke menselijke willekeur onttrokken is, maar die niettemin zich in al onze verhoudingen tot op leven en dood doet gelden. Wil iemand dit niet erkennen, dan moet hij eerlijk zeggen, langs welke weg hij tot die ontkenning komt; deze fungeert dan als *zijn* achtergrond.

Op de weg naar de bedoelde achtergrond ontmoeten wij de principiële beslissende vraag van de „rechtsstaat”. Het in deze vraag bedoelde *recht* is de *ware* ondergrond van alle officieel tot gelding gebracht recht (dat dus ermee in overeenstemming behoort te zijn).

Wanneer de schrijver het heeft over mogelijke volksdelen, die misschien meer heil verwachten van internationale maatschappelijke hervormingen en over verdedigen van maatschappelijk ideologische stelsels, dan raakt hij de kern waar het om gaat. *Willen* wij het „recht”, dat geldt bij

onze potentiële vijand? Laten wij er dan niet met op wetenschappelijkheid lijkende frasen omheen draaien. Wij moeten weten waar wij het laatste dat wij hebben te geven — ons enige leven — voor over hebben. Voor een „progressieve” of een „revolutionaire” afgang naar zekere „maatschappelijke” slavernij, of voor verdediging van een samenleven in rechtsverhoudingen, die de mens wel moet helpen vormen en in stand houden, maar die — gelukkig voor allen! — niet uit onze „bewustwordingsprocessen” (stakkers die wij zijn) haar oorsprong vinden. Déze keuze is het, die de officier in zijn eedsaflegging bevestigt en waaruit hij in de van zijn ondergeschikten gevraagde *plichtsbetrachting* de positieve consequentie trekt.

Stakingsrecht? Het komt niet in zicht. Want — dit ten overvloede — het behoort thuis in een verhouding tussen werknemer en werkgever. Indien op de een of andere manier een overheid werkgever is, vallen hier specifieke vragen op te lossen. Maar nooit met betrekking tot de krijgsmacht, want dit zou de oplossing zelf van ons *rechtsverband* inhouden en capitulatie voor de tiran. Dat is bepaald wel iets anders dan wat er in een knopenfabriek, enz., kan gebeuren; en zeer bepaald wel een zaak, een unieke, waarvoor goede gezinnen en scholen een gefundeerde belangstelling behoren aan te kweken. Iets als „verabsoluteren” is hierbij principiële buiten geding.

Het juli-editoriaal heeft bedoeld te spreken tot elk eenvoudig Nederlander, die het hart op de rechte plaats draagt en de de-„humanisering” van zijn samenleving buiten de deur wil houden.

Misschien dat, zodra tijdsgebrek het niet langer verhindert, een iets dieper doordringen in deze ernstige stof verderop nog eens een tot heden onopgemerkte deur kan doen opengaan. J. P. A. MEKKES

Het Finse communisme

In 1916 veranderde Lenin zijn houding als pleitbezorger van de uitsluitend gewelddadige revolutie en wierp de gedachte op, dat socialisme ook wel eens op vreedzame wijze zou kunnen worden bereikt in een klein land, dat een gemeenschappelijke grens bezit met een groot land, waar de overgang van het kapitalisme naar het socialisme reeds had plaatsgevonden.

Voorbijgaande aan de vraag of Lenin daarbij een bepaald land voor ogen heeft gehad, is het wel zo dat Finland aan de door hem geformuleerde criteria schijnt te voldoen. Niet alleen heeft Finland een gemeenschappelijke grens met de Sovjet-Unie (ca. 1500 km), maar het bezit tevens een krachtige arbeidersbeweging. Daarenboven schijnt het merendeel van de leden van de Finse communistische partij, de SKP (Suomen Kommunistinen Puolue), de opvatting te zijn toegedaan, dat de overgang naar het socialisme via de stembus moet worden gerealiseerd.

Finland verschaft derhalve een interessant en belangrijk studieobject met betrekking tot de mogelijkheden en problemen waarmee een communistische partij wordt geconfronteerd die de weg naar algeheel socialisme op vreedzame wijze wil bewandelen. Functionerend door middel van de door de communisten beheerste Democratische Volksbond, de SKDL (Suomen Kansan Demokraattinen Liito), heeft de SKP een aanzienlijk verkiezingssucces bereikt, waarbij meer dan 20% van de stemmen werd behaald in zeven van de negen algemene verkiezingen die na de Tweede Wereldoorlog in Finland werden gehouden.

Deze prestatie, die in het westen uitsluitend door de Franse en Italiaanse communistische partijen werd

overtroffen, heeft in Westeuropese kringen wel eens tot de opvatting geleid, dat bedoelde landen dan ook tot de zogenaamde wankelende democratieën moeten worden gerekend.

Het Finse model

Door naar macht te streven, uitsluitend met gebruikmaking van parlementaire middelen, heeft de SKP het model verworpen dat — op het 20e Congres van de Russische communistische partij in 1956 — als voorbeeld ter navolging werd gesteld, namelijk het model van Tsjecho-Slowakije in 1948.

SKP-voorzitter Aarne Saarinen beoogt dan ook, dat de omstandigheden die bij die gebeurtenis heersten niet ten voorbeeld mogen strekken voor een machtsovername in werkelijk communistische zin.

Hoewel zich binnen zijn partij stalinistische opvattingen manifesteren die zich tegen zijn visie verzetten, blijft Saarinen optimistisch over een mogelijke overgang naar het socialisme in Finland, op een wijze die vreedzamer is dan landen als Tsjecho-Slowakije hebben ervaren.

Niettemin hebben de Finse communisten steeds een behoedzame tactiek gevolgd in het toch nationalistisch voelende Finland, met name in de eerste jaren na afloop van de Tweede Wereldoorlog. In die tijd was het kiezersvolk niet ontvankelijk voor socialistische, laat staan communistische slogans. Aan die omstandigheid werd ook bijgedragen door het feit dat na het einde van de oorlog vele Finse communisten-emigranten naar het moederland terugkeerden, hetgeen binnen en buiten Finland als weinig goeds voorspellend werd beschouwd. In Finland gingen geruchten over het bestaan van een communistische „barricadegroep”, terwijl in het binnenland de mening had postgevat dat vele politieke leiders zich aan Moskou hadden verkocht. In het licht van die situatie be-

schouwd, is het vanzelfsprekend dat de SKP zich zoveel mogelijk onttreedt van een communistisch etiket; de verkiezingscampagne werd dan ook gevoerd onder het vaandel van de eerder genoemde Democratische Volksbond, de SKDL.

De centrale rol die de communisten gedurende een dertigtal jaren in de SKDL hebben gespeeld, is dan ook nimmer aangevochten.

Met 50.000 leden vormt de communistische partij de grootste groep onder de verschillende groeperingen die gezamenlijk in de SKDL opereren.

Factoren van invloed op de naoorlogse sterkte

De parlementaire successen van de SKP zijn voornamelijk een verschijnsel uit de periode na de Tweede Wereldoorlog.

In de jaren '20 en '30 was de SKP op grond van praktische overwegingen een illegale organisatie, die uit maximaal 2000 leden bestond. Niettemin slaagden de communisten erin, onder de dekmantel van twee andere politieke partijen, een gemiddeld percentage van 12,7% in verschillende nationale verkiezingen te behalen.

Na 1930, toen alle extreem linkse groeperingen in Finland werden verboden, leek het erop dat de communisten zich van stemming onthielden, of hun stem uitbrachten op de Sociaal-Democratische Partij. Pas in 1944, als resultaat van de Fins-Russische wapenstilstand, werd de SKP een wettelijk erkende politieke partij. Als gevolg daarvan sloten de communisten en linkse socialistische partijen aaneen en vormden de SKDL, met het doel de algemene verkiezingen van maart 1945 te winnen.

Toen de uitslagen bekend werden, bleek de SKDL beslag te hebben gelegd op 23,5% van de stemmen en daardoor op 49 van de 200 parlementszetels.

Deze toch zeer opmerkelijke herrijze-

nis van een partij die bijna vijftien jaar illegaal heeft moeten bestaan, wordt meestal verklaard als zijnde het gevolg van twee aspecten, die met name de Finse arbeiders ertoe hebben gebracht op de SKDL te stemmen.

- Gedurende de twee decennia die aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog voorafgingen werd Finland, evenals trouwens Frankrijk en Italië, geconfronteerd met verschillende conservatieve, „para-fascistische” bewegingen. In dat verband moet bijvoorbeeld graaf C. G. E. Mannerheim worden genoemd, die als aristocraat in het tijdperk van de democratie — hoewel tot tweemaal toe Fins staatshoofd — eigenlijk nimmer een parlementaire regering accepteerde.

Tot aan zijn dood is Mannerheim — hoewel niet metterdaad, toch zeer beslist voor wat betreft zijn overtuiging — trouw gebleven aan de zogenaamde Lapua-beweging die, vanaf haar ontstaan in het begin van de jaren '30, streefde naar de afschaffing van alle partijen en van de parlementaire regeringsvorm.

In 1932 poogde de Lapua-beweging een staatsgreep uit te voeren die overigens zonder bloedvergieten werd onderdrukt. De leiders werden gearresteerd en de beweging verboden. In hetzelfde jaar werd een nieuwe militante partij opgericht, de Patriotische Volksbeweging, de IKL (Isänmaallinen Kansanliike). Het kader van de IKL koesterde diepe bewondering voor Hitler en Mussolini. De partij streefde naar een „Groot Finland” dat ten koste van de Sovjet-Unie zou moeten worden verwezenlijkt. Zowel de Winteroorlog van 1939-'40 tegen de USSR als Finlands gezamenlijk optreden met Duitsland in de Tweede Wereldoorlog, schenen verenigbaar met dat imperialisme.

In de verkiezingen van 1936 en 1939 won de partij 8,3 respectievelijk 6,6% van de stemmen.

De IKL werd ten slotte ingevolge de verdragsbepalingen van de Fins-Russische wapenstilstand in 1944 buiten de wet gesteld. Hoewel men zou kunnen beweren dat de politieke gebeurtenissen in Finland voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog niet noodzakelijkerwijs een verklaring behoeven te zijn voor het opmerkelijke verkiezingssucces van de Finse communisten, is het toch op zijn minst meer dan toevallig, dat drie van de sterkste, niet aan de macht zijnde, communistische partijen in Europa — die van Finland, Frankrijk en Italië — konden ontstaan in een politiek klimaat dat in de periode tussen de twee wereldoorlogen ernstig werd beïnvloed door rechts extremisme in de een of andere vorm.

- Het tweede aspect dat veelal in de Finse verhoudingen als verklaring voor het communistische verkiezingssucces wordt aangevoerd, is de controverse die binnen de Sociaal-Democratische Partij bestond. Deze partij van gematigde socialisten, derhalve rivaal van de communisten bij het verkrijgen van de kiezersgunst, worstelde met de interpretatie van Finlands gedrag tijdens de oorlogsjaren. De partij was des te meer kwetsbaar omdat de „éminence grise”, de so-

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

cialist Väino Tanner, tijdens de cruciale jaren minister van buitenlandse zaken was geweest. Het mag geen verwondering wekken, dat de Sociaal-Democratische Partij, gezien het tijds-gewricht, uit overwegingen van opportuniteit dikwijls tot collaboratie met rechts extremisme werd gedwongen.

Het lijkt dan ook plausibel, dat aan de vooravond van de verkiezingen in 1945 een aanzienlijk aantal sociaal-democraten — gedisillusionneerd door de houding van hun partij in oorlogstijd — besloot steun te geven aan de door de communisten gedomineerde SKDL. De tabel geeft de verschillende verkiezingsresultaten.

Redenen voor de teruggang in 1970

Eenmaal gevestigd, bleek de electorale sterkte van het Finse communisme betrekkelijk stabiel. In 1970 vond er echter een ongewoon sterke daling

Communistische verkiezingsresultaten in Finland, Frankrijk en Italië

Verkiezingsjaar	Aantal stemmen in procenten		
	Finland	Frankrijk	Italië
1945	23,5	26,2	
1946		25	18,9
1948	20		21
1951	21,6	26,9	
1954	21,6		
1958	32,2	19,2	22,7
1962	22	21,7	
1966	21,2		
1968		20	26,9
1970	16,6		
1972	17		27,2
1973		21,2	

plaats in het aantal Finnen dat zijn stem op de SKDL uitbracht.

Het is — met name in de Finse situatie — van belang eventuele beweegredenen voor de teruggelopen kiezersgunst te onderzoeken. Het communisme, als politieke keuze voor de Finse arbeiders en boeren, had in 1970 veel van zijn aantrekkelijkheid uit de voorgaande verkiezingsjaren verloren.

Duidelijke veranderingen binnen de Sociaal-Democratische Partij en de Finse Communistische Partij, alsmede het ontstaan van nieuwe protestbewegingen op het platteland, boden de „proteststemmers” mogelijkheden tot een ander stemgedrag. Wat de Sociaal-Democratische Partij betreft, moet worden opgemerkt dat die politieke groepering haar interne strijdpunten had opgelost. Nog belangrijker was dat de partij daardoor op het electoraat een meer eensgezinde en radicalere indruk maakte.

Schoof de SDP aldus meer naar links op en sloot zij zich intern hecht aan een, de communisten werden voor het eerst sedert het einde van de oorlog door een scheuring bedreigd. De geleerden waren verdeeld over de keuze tussen enerzijds strikt stalinistische opvattingen m.b.t. ideologie en politieke strategie, anderzijds het zoeken naar nieuwe methoden om in Finland de politieke invloed van de partij te vergroten.

De onenigheid binnen de partij werd zo mogelijk nog groter, toen de Sovjet-Unie in augustus 1968 besloot in Tsjecho-Slowakije in te grijpen en een abrupt einde maakte aan het „socialisme met een menselijk gezicht” van Alexander Dubček. Op de dag na de invasie werd de Sovjet-Unie door de Finse communisten zelfs officieel tot agressor bestempeld.

Het werd al spoedig duidelijk dat die standpuntbepaling niet in alle geleerden van de SKDL werd toegejuicht. Hoewel het gevaar van een formele breuk werd afgewend, bleef binnen de partij een diepe kloof bestaan die niet voor de buitenwacht kon worden verdoezeld.

De aantrekkelijkheid van de communisten als politiek alternatief had ernstige schade opgelopen, hetgeen tot uiting kwam in een gedaalde kiezersaanhang en bijgevolg een verlies van vijf parlamentszetels.

Vooruitzichten

De vooruitzichten voor het Finse communisme zijn op zijn minst on-

zeker. De partijleiding is zich zeer goed bewust van het feit dat binnen de snel veranderende Finse samenleving de boot werd gemist.

Kortom, de linkse stemmer in Finland schijnt levensvatbare politieke alternatieven te hebben ontdekt en het moet onwaarschijnlijk worden geacht dat de communisten het in 1970 verloren gegane terrein kunnen herwinnen, laat staan het vroegere stemmenaandeel vergroten.

Hoe het ook zij, de kansen op een vreedzame overgang naar het socialisme — zoals de Finse communis-

ten het zich zo gaarne voorstelden — zijn niet bepaald veelbelovend.

De uitspraak van Peking in 1960, heeft, zeker voor het huidige decennium, nog niet aan waarde ingeboet: *Er bestaat geen historisch precedent van de verandering van een kapitalistisch systeem in een socialistisch systeem met gebruikmaking van parlementaire middelen.*

„Finnish communism and electoral politics”, door J. H. Hodgson, in „Problems of communism”, februari 1974 E. P. B. TOMASSO, maj inf

Operaties in verstedelijkte gebieden

De oorlogvoering te land is aan snelle veranderingen onderhevig als gevolg van de steeds snellere voortschrijding van de verstedelijking in de industrieel hoogontwikkelde landen.

Het kan niet anders of deze verstedelijkte gebieden zullen in de toekomst deel uitmaken van het slagveld. Dit gegeven moet worden ingebouwd in het denken van de militair, die tot dusver wordt opgeleid om te vechten in open terrein, in bossen en oerwouden, in bergland en op open vlakten, in de woestijn en op stranden, maar niet of nauwelijks in steden. Dat was tot op zekere hoogte terecht, toen het overgrote deel van het terreinoppervlak nog landelijk van karakter was, maar nu, met name in de ontwikkelde landen, is het gros van de bevolking geconcentreerd in de steden. Dit geldt o.a. voor Noord-Amerika, West-Europa, Japan en nog een aantal andere streken. Het gevolg is dat in deze gebieden de manoeuvreerimte buiten de stedelijke agglomeraties snel slinkt. De uitbreiding van de agglomeraties, door de Amerikanen aangeduid met „megalopoli” en door de Engelsen met „conurbations”, gaat ten koste van het platteland, en dat in het bijzonder in gebieden van vitaal strategisch belang.

Op zich zelf is er sinds vroeger tijden weinig veranderd in de militaire betekenis van steden. Steden waren ook vroeger al vaak het doel waarvoor werd gevochten. Er zijn tijdens oorlogen tussen ontwikkelde landen

waarschijnlijk zelfs meer belegeringen dan veldslagen geweest. Het ontstaan van steden als zodanig heeft een militaire achtergrond: de bewoners zochten bescherming achter muren en wallen, die gemakkelijk te verdedigen waren. De ontwikkeling van projectielen met een explosieve lading maakte echter dat de muren niet meer waren te houden. Ze werden geslecht en vervangen door — niet van militaire waarde zijnde — boulevards. De steden overschreden de grenzen van weleer.

Zo'n eeuw geleden verloor de stad haar waarde als vesting. Tegelijkertijd veranderde — onder invloed van de mogelijkheden die de techniek ging bieden — haar aanzien totaal. IJzer- en staalconstructies deden hun intrede; betrouwbare liften maakten hoogbouw mogelijk. Spoorwegen en doelmatig openbaar vervoer leidden tot een enorme groei. Sanitaire voorzieningen voorkwamen, dat de bewoners omkwamen in hun eigen vuil. Zo ontstonden dan de compact gebouwde industriesteden, die men pleegt aan te duiden met „cities”. Dat beeld is echter inmiddels alweer verouderd.

De tweede helft van de 20e eeuw toont een tweede revolutionaire ontwikkeling op het gebied van de verstedelijking. Ditmaal zonder dat daarbij sprake is van militaire invoeden. Wat zich voltrekt ziet de lezer voor eigen ogen gebeuren: het bezit van een auto, uitstekende wegen, telefoon en betrekkelijk goedkope sanitaire voorzieningen doen de steden veel sneller groeien in oppervlakte dan in inwonertal. De algemene welvaart — eerst in Noord-Amerika en thans ook in West-Europa en Japan — doet de geuegten van de stad, die vroeger slechts waren weggelegd voor de

meer welgestelden, thans ook toegan-
kelijk zijn voor de arbeiders en lagere
middenklassen. Ook de gewone man
heeft zijn auto, een eigen huis, en
meer en meer grond beschikbaar
voor zich zelf en voor zijn gezin. Zo
ontstaan aan de buitenrand van de
„cities” voorsteden die veel minder
dicht zijn bebouwd, en dus een enor-
me omvang aannemen, veelal vele
vierkante kilometers groot. Afzon-
derlijke steden van vroeger groeien
aanen tot één aaneengesloten be-
bouwd oppervlak.

Veel kaartmakers werken nog vol-
gens een procédé uit vroeger tijden,
waarbij zij steden op de kaart slechts
aangeven met stippen van verschil-
lende afmetingen, die slechts globaal
de ligging aangeven. Werkelijk goede
kaarten van West-Europa en andere
vergelijkbare gebieden tonen hele
reeksen „vlekken”, die de *werkelijke*
contouren van de agglomeraties aan-
geven. Men vindt ze thans over de
gehele wereld: Japan, de Verenigde
Staten, Groot-Brittannië en Neder-
land bieden de bekendste voorbeel-
den.

Gedurende het afgelopen decennium
is Seoel enorm gegroeid. Het zou
thans niet meer zo eenvoudig zijn
deze stad, als er nog eens een Ko-
reaanse oorlog zou komen, viermaal
achter elkaar te heroveren!

Van nog veel meer belang is in dit
opzicht West-Duitsland. Het Ruhrge-
bied was één van de eerste „conur-
bations”. Het was al een enorme
agglomeratie toen het in 1945 werd
omsingeld en aangevallen door de
Amerikanen en Britten. Thans strekt
de „Rijn-Ruhragglomeratie” zich uit
tot Aken, tot in België en tot aan
Bonn: 12,5 miljoen inwoners op een
gebied van 12.500 km². In de Ame-
rikaanse sector bevindt zich de „Rijn-
Mainagglomeratie”, begrensd door
Frankfort, Darmstadt, Mainz, Mann-
heim en Karlsruhe: 5 miljoen inwo-
ners op 7000 km². Even naar het
zuidoosten, en spoedig daaraan vast-
gegroeid, ligt het gebied Stuttgart
met 2 miljoen inwoners op 3000 km².
Deze bebouwde gebieden in West-
Duitsland vormen zware obstakels
voor elke ongenode gast uit het
oosten. Wat zou hij moeten doen?
Als hij ze omtrekt wordt hij gekana-
liseerd in smalle, kwetsbare nade-
ringswegen. Hij kan er dwars door-
heen gaan, maar dan zal hij stuiten
op een zware verdediging. Of mis-
chien toch niet? Het is duidelijk
dat de inwoners van de desbetreffende
gebieden, alsook de regering al-

daar, slechts ongaarne de steden ver-
anderd zien in een slagveld. Men
mag echter redelijkerwijs aannemen
dat buitenlandse bondgenoten op dit
punt een minder emotionele benade-
ring zullen volgen. Zijn die troepen
erop voorbereid, het sterke defensie-
ve vermogen van stedelijke bebou-
wing uit te buiten? Te oordelen naar
publikaties omtrent hun training en
uitrusting zijn ze dat niet. Bijna alle
oefeningen spelen zich af in open
terrein. (Op het hoogtepunt van de
Berlijn-crisis in 1961 oefende de al-
daar gelegerde brigade in een park,
één van de weinig open ruimten die
beschikbaar waren in een stad waar-
van de defensieve mogelijkheden al
in 1945 waren aangetoond.) Bij de
keuze van wapens en uitrusting is
een duidelijke tendens waarneembaar
om de vijand op grote afstanden aan
te grijpen. Gebaseerd op deze ten-
dens zouden de Russen — die zeer
goed op de hoogte zijn van de voor-
delen voor de verdediging in be-
bouwde gebieden — moeten conclu-
deren dat de NAVO-strijdkrachten
zich voorbereiden op gevechten in
Oost-Europa en de Russische laag-
vlaktes, en niet in het geürbaniseerde
Westen.

Waarom besteden de Verenigde Sta-
ten zo weinig aandacht aan operaties
in bebouwde gebieden? Eén reden
werd al genoemd: de aversie van de
aanwezige burgerbevolking. Een an-
dere factor is de oefengelegenheid. De
commandanten hebben geen andere
keus dan te oefenen in open terrein.
Eerlijkheidshalve: het leger doet iets
aan oefeningen in oorden en heeft
daarvoor voorschriften, maar veel is
het niet.

Men zou verwachten dat er meer be-
langstelling zou zijn voor het treffen
van voorbereidingen voor het vech-
ten in bebouwde gebieden. Omtrent
de expeditie naar Santo Domingo en
de Vietnamoorlog doet een aantal
merkwaardige verhalen de ronde.
Men zegt dat de troepen die Hoeé
heróverden, zich moesten behelpen
met wegenkaarten van de oliemaat-
schappijen. Men zegt dat de Ameri-
kaanse strijdkrachten in Santo Do-
mingo hun taak snel leerden, maar
dat zij vóór het begin van de actie
geen enkele opleiding in straatge-
vechten hadden ontvangen. Het
Amerikaanse leger heeft toch in het
niet al te verre verleden veel erva-
ring opgedaan in stadsgevechten:
Monte Cassino, Manilla, Aken en
Seoel. Het meeste van deze erva-
ring is opgeborgen in beschimmelde

archieven en in de tanende herinne-
ring van oudere militairen. Het is
verheugend dat er thans weer be-
langstelling voor dit onderwerp aan
de dag wordt gelegd door een groei-
end aantal beroepsmilitairen en bur-
gercommentatoren.

In welk opzicht onderscheiden ope-
raties in bebouwde gebieden zich van
die in open terrein? Hier volgt een
aantal principiële verschillen.

— Het gebied waarin wordt geope-
reerd is vol met kunstwerken. Zelden
is men buiten het zicht vanuit één of
ander gebouw. Vuur- en zichtdekking
zijn overwegend kunstmatig van aard.
— Het terrein als zodanig is meestal
gemakkelijk begaanbaar; men treft
bv. zelden bergen of moerassen aan;
voor zover er oorspronkelijk zware
natuurlijke hindernissen bestonden
zijn deze voor burgerdoeleinden reeds
geslecht of overbrugd.

— Geplaveide wegen geven toegang
tot vrijwel elk gewenst punt.

— Waarschijnlijk zal men te maken
krijgen met een groot aantal non-
combattanten (burgerbevolking).

— Veel bouwwerken zou men liever
niet verwoest zien; een aantal ervan
is onvervangbaar.

— De verdediger is in bebouwde
gebieden relatief veel sterker in het
voordeel ten opzichte van de aan-
valler dan in open terrein.

Het laatste punt is vermoedelijk het
belangrijkste en reeds lang geleden
onderkend. Elk onderdeel van een
stad is qua structuur veel ingewik-
kelder dan het platteland, hetgeen
een extra betekenis verleent aan de
terreinkennis van de verdediger. Hij
kan kiezen uit een groot aantal mo-
gelijkheden om bepaalde punten te
versterken. De gevechten spelen zich
af op korte afstand. De schootsvel-
den zijn beperkt. Indien een positie
moet worden opgegeven kan de ver-
dediger vlak daarachter weer nieuwe
vinden. Gevechten in steden vormen
een moeizame, vuile en bloedige aan-
gelegenheid. De verlieslijsten in dit
opzicht aan het Oostfront uit de
Tweede Wereldoorlog zijn gewoon-
weg verschrikkelijk. Ooggetuigever-
slagen betreffende de herovering van
Hoeé doen de haren ten berge rijzen.

Een blik in het handboek over straat-
gevechten moet elke commandant
daarvoor wel kopschuw maken. De
hoofdregeel voor gevechten in steden
is gemakkelijk geleerd: „Begin er
niet aan. Omtrek de steden en om-
singel ze. Sluit de toegangen af en

riskeer een tegenaanval. Maar trek er niet binnen."

De doctrine die stelt dat steden dienen te worden gemeden is juist, Maar de aanval op steden is niet altijd te vermijden. Het doel van militaire operaties is niet altijd het vernietigen van de vijandelijke strijdmacht, maar kan soms ook van directe politieke aard zijn, zoals, bijvoorbeeld, het veroveren van een nationale hoofdstad (Santo Domingo, 1965) of de herovering van een nationaal symbool (Hoeé, 1968) Een andere mogelijkheid is dat het nemen van een stad voorwaarde is voor het met succes voortzetten van andere operaties, bv. wanneer vitale bruggen, wegen- en spoorwegknooppunten, vliegvelden enz. binnen een stad zijn gelegen. Niettemin, het principe is tot dusver steeds: zoek de beslissing in open terrein. Maar de omstandigheden wijzigen zich: de uitbreiding van de stedelijke bebouwing zal in vele gevallen geen andere keus meer overlaten dan deze binnen te trekken.

De kennis omtrent gevechten in bebouwde gebieden kan sterk worden verbeterd door studie te maken van de ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog en daarna. Vietnam, Santo Domingo en de Libanon kunnen ervaringen opleveren omtrent gevechten in meer primitieve steden in de Derde Wereld, die nog steeds een belangrijk potentieel gevechtsterrein oplevert.

De ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog zullen echter wellicht niet van zoveel waarde zijn als wordt gehoopt. Nieuwe wapens deden — en doen nog steeds — hun intrede. De voortgaande, en zich in hoedanigheid wijzigende vorm van, urbanisatie dwingt tot aanpassing van de lessen uit het verleden. Hier volgt een aantal eerste gedachten ter overweging bij het beschouwen van de militaire aspecten van de verschillen tussen de steden uit het begin van de 20e eeuw (hoofdzakelijk besloten bebouwing) en de meer open gebouwde voorsteden uit de laatste decennia.

— De dichtheid van de bebouwing is thans veel geringer: meer vrijstaande gebouwen dan aaneengesloten blokken. De aanvaller vindt daardoor minder dekking, terwijl de verdediger meer risico loopt te worden afgesneden. Er is wat meer manoeuvreer ruimte voor het optreden met gemechaniseerde en luchtmobiele eenheden.

— Baksteenmetselwerk heeft groten-deels plaatsgemaakt voor staalconstructies met prefabricated plaatwanden. De gebouwen zijn vermoedelijk steviger van constructie, maar bieden minder weerstand tegen binnendringende projectielen.

— De huidige architectuur maakt op ruime schaal gebruik van glas. Dit soort gebouwen is nauwelijks te verdedigen. De veelal platte daken bieden landingsmogelijkheden voor helikopters, maar geen dekking, hetgeen ze weer kwetsbaar doet zijn voor vuur vanaf kanonneerboten (*Opm.* Hier denkt schr. vermoedelijk te veel aan één specifiek geval, wellicht New York? v. d. K.)

— De moderne bouwwijzen leveren in het algemeen minder, voor militaire doelen bruikbare, onderaardse voorzieningen. Kelders worden zeldzamer en rioleringsystemen zijn meestal te nauw als kruipgangen. In de voorsteden vindt men normaliter geen ondergrondse spoorwegen.

— De gebouwen zijn in de regel minder groot dan in het centrum.

— Zullen geavanceerde verbinding-, doelopsporings- en vuurleidingssystemen wel voldoende functioneren in een omgeving waar reeds een grote schakering aan licht-, hitte- geluidsen reukbronnen is geconcentreerd?

— Hoewel zulks van land tot land varieert, is sedert de Tweede Wereldoorlog steenkool als energiebron grotendeels vervangen door olie en gas. Overall bevinden zich grote of kleine voorraden aan vluchtige, explosieve stoffen, die een grote bedreiging vormen als „secundaire explosiehaarden”. Anderzijds zal men in vele gevallen plaatselijk aanwezige voorraden aan brandstof kunnen requiren voor militair gebruik.

— De moderne grote wegen lopen meestal buiten de bebouwde kommen om. De binnen de oudere steden gelegen wegenknooppunten zijn daardoor van veel minder betekenis geworden. De vitale punten zijn thans de knooppunten van de autosnelwegen, veelal omringd door een reeks tankstations, motels en andere kleine zakenpanden.

— Autosnelwegen bieden goede perspectieven voor een luchtmobiel optreden. Zij beslaan lange terreinstroken van soms wel 100 m breedte. In beginsel is het mogelijk, zeer grote eenheden te doen landen in de formatie en samenstelling, zoals die voor een verder optreden op de grond wordt gewenst: in colonne ten einde de opmars in te zetten dan wel in linie voor acties in een richting

loodrecht op de weg. Indien viaducten niet te dicht bij elkaar liggen kunnen de rijbanen dienen als starten landingsbanen voor kleinere vastvleugelige vliegtuigen.

— De eigenschappen van autosnelwegsystemen lijken de aanvaller een licht voordeel te bieden. Indien de wegen echter alle convergeren naar het stadscentrum, strijdt de verdediger op de binnenlijnen, terwijl de aanvaller meer moeilijkheden heeft om zijn zwaartepunt te verleggen. Concentrisch aangelegde laterale ringwegen bieden de gelegenheid tot perifere verplaatsingen. Het verlies van delen van deze ringwegen door de verdediger zal voor hem een zware klap betekenen.

— De normale wegen in de voorsteden wijken sterk af van die in de centra. Zij zijn veel breder, en de rooilijn van de bebouwing ligt veelal ver naar achteren. Voor voertuigen met een redelijke terreinvaardigheid is meestal drie- tot vijfmaal zoveel ruimte beschikbaar als in de straten in de oudere stadswijken. Dit feit, alsmede de grotere afstanden tussen de gebouwen, maken de voorsteden tot een terrein dat beter toegankelijk is voor gepantserde troepen dan die oudere stadswijken. Aan de andere kant houden „romantisch aangelegde” stadsontwikkelaars vaak van bochtige wegen, waardoor de schootsvelden weer kleiner zullen zijn.

— Meer dan ooit zijn vliegvelden van vitaal tactisch belang. Zij liggen echter lang niet altijd meer in volledig open terrein. De aanvaller zal zich dus veelal een weg moeten banen door de voorstad, die rondom het vliegveld tot ontwikkeling is gekomen.

— De omvang van „conurbations” schept nieuwe problemen. Enorme hoeveelheden troepen zullen nodig zijn om in een bepaalde lijn een stelsel van posities te vestigen, die elkaar onderling kunnen steunen. Dit zal nog belangrijker zijn dan het geven van diepte aan de verdediging. Commandanten moeten een tactiek ontwikkelen voor het kiezen van versterkte punten en moeten aangeven, in hoeverre de eenheid mag worden versnipperd voor het bezetten daarvan. De „Rijn-Mainagglomeratie” bijvoorbeeld telt meer dan een miljoen afzonderlijke gebouwen. Het probleem van de aanvaller begint met uit te zoeken welke daarvan zijn bezet, en wordt daarna alleen maar nog moeilijker.

— Welke invloed zal vechten binnen de welvaart uitstralende agglomera-

ties hebben op het moreel? Het is altijd al moeilijk geweest om soldaten los te weken uit gezellige kwartieren. De neiging tot plunderen zal moeilijk zijn te onderdrukken.

— De enorme aantallen burgers scheppen een volgend probleem. Kunnen miljoenen mensen worden geëvacueerd, vooral indien het open terrein zich buiten loopafstand van de met auto's verweerde burgers bevindt? Zullen zij de kans krijgen de wegen naar achteren, door per auto te vluchten, te verstoppen?

— Kunnen wij aan de andere kant redelijkerwijs aannemen dat de burgerij niet zal vluchten? Politici, generaals en commentatoren kunnen met verve de heiligheid van nucleaire drempels verkondigen, maar de gewone man gelooft dat, wanneer de ballon opgaat, de kernwapens zullen neerdalen, en hij zal willen maken dat hij weggomt.

— En dat brengt ons bij het allerbelangrijkste punt. Misschien heeft die gewone man gelijk. Het kan zijn

dat de defensieve waarde van de „suburbations” zo groot is, of wordt verondersteld te zijn, dat een vastbesloten aanvaller in de verleiding komt het hele probleem op te lossen door de inzet van kernwapens. Als dat zo is zou de verdediging van zulk een gebied aanleiding kunnen zijn tot escalatie in de vorm van het tactisch gebruik van kernwapen tegen steden, met als gevolg verschrikkelijke verliezen aan mensenlevens en materieel. Een onthutsende zaak: de verdediging van een bebouwd gebied zal de aanvaller afschrikken; een nucleaire aanval schrikt de verdediger van een bebouwd gebied af. De oude regels voor de landoorlog met betrekking tot open steden zouden wel eens van meer belang kunnen zijn dan een nieuwe tactiek voor schermutselingen met kleine eenheden in de buitenwijken van grote steden. „Suburban warfare”, door B. Bruce-Briggs, in „Military Review”, juni 1974

J. W. VAN DER KOUWE, lkol inf

Het moderne pantserinfanteriegevechtsvoertuig

Het MICV (mechanized infantry combat vehicle) wordt begroet als symbool van een nieuw tijdperk voor de infanterist, een tijdperk waarin hij onder alle omstandigheden zal kunnen beschikken over dekking tegen zowel als van vuur. Het nieuwe uitrustingsstuk wordt beschouwd als de basis voor een nieuwe conceptie inzake het gezamenlijk optreden van infanterie en tanks, waaraan voor de jaren '80 dringend behoefte bestaat. De feitelijke invoering zal nog een aantal jaren vergen, maar het MICV verdient reeds thans de belangstelling van belanghebbenden. Het is voor het eerst in de Amerikaanse geschiedenis, dat een gevechtsvoertuig zuiver en alleen voor de infanterist werd ontworpen.

Het project voor de ontwikkeling van het MICV werd gestart na ervaringen, opgedaan tijdens gemeenschappelijke Amerikaans-Duitse oefeningen in 1964, waarbij de Duitse infanterie het gevecht voornamelijk voerde vanuit de voertuigen (Marder), dus bereden.

De Amerikanen gingen eerst na, of de Marder ook voor hen bruikbaar was, doch kwamen om een aantal

redenen tot de conclusie dat naar een andere oplossing moest worden gezocht. De voornaamste bezwaren tegen de Marder waren het gewicht, de omvang, het geringe incasseringsvermogen alsmede het gebrek aan amfibische kwaliteiten.

Men zocht vervolgens naar mogelijkheden de M113A1 zodanig te modificeren, dat deze zou voldoen aan de nieuwe eisen. Het bleek echter al spoedig dat zulks, zoal mogelijk, in elk geval ten minste even kostbaar zou worden als een geheel nieuw ontwerp, terwijl men toch nooit aan alle eisen tegemoet zou kunnen komen. Na jaren van studeren en experimenteren besloot men tot de ontwikkeling van het MICV, dat o.m. zou moeten voldoen aan de volgende eisen:

— in beweeglijkheid gelijkwaardig aan de modernste tank; met andere woorden: hoge maximumsnelheid, goede wendbaarheid, sterk acceleratievermogen en grote terreinvaardigheid;

— zodanige vuurkracht, dat het in staat is vijandelijke tanks en infanterie te scheiden; wapenning moet in staat zijn licht gepantserde en „zachte” doelen te vernietigen/vernielen;

— bescherming bieden tegen de uitwerking van mitrailleurvuur, mijnen en granaatkartetsen;

— een hoge mate van bedrijfszekerheid en een eenvoudig onderhouds-systeem.

Al deze eisen dienen te worden verdisconteerd met in het achterhoofd, dat de bemanning met grote kans op succes moet kunnen vechten vanuit het voertuig en dit voertuig veilig en snel van de ene naar de andere gevechtssituatie moet kunnen verplaatsen.

In april 1972 werd aan een aantal industrieën offerte gevraagd. In november 1972 werd de ontwikkelingsopdracht gegund aan de FMC-Corporation. Als tijdschema gold voorlopig:

— eind oktober 1973: technische beproevingen op een eerste proefexemplaar;

— december 1973: bouw van een prototype, na beproeving en verbeteringen te vervolgen met de bouw van een vóórserie van 12 stuks, waarvan één gereed uiterlijk juli 1974 en de overige uiterlijk oktober 1974;

— november 1974: aflevering vóórserie van 11 stuks aan Army Material Command's Test and Evaluation Command (TECOM);

— 1975: beproevingen door TECOM, gevolgd door en gecombineerd met troepenbeproevingen van het voornaamste boordwapen, het nieuwe „Bushmaster”-kanon.

In de fase van de troepenbeproevingen zal serieus aandacht worden besteed aan de wensen van de toekomstige gebruikers.

Het MICV staat hoog genoteerd op het verlanglijstje van het Amerikaanse leger. Dit is begrijpelijk als men een vergelijking maakt tussen het MICV en de thans in gebruik zijnde M113A1, die overigens bij de andere legereenheden in de bewapening zal blijven.

Het MICV zal worden uitgerust met als voornaamste boordwapen een gestabiliseerd 20 à 30 mm kanon, met daarnaast een 7.62 mm coaxiale mitrailleur; voorts bevinden zich aan de beide zijanten en aan de achterzijde twee, en dus in totaal zes, 5.56 mitrailleurs als „porthole weapons”.

Met al deze wapens kan rijdende, en van achter de pantserdekking worden gevraagd. De M113A1 daarentegen beschikt slechts over één mitrailleur .50, geen coaxiale mitrailleur en evenmin „porthole weapons”. Men kan niet schieten van achter de pantserbescherming, en rijdend vuren met

een zekere mate van nauwkeurigheid is nauwelijks mogelijk.

Het MICV verschaft de bereden infanterist een aanzienlijk hogere snelheid. In licht terrein haalt hij zeker 20 mijl/uur, de M113A1 daarentegen maakt nog geen 8 mijl/uur. In zwaar terrein zal een afstand, die door het MICV in 4½ uur wordt afgelegd, met een M113A1 zeker 10 uur vergen.

Het acceleratievermogen van het MICV is van 0—30 mijl/uur in 20 seconden, de M113A1 heeft hiervoor 25 seconden nodig. Het MICV kan de tank op het gevechtveld bijhouden, de M113A1 niet.

Het MICV geeft de pantserinfanterie de mogelijkheid bereden, vechtend vanachter de bescherming van pantsersing op te treden tegen niet al te zware weerstanden. Wanneer uitgestegen moet worden gevochten kan de pantserinfanterie worden gesteund door vuur van boordkanon en co-axiale mitrailleur.

Het MICV zal 12 man vervoeren over allerlei soorten terrein, amfibisch vermogen bezitten en door de lucht vervoerbaar zijn. Het zal worden uitgerust met periscopen ten einde ook tijdens het rijden rondom te kunnen waarnemen. Hierdoor zullen de bemanningsleden op de schuttersposities in staat zijn de vijand te lokaliseren en zijn vuur te beantwoorden uit beschermde posities binnen het voertuig.

Bij het ontwerpen wordt steeds ruime aandacht besteed aan comfort voor de bemanning. Men bekijkt nog de ruimteverdeling, gemakkelijke in- en uitstijgmogelijkheden, rookafzuiging voor de boordwapens en de hulzenafvoer. Het MICV biedt ruimte aan 12 man, inbegrepen de voertuigcommandant, de chauffeur en de boordschutter. Voor het uitgestegen

gevecht worden geweren van het type M16 meegevoerd. Speciale aandacht wordt gewijd aan de opbergmogelijkheden voor wapens, munitie en andere noodzakelijke hulpuitrusting.

Men maakt nog studie van het laagniveau, dat binnen het voertuig wordt bereikt als gevolg van gebruik van de boordbepanning, de rupsbanden en de motor. Gebaseerd hierop zullen aan de bemanningsleden worden verstrekt: oorbeschermers en communicatielemicrofoons voor de commandant, schutter en bedienaren van de „porthole weapons”.

Andere punten op het gebied van comfort waaraan aandacht wordt besteed, zijn eenvoudige manieren om (bij) te tanken en onderhoudswerkzaamheden uit te voeren. Ook is gedacht aan voldoende hoogte boven de zitplaatsen. Men houdt er rekening mee dat bij het dragen van „poolkleding” 7 à 10 cm meer ruimte boven de zitting nodig is dan normaal. Bovendien bieden de zittingen voorzieningen die de uitwerking van mijnen beperken.

Het MICV zal het Amerikaanse leger van de jaren '80 de grote voordelen verschaffen van verbeterde/verhoogde vuurkracht, pantsersing, beweeglijkheid en betrouwbaarheid. Het biedt meer ruimte voor de soldaat en zijn uitrusting, en stelt hem in staat te allen tijde het terrein te blijven waarnemen.

Het MICV is het voertuig dat het leger nodig heeft om met legers van andere landen in de pas te blijven. Het Duitse leger heeft de Marder; het Sovjetleger heeft de BMP76, die in 1967 het eerste volrups-pantserinfanteriegevechtsvoertuig ter wereld was. Frankrijk is bezig met de ontwikkeling van de AMX-10P, uitgerust met een 20 mm boordkanon en geleide projectielen; ook die zal am-

fibisch zijn en geschikt voor elk soort terrein. De Britten bestuderen de ontwikkeling van een voertuigfamilie, vergelijkbaar met de Duitse Marder. De Warschau-Pactlanden beschikken, naar verluidt, over enorme aantalen moderne en doeltreffende pantserinfanteriegevechtsvoertuigen met amfibische eigenschappen en voorzien van deugdelijke pantsersing met schietgaten voor hun pantserinfanterie.

Luitenant-generaal John Deane, chef van de afdeling Onderzoek en Ontwikkeling voor het leger, herhaalde de noodzaak van het MICV voor de afgevaardigden naar de „1973 Association of the United States Army convention” met de volgende woorden:

Als het leger moet bestaan uit snelle, uiterst bewegelijke eenheden dan is — wetende dat dit leger kleiner zal moeten zijn dan dat van vandaag — voor dat leger, om een geloofwaardige en doeltreffende defensieve strijdmacht te blijven, het MICV een „must”.

Qua pantsersing, bepanning, ruimte en gevechtskracht is het MICV waarlijk het gevechtsvoertuig van de toekomst voor het Amerikaanse leger. „MIC-V Update”, door E. Karbeling, in „Infantry”, maart/april 1974

J. W. VAN DER KOUWE, Ikol inf

MEDEDELING

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de 2e Secretaris (p.a. Laan van Clingendael 121, Den Haag) in voorkomend geval ter zake in te lichten.